

**KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN
İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI
(1806-1812)**

Dudu ÖNCÜ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

Haziran, 2017

Afyonkarahisar

Bu Tez Çalışması BAPK'ca Desteklenmiştir. Proje No: "16.SOS.BİL.06"

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN
İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI
(1806-1812)**

Hazırlayan:

Dudu ÖNCÜ

Danışman:

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

AFYONKARAHİSAR, 2017

Bu Tez Çalışması BAPK'ça Desteklenmiştir. Proje No: "16.SOS.BİL.06"

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Karahisar-ı Sahib Sancağı’nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1806-1812)**” isimli çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22.06/2017

Dudu ÖNCÜ

İMZA

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

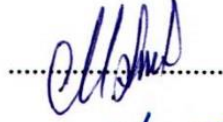
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

İmza

Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Dudu ÖNCÜ'nün "**Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1806-1812)**" başlıklı tezi, 22.06.2017 günü saat 14:00'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI (1806-1812)

Dudu ÖNCÜ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Haziran, 2017

Danışman: Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

Afyonkarahisar; iklimi, yeryüzü şekilleri, doğal kaynakları ile binlerce yıldır birçok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli yerleşim merkezlerindendir. Kent sırasıyla Hitit, Firig, Lidya, Pers, Makedonya ve Bizans dönemlerinin ardından, Malazgirt savaşı sonrası Türk egemenliği altına girmiştir. Karahisar-ı Sahib şehri, geçmiş dönemlerde olduğu gibi, Osmanlı döneminde de sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel bakımdan önemini korumuştur.

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti için duraklama dönemi bitmiş ve gerileme dönemi başlamıştır. Devletin önemli gelir kaynaklarından savaş ganimetleri yenilgiler, diğer önemli gelir kaynaklarından tüccar vergileri ise yeni keşfedilen ticaret yolları sebebiyle sekteye uğramıştır. Buna karşılık devlet, para tashihi, vergilerin arttırılması ve daha sık vergi toplanması yoluna gitmiştir.

Tez konumuz olan 558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib sicillerinde geçen kayıtların çoğu, özellikle merkezden gönderilenlerin vergiler ile ilgili olması, söz

konusu olan gerilemenin açık bir tezahürü olarak görülmektedir. Ayrıca uzun süren Osmanlı-Rus savaşının yükü vergiler yoluyla halka yüklenmiştir. Bozulan mali yapı ve ağır vergiler isyanları doğurmuştur. Tüm bu yadsınamaz gerileme karşısında III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde ıslahat hareketlerine girilmişse de; ıslahatlar beklenen sonuca ulaşamamış, üstelik çıkarları baltalanan askeri ve idari görevliler isyanlara katılarak, devlet açısından, durumu daha da ağırlaştırmışlardır.

İncelediğimiz 558 ve 560 no'lu siciller, 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib'in idari, sosyal ve ekonomik yapısına ait bilgiler içerdiği kadar, söz konusu tarih aralığında, Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerini ve Osmanlı-Rus Savaşının yerel düzeyde yansımalarını da içermesi bakımından, kent tarihi adına eksik bir parçayı tamamlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karahisar-ı Sahib, Islahat, Osmanlı-Rus Savaşı, Vergi, Şer'iyye Sicili

ABSTRACT

THE KARAHISAR-I SAHIB DISTRICT'S ADMINISTRATIVE, SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE (1806 - 1812)

Dudu ÖNCÜ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

June 2017

Advisor: Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

With its climate, landforms and natural sources, Afyonkarahisar is one of the central places hosting many civilizations for thousands of years after the periods of Hittites, Phrygia, Lydia, Persia, Macedonia and Byzantine respectively. The City came under the Turkish domination after the Battle of Malazgirt. Karahisar-ı Sahib City also maintained its importance during the Ottoman period in terms of socio-economic and socio-cultural perspectives as before.

After the Treaty of Karlowitz signed in 1699, the stagnation period was over for the Ottoman Empire and its regression period began. Important sources of income of the state including the war spoils and merchant taxes were hindered by the defeats of war and the newly discovered trade routes respectively. In contrast, the State chose monetary correction, increasing taxes and collecting taxes more often.

As the subject of thesis, most of the records placed in the Karahisar-ı Sahib registration numbered 558 and 560, especially the ones sent from the centre that were related to the taxes were seen as a clear manifestation of the mentioned regression. Through the taxes, the public was also burdened with debt of the long war between the Ottoman Empire and Russia. Deteriorating financial structure and heavy taxes led

to riots. Although the reform movements were undertaken against this undeniable regression during the periods of Selim III and Mahmut II reforms could not reach to the expected results. Moreover, the situation was further aggravated for the state due to the riot participation of the military and administrative staff whose interest were undermined.

In terms of including information about the administrative, social and economic structure of Karahisar-ı Sahib between 1806-1812 as well as the reform movements occurred in the Ottoman Empire during the same period and reflections of the Ottoman-Russian War at the regional level, the examined records numbered 558 and 560 complete the missing part regarding the history of the city.

Keywords: Karahisar-ı Sahib, Reform, Ottoman-Russian War, Tax, Court Registry

ÖNSÖZ

Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı döneminde kadılar tarafından, resmi yazışmalar ve mahkeme kayıtlarının tutulduğu defterler olup, devletin adli ve hukuki sisteminin asli unsurlarıdır. Söz konusu bu belgeler, resmi ve hukuki birer veri olmalarının yanında, ait oldukları dönem koşullarının anlaşılabilmesi içinde temel kaynaklardır. Bu belgeler vasıtası ile şehirlerin ve hatta devletin durumu daha net bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Biz de bu tez çalışması ile 1806-1812 yılları arası Afyonkarahisar'ın idari, sosyal ve ekonomik yapısını aydınlatmaya çalıştık.

1806-1812 yılları arasında Afyonkarahisar şehrini idari, sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alan bu tez, 558 ve 560 numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicillerinin incelenmesi ve tahlili yoluyla hazırlandı. İlgili tarih aralığında şehrin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısı ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Ancak mükemmellik iddiası taşımayan bu çalışmada, her ne kadar titiz ve detaylı bir yaklaşım izlenmiş olsa da, gözden kaçan noktalar mazur görülmelidir.

Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sicil defterinin tanıtımı yapılmış, kentin idari yapısı ile kentteki başlıca görevlilere değinilmiştir. İkinci bölümde, kentin sosyal yapısı ve asayiş durumu örnekler ile incelenmiştir. Üçüncü bölümde şehrin doğal kaynakları, zirai ve iktisadi faaliyetler ile şehir sakinlerinin geçimlerini sağladıkları meslek kolları üzerinden Karahisar-ı Sahib'in ekonomik yapısı aktarılmıştır. Dördüncü bölümde ise, kentin merkez ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Bu kapsamda, başta Osmanlı-Rus Savaşı olmak üzere, cereyan eden önemli olaylar ve bu olayların Osmanlı Devleti ve Karahisar-ı Sahib Sancağı özelindeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmada, kıymetli bilgi ve tavsiyeleri ile beni yönlendiren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ahmet Yaramış'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam boyunca yardım ve desteğini esirgemeyen eşim Sanat Tarihçisi Faruk Öncü'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dudu ÖNCÜ

Afyonkarahisar 2017

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	Error! Bookmark not defined.
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI..	Error! Bookmark not defined.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI

1. KARAHİSAR-I SAHİB'DE YERLEŞİM YERLERİ	5
1.1. SANCAK.....	6
1.2. KAZALAR	7
1.3. NAHİYELER	8
1.4. KÖYLER.....	9
1.5. ŞEHİR VE MAHALLELER	11
2. KARAHİSAR-I SAHİB'DE YÖNETİCİLER.....	12
2.1. MUTASARRIF	12
2.2.MÜTESELLİM	16
2.3. KADI.....	18
2.4. NÂİB	20
2.5. KÂTİB.....	21
2.6. MUHZİR	22

İKİNCİ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN SOSYAL YAPISI VE ASAYİŞ DURUMU

1. AİLE.....	23
1.1. EVLENME - NİKÂH.....	23
1.2. BOŞANMA.....	25
1.3. VESAYET.....	25
2. MİRAS VE TEREKE	26
3. KARAHİSAR-I SAHİB'DE KULLANILAN EŞYALAR.....	28
3.1 KARAHİSAR-I SAHİB'DE KULLANILAN EV EŞYALARI	29
3.2. KARAHİSAR-I SAHİB'DE KULLANILAN KİŞİSEL EŞYALAR	30
4. VAKIF.....	33
5. ASAYİŞ.....	40
5.1. ADAM ÖLDÜRME (KATL).....	41
5.2. ŞETM (SÖVME) VE HAKARET	41
5.3. GASB	42
5.4. ŞEKAVET (EŞKIYALIK) OLAYLARI	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN EKONOMİK ve TİCARİ YAPISI

1. TARIM.....	48
2. HAYVANCILIK	50
3. TİCARET	52
4. DOĞAL KAYNAKLAR.....	52
5. PARA - FİYAT.....	53

5.1. PARA	53
5.2. FİYAT	54
6. VERGİLER	58
6.1 ŞER'İ VERGİLER	58
6.1.1. Adet-i Ağnam	58
6.2. ÖRFİ VERGİLER	59
6.2.1. Avarız ve Nüzul Akçesi.....	59
6.2.2. İmdad-ı Hazariyye Vergisi.....	61
6.2.3.İmdad-ı Seferiye	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN MERKEZ İLE OLAN İLİŞKİLERİ

1. MERKEZ-TAŞRA İLİŞKİSİNİN SAĞLANMASI BAĞLAMINDA GÖREVLİLER.....	69
1.1. ÇAVUŞLAR	69
1.2. ÇUKADARLAR	70
2. 1806-1812 YILLARI ARASI YAŞANAN ÖNEMLİ OLAYLAR.....	72
2.1. PADİŞAHLARIN TAHTA ÇIKIŞI	72
2.2. PADİŞAH ÇOCUKLARININ DOĞUMU	73
2.3. SÜRGÜNLER	74
2.4. NİZAM-I CEDİD HAREKETİ	75
2.5. YENİLİK HAREKETİNE KARŞI, KABAKÇI MUSTAFA İSYANI VE NİZAM-I CEDİD ORDUSUNUN KALDIRILMASI	77
2.6. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA VE SENED-İ İTTİFAK	79
3. SİYASİ VE ASKERİ OLAYLARIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI	81

3.1. 1806-1812 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NIN KARAHİSAR-I SAHİB'E ETKİSİ	81
3.1.1. Asker Temini Talebi	82
4. ASKERİ VE LOJİSTİK İHTİYAÇ TEMİNLERİ	90
4.1. ZAHİRE TEMİNİ	90
4.2. AĞNAM TEMİNİ	91
4.3. ŞÜTÜRAN TEMİNİ	96
4.4. KALYONCU BEDELLERİ	99
4.5. MENZİL BARGİRLERİ	100
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 1806-1812 Tarihleri Arasında Karahisar-ı Sahib Sancağı Kazaları.....	8
Tablo 2. 1806-1812 Tarihleri Arasında Sicillerde Adı Geçen Karahisar-ı Sahib Sancağı Nahiyeleleri.....	9
Tablo 3. 558 ve 560 Numaralı Karahisar-ı Sahib Sancağı Şer’iyye Sicillerinde Adı Geçen Köy İsimleri.....	10
Tablo 4. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib Kazası Mahalleleleri.....	11
Tablo 5. 1806-1812 Tarihleri Arası Karahisar-ı Sahib Sancağı’nda Görevli Mutasarrıflar.....	15
Tablo 6. 558 ve 560 Numaralı Sicillerde Adı Geçen Kadı ve Naib İsimleri.....	20
Tablo 7. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’de Kullanılan Ev Eşyaları.....	29
Tablo 8. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’de Kullanılan Kişisel Eşyalar.....	31
Tablo 9. Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma Binti Cafer Hüseyin Nam Hatun Vakfının Gelirlerinin Harcanacağı Yerler.....	35
Tablo 10. Mustafa Binti Fatıma Vakfı’na Ait Akar Listesi.....	37
Tablo 11. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib Sancağındaki Vakıf Mütevellilerin İsimleri ve Aldıkları Ücretler.....	40
Tablo 12. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’te Yapılan Meslekler.....	48
Tablo 13. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’te Yetiştirilen Hayvan Çeşitleri.....	51
Tablo 14. 1808 Tarihinde Karahisar-ı Sahib’e Gönderilen Para ve Altın Değer Listesi.....	54
Tablo 15. Karahisar-ı Sahib’de Gıda Fiyatları.....	55
Tablo 16. Karahisar-ı Sahib’de Zahire Fiyatları.....	57
Tablo 17. Karahisar-ı Sahib’de Nalburiye Fiyatları.....	57
Tablo 18. Karahisar-ı Sahib’de Hayvan Fiyatları.....	58
Tablo 19. H.1224/M. 1809-1810 Senesinin İmdad-ı Hazariyye Vergisinin Anadolu Eyaleti İçinden Karahisar-ı Sahib’e Düşen Miktarı ve Harçlar.....	61
Tablo 20. Kütahya Mahkemesince Hazırlanan Karahisar-ı Sahib İmdad-ı Hazariyye Vergisi Taksidi’nin Kazalara Göre Taksimatı.....	62
Tablo 21. Evasıt-ı Muharrem 1222/20-30 Mart 1807 Tarihli Fermana Göre Anadolu Eyaleti	

İçinden Karahisar-ı Sahib'e Düşen İmdad-ı Seferiye Vergisi ve Harçlar.....	64
Tablo 22. 31 Mart 1807 Tarihli Fermana Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan Tahsil Edilecek İmdad-ı Seferiyye'nin, Kazalara Göre Mikdar ve Taksimatı.....	64
Tablo 23. Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Derviş Mehmed Paşa İçin Toplacak İmdad-Seferiyenin Kazalara Taksimatı.....	65
Tablo 24. H. 1223 Senesine Ait Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İmdad-ı Seferiye Vergisinin Kazalara Göre Taksimatı.....	66
Tablo 25. 25 Nisan-5 Mayıs 1809 Tarihli Fermana Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı'nca Ödenecek İmdad-ı Seferiyye Vergisi'nin Kazalara Göre Taksimatı.....	67
Tablo 26. 1806-1812 Yılları Arası 558 ve 560 Numaralı Afyon Şer'iye Sicillerinde Adları Geçen Çukadarlar.....	71
Tablo 27. 7 Zilkade 1221/16 Ocak 1806 Tarihli Asker Pusula Defterine Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı ve Kazalarına Düşen Süvari Nefer Taksimatı.....	83
Tablo 28. Karahisar-ı Sahib'den Taleb Edilen Neferlerin Kazalara Göre Taksimi.....	85
Tablo 29. Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan İstenen Askerlerin Kazalara Göre Dağılımı.....	88
Tablo 30. Evâsıt-ı Ramazan 1224 / 20-29 Ekim 1809 Tarihli Fermanla Karahisar-ı Sahib'den İstenen Asker Sayısı ve Kazalara Göre Taksimatı.....	90
Tablo 31. 25 Cemaziye'l-evvel 1223/19 Temmuz 1808 Tarihinde İstanbul Boğazında Görevli Askerler İçin Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan Talep Edilen Ağnamın Kazalara Göre Taksimi.....	93
Tablo 32. 13 Şevval 1223/2 Aralık 1808 tarihi itibarıyla Çanakkale Boğazı'ndaki Askerler İçin Karahisar-ı Sahib'den Bedelleri Tahsil Edilecek 2000 Ağnamın Kazalara Göre Taksimi.....	94
Tablo 33. Ordunun İhtiyacı İçin Talep Edilen 1000 Adet Ağnamın Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki Kazalara Göre Dağılımı.....	94
Tablo 34. 12 Şevval 1224/20 Kasım 1809 Tarihli Fermana Göre Karahisar-ı Sahib'den Satın Alınacak Ağnam ve Bedellerinin Kazalara Taksimi.....	95
Tablo 35. 12 Şevval 1221/23 Aralık 1806 Tarihli Fermana Göre Karahisar-ı Sahib Sancağının Kazalarından Talep Edilen 150 Şütüran ın Kazalara Göre Taksimi.....	96
Tablo 36. 20 Zilhicce 1222 / 18 Şubat 1808 tarihi itibarıyla Karahisar-ı Sahib'den Talep Edilen 150 Adet Şütüranın Kazalara Göre Taksimi.....	97
Tablo 37. M.1 Haziran 1809 Tarihli Fermanla (Tekrar İstenen), Rus Savaşında Zahire ve Mühimmat Naklinde Kullanılmak Üzere, Karahisar-ı Sahib'den Talep Edilen 150 Adet Şütüranın, Kazalara Göre Taksimatı.....	98
Tablo 38. 1221 ve 1224 Senelerine Mahsus Kalyoncu Bedelinin Karahisar-ı Sahib Kazalarına Taksimatı.....	99

KISALTMALAR

age :Adı geçen eser

agm :Adı geçen makale

agl :Adı geçen lüğat

ags : Adı geçen sözlük

agb : Adı geçen belge

AŞS. :Afyon Şer'iyye Sicili

Bkz :Bakınız

C :Cilt

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Haz : Hazırlayan

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

Md : Madde

OSAV : Osmanlı Araştırmaları Vakfı

s : Sayfa

S : Sayı

TDV : Türk Dünyası Araştırma Vakfı

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Târîh Kurumu

vd : Ve devamı

vs : Vesaire

Yay :Yayınları

GİRİŞ

1- Afyonkarahisar'ın Kısa Tarihçesi

Afyonkarahisar; iklimi, yeryüzü şekilleri, doğal kaynakları ve yolların kesişim noktasında olması ile binlerce yıldır birçok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli yerleşim merkezlerindendir. Ayrıca kent, coğrafi konumu münasebetiyle, Anadolu coğrafyası içerisinde doğu-batı, kuzey-güney arasında bir köprü ve geçiş bölgesi olmuştur¹.

Şehrin ismi, yörede yoğun olarak tarımı gerçekleştirilen özgün ürünlerden afyon ve yine kentin halen simgesi sayılan Karahisar Kalesi'nin birleşiminden doğdu. Hitit döneminden itibaren yoğun olarak yetiştirilen haşhaş bitkisinin adı, Latince "opium" olup, Afyon kelimesinin de kökenini oluşturmaktadır². Afyon kelimesinin kökeni hakkında diğer bir görüş ise kentin antik dönemdeki ismi olan Akronio veya Akronium'dan geldiğidir³. Şehrin isminin diğer bileşeni olan Karahisar ise, sarp kayalıklar üzerine kurulmuş kaleden gelmektedir⁴. Şehre Afyonkarahisar ismi XI. yüzyılda bölgeye yerleştirilen Türkmenler tarafından verildi⁵.

Eski Tunç Çağından itibaren yerleşim buluntularına rastlanan şehre, M.Ö. 2000-1750 yıllarında Hititler egemen oldu. Ardından bu devletin yıkılması sonrası(M.Ö. 1200) şehirde Frig egemenliği görülmeye başlandı⁶. Friglerin zayıflamasının ardından, şehrin güney kesimi Lidyalıların hâkimiyetine girdi. M.Ö. VI. yüzyılın ortalarından itibaren görülen Pers Egemenliği, M.Ö. 333'e kadar sürdü. Bu tarihten itibaren şehir, Büyük İskender'in Makedonya Krallığına tabi oldu. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sonrası, Doğu Roma yani Bizans sınırları içerisinde kalan Afyon, Türk hakimiyeti altına girmesine kadar bu şekilde yönetildi⁷.

1071 Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'nun kapıları Türkler'e açılırken şehir

¹Ahmet İlaslı, "İlk Yerleşiminden Türk Egemenliğine Kadar Afyon" *Anadolu'nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayını, Afyon 2004, s. 49-51.

²Ahmet İlaslı, "Afyonkarahisar'da Yer Adları", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayın No:10, Afyon 2002, s. 416.

³Besim Darkot, "Karahisar", *İ.A.*, C.VI, MEB Yayını, Ankara 1990, s.278.

⁴Kadir Koparal, *İlâyet Salnamelerinde Afyonkarahisar*, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2011, s.7.

⁵Ömer Fevzi Atabeg, *Afyon (İlâyeti) Tarihçesi*, (Haz. Turan Akkoyun) ,AKÜ Yayın No:8, Afyon 1997, s.66.

⁶Besim Darkot, "Afyonkarahisar", *Yurt Ansiklopedisi*, C.I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, s.261.

⁷İlaslı, *a.g.m.*, Afyon 2004, s.59-60.

ve çevresi de Selçuklu Devleti egemenliği ile tanıştı. Bizans tacizlerine karşı, sürekli Türk iskânıyla güçlendirilen şehir, 1176 Miryakefelon Savaşı sonrası kesin olarak Türk yurdu haline getirildi. 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Moğol baskısıyla devlet zayıflarken; bu dönemde bölge valiliğini yürüten Sahib Ata Fahrettin bağımsızlığını ilan ederek, kendi ismiyle anılan Sahibataoğlu Beyliği'ni kurdu⁸.

Son Sahibataoğlu Beyi olan Ahmet Bey, sınır komşusu Germiyanogulları Beyliği'nden evlilik vasıtası ile akrabalık bağı kurarken; kendisinin çocuğunun olmamasından dolayı, beyi olduğu Sahibataoğlu Beyliği, miras olarak Germiyanogulları'na geçti⁹.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Anadolu Türk birliğini sağlamak için 1390 yılında çıktığı sefer sonucunda Germiyanogulları Beyliği'ne son verdi ve Afyon'u da toprakları arasına kattı. 1402 Ankara Savaşında Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi sonrasında tekrar Germiyanogulları idaresine giren şehir, bu kez 1428 yılında Germiyanoglu hükümdarı II. Yakub'un vefatı ve kendisinin vasiyeti üzerine kesin olarak Osmanlı egemenliğine girdi¹⁰.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Celali isyanlarından en fazla etkilenen yerleşim yerlerinden biri Afyonkarahisar ve çevresi oldu. Birbirinden bağımsız, küçük gruplar halindeki eşkıyalar, gasp, adam yaralama, adam öldürme, haraç alma, yağma yapma gibi hadiseler meydana getirmek suretiyle şehri ve çevresini adeta yaşanmaz hale getirdiler. Ayrıca tımar sahipleri ve reayadan aldıkları haraç ve sözde vergiler, sadece bu kesimi değil, dolaylı yoldan bütün şehri olumsuz etkiledi. Bu yıllar Bursa, Balıkesir ve Afyon arasındaki üçgen, eşkiyalığın en şiddetli ve yoğun yaşandığı bölgelerden biri oldu¹¹.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu Eyaleti'nin üç sancağından biri olan şehir, II. Mahmut döneminde Anadolu Eyaleti'nin üç müşirliğe¹² bölünmesiyle Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı sancak haline getirildi. Ayrıca II. Mahmut döneminde

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I. , Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982, s.63.

⁹ Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, Afyon Valiliği Yayını, Ankara 1971, s.47-50.

¹⁰ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu Ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989, s.290-291.

¹¹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası- Celali İsyanları*, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1992, s.70.

¹² Müşir: Arapça işaret eden, yol gösteren, emir veren anlamına gelip, Osmanlı Döneminde bir ünvan ve askeri bir rütbe olarak kullanılmıştır. Söz konusu ünvan, 18. Yüzyılda eyalet valileri, müstahkem mevki kumandanları ve herhangi bir bölgenin askeri sorumluları için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, "Müşir", *DİA*, C.XXXII., s.160-161.

Osmanlı Ordusu ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri arasında arasında cereyan eden mücadelede şehir, 1833'te kısa süre İbrahim Paşa'nın eline geçtiyse de, aynı yıl tekrar Osmanlı hâkimiyetine girdi¹³. Karahisar-ı Sahib Sancağı 1839'da Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı kaymakamlık; 1867'deki düzenlemeden sonra ise mutasarrıflık haline getirildi¹⁴.

Milli Mücadele yıllarında Afyonkarahisar, birçok önemli askeri olaya sahne oldu. 28 Mart-7 Nisan 1921 tarihleri arasında Yunan ordusu tarafından kısa bir süre işgal edilen Karahisar-ı Sahib, II. İnönü Muharebesi sonucunda geri alındı. Aynı yılın temmuz ayında Yunanlılar'ın ikinci kez taarruza geçmeleri sonucunda şehir bir yıl sürecek Yunan işgaline maruz kaldı. Bir yıllık esaretin ardından Mustafa Kemal Paşa komutasında gerçekleştirilen Büyük Taaruz ile şehir, 27 Ağustos 1922'de geri alındı. Afyonkarahisar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuyla beraber yapılan idari düzenlemeyle il statüsünü kazandı¹⁵.

2- 558 ve 560 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicilleri Hakkında Malumat

Tez çalışmamızın konusunu, 558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib sicil defterleri oluşturmaktadır. İncelediğimiz defterlerden olan 558 no'lu defter, H.1221-1224/ 1806-1810 yıllarına ait kayıtları içermektedir. Defter, 152 sayfa, 76 varaktan ve 192 belgeden ibarettir. Her varak orijinal Osmanlıca rakamlar ile numaralandırılmıştır. Ayrıca her belge sonradan günümüz rakamları ile belirlenmiştir. 560 no'lu sicil defteri ise H.1224 -1233/1809-1818 yılları arasını kapsamaktadır. Defter, 111 sayfa ve 56 varaktan oluşmaktadır. Bu sicilde ise 181 belge yer almaktadır. Sayfalar tek tek numaralandırılmış olup, birbirini takip eder vaziyettedir. 559 no'lu Karahisar-ı Sahib sicili ise zamanında muhafaza altına alınıp kopyalanmadığı için bulunamamış ve maalesef çalışılamamıştır.

558 ve 560 no'lu sicil defterlerindeki kayıtlar rik'a ve divani yazı türleri ile tutulmuştur. Defterler iyi muhafaza edilmiştir. Defterlerin içerisindeki belgeler büyük oranda okunaklıdır. Bazı belgelerdeki silinti ve lekeler okumayı

¹³ Mustafa Karazeybek, *Anılarda Afyonkarahisar*, AKÜ Yayınları, 2000, s.10-11.

¹⁴ Karazeybek, *a.g.e.*, s.13.

¹⁵ Darkot, *a.g.e.*, s.278.

zorlaştırmaktadır. Yazı stili, silinti veya anlam bakımından okunamayan kelime ya da kısımlar “(?)” ile belirtilmiştir.

Defterlerdeki yazı karakterleri, defterlerin genelinde bütünlük göstermemektedir. Bu durum, defterlerin farklı kâtiplerce tutulduğuna işaret etmektedir. Belge tarihleri Arapça olarak verilmiştir. Defterde yer alan belgeler tarih bakımından birbirini takib eder vaziyette ise de; bazı belgelerin arasında yıllara varan kopukluklar göze çarpmaktadır¹⁶.

558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib Sicillerinde, içerik bakımından oldukça farklı konuları kapsamasına rağmen, söz konusu dönemin koşulları ve tabii ki Osmanlı Devleti'nin yaşadığı süreç gereği, iktisadi, idari ve askeri hayata dair kayıtlar ağırlıktadır. Söz konusu içerik, tarafımızdan dönemin koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirildi. Bununla birlikte diğer kaynak eserlerden faydalanılarak şehrin; iktisadi, idari, sosyal ve kültürel hayatı ortaya konulmaya çalışıldı.

¹⁶ Örneğin; 560 numaralı A.Ş.S.'nde 122 numaralı belge, 22 Rebiü'l-evvel 1230/4 Mart 1815 tarihli iken, kendinden sonra gelen 123 numaralı belge ise Zilkade 1224/6 Kasım- 4 Aralık 1812 tarihlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI

1. KARAHİSAR-I SAHİB'DE YERLEŞİM YERLERİ

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresinde yapılanma küçükten büyüğe; köy, nahiye, kaza, sancak, eyalet şeklinde teşekkül etti. Osmanlı taşra idaresinde nüfus bakımından köyden büyük yerleşim merkezlerine nahiye denilmektedir. Nahiyelerin birleşmesiyle kazalar, aynı bölgedeki kazaların birleşmesiyle sancaklar, sancakların birleşmesiyle de eyaletler meydana geldi¹⁷.

Eyalet; Arapça "*idare etme*" anlamına gelen "*iyâle*" kökünden gelmektedir. Osmanlı Devletinde en büyük idari birim olan eyalet, ilk defa XVI. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlandı. XVI. yüzyıl öncesi "*beylerbeyliği*" ve bazen de "*vilayet*" tabiri kullanıldı. Ancak vilayet büyük ve küçük idari birimler için de kullanıldığı görülmektedir¹⁸.

Eyalet, beylerbeyi veya buna eşit değerde mîr-i mîrân tarafından yönetilmiştir. Bu yöneticiler hem askeri hem de idari amir olarak görev yaparlardı. Beylerbeyiler, "*paşa sancağı*" denilen ve eyaletin merkez sancağı olan sancakta otururlardı. Genellikle de beylerbeyinin gelirini bu sancağın vergi gelirleri oluşturmaktaydı. Buna ek olarak bağlı sancaklardan savaş zamanında "*seferiye*", barış zamanında "*hazariye*" olarak ayrılan "*imdadiye*"¹⁹ adıyla toplanan vergi gelirleri vardır²⁰. Beylerbeyilerinin görevleri içinde; bulunduğu bölgenin asayişini sağlamak, belli bir miktara kadar tımarlı sipahilere tevcihler yapmak, onlara gerekli hallerde terakkilerini vermek yer almaktaydı²¹.

¹⁷ Yusuf Hallaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1991, s.75.

¹⁸ Halil İnalcık, "Eyalet", *DİA*, C.XI. , s. 548-550.

¹⁹ Lugat itibarıyla "imdad" yani yardım manasında olan bu terim savaş esnasında harb giderlerini karşılamak, barış zamanında da bütçe açığını kapatmak için toplanan örfi verginin adıdır. Savaş için olana "imdadiye-i seferiye", açığı kapatmak için alınana "imdadiye-i hazariye"denilip her ikisine birden "imdadiye" adı verilir. Daha geniş bilgi için bkz.: M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C.II., İstanbul 1983, s. 63.

²⁰ Mehmet Zahit Yıldırım, *Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)*, Ankara Ün. Sosyal Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s.338

²¹ İnalcık, *a.g.m.*, *DİA*, C.XI, s. 548-550.

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında tek bir beylerbeyilik bulunurken, fetihlerin artması ve Rumeli'de toprakların genişlemesi sonucunda beylerbeyilik sayısı, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyiliği olarak ikiye çıkarıldı. Rumeli Beylerbeyiliği Anadolu Beylerbeyiliği mevki olarak önde bulunmaktaydı. XV. yüzyılda Rum (Sivas-Amasya) ve Karaman Beylerbeyiliklerinin oluşturulmasıyla eyalet sayısı dörde çıktı. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise eyalet sayısı 34'e ulaştı²². Karahisar-ı Sahib Sancağı ise Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkeziydi. Anadolu Eyaleti'nin merkez sancağı Kütahya idi. Afyon, Balıkesir, Aydın, Manisa, Muğla, Antalya, Kastamonu, Bolu, Çankırı, Isparta, Eskişehir, Biga, Kocaeli ve İzmir şehirleri de eyaletin diğer sancak merkezleriydi²³.

1.1. SANCAK

Sancak, kelime anlamı olarak bayrak demektir. Esas itibarıyla tuğ ve davul ile beraber zikredilen sancak, hükümdarın hâkimiyet sembollerinden birisiydi²⁴. Sancak kelimesinin kökü “*sanç*”tır ve “*bir silahı veya ucu sivri bir cismi düşmanın vücuduna ya da yere saplamak*” anlamını taşımaktadır. Selçuklularda hükümdarlık alameti olarak kullanıldı²⁵. Askerleri aynı bayrak altında savaşa giden mıntıka anlamı da taşıyan sancak²⁶. Osmanlı idarî teşkilatında ise eyalete bağlı bir idarî merkezi ifade etmekteydi²⁷. Sözkonusu terimin tam olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak belli değilse de, XV. ve XVI. yüzyıl kanunnamelerinde her sancağın uymak zorunda olduğu usuller açıklandığı göz önüne alınırsa, bu yüzyıllarda “*sancak*” tabirinin idari bir birim olarak yerleştiği söylenebilir²⁸.

Muayyen bir coğrafi bölgeyi kapsayan sancaklar, ülkede devlet teşkilatının düzenlenmesinde ve tımarlı sipahilerin yetiştirilmesinde ayrı bir öneme sahipti.

²² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988, s.29.

²³ M. Çetin Varlık, “Anadolu Eyaleti”, *DİA*, C.III, s.143-144.

²⁴ Aydın Taneri, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı*, Ankara 1978, s. 224; Mehmet Ali Ünal, *XVI. yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK, Ankara 1989, s. 30.

²⁵ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar),” *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1986, s.82.

²⁶ Baykara, *a.g.e.*, Ankara1988, s.32.

²⁷ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1980, s.27.

²⁸ Ömer Lütfü Barkan, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 50.

Devlet idaresini öğrenmeleri için, şehzadelerin sancağa çıkmaları, divandan çıkan fermanların esas itibariyle sancak beylerini muhatab kabul etmeleri, sancakların idari birim kabul edilmesinden kaynaklanmaktaydı²⁹. 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib, Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkeziydi.

1.2. KAZALAR

Türk Devlet teşkilatlanmasında Osmanlı Devleti'ne has bir idari yapılanma unsuru olan kaza, bugünkü idari teşkilatta ilçeye karşılık gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde hem kadının idari bölgesine hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terim özelliği gösteren kazanın idari bölge haline gelişi, XVII. yüzyıldan itibaren belirginleşti. İlk başlarda idari-adli yönü ağır basan kazalar, Tanzimat'tan sonra tamamen idari bir birim olarak bazı değişikliklerle günümüze kadar geldi³⁰.

Tanzimat öncesinde eyalet ve sancak merkezlerinin bulunduğu şehirler aynı zamanda kadı ve diğer mahkeme görevlilerinin buralarda görev yapmaları ve mahkemelerin buralarda kurulmasından dolayı “kaza” olarak da adlandırılmaktaydı. Mahkemelerde şer'i hükümlerin icra edilmesinden dolayı “kaza” ismini alan yerleşimlerle sonraki dönemlerde idari bir birim haline gelen kazanın aynı görülmesi bir yanılıdır³¹.

1806-1812 yılları arasındaki şer'îye sicillerine göre Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın idari bakımdan merkez kazası da dâhil olmak üzere toplam on kazaya ayrıldığını görmekteyiz. Vergiler, kazaların gelir durumlarına göre dağıtılmaktaydı³².

²⁹ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devletinde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı” , *Osmanlı*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.114.

³⁰ Tuncer Baykara, “Kaza”, *DİA*, C.XXV, İstanbul 2002, s.19-20.

³¹ Sadık Fatih Torun, *Tanzimat'tan Meşrutiyete Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Ens. Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.38.

³² A.Ş.S.,558, 8a/10,16a/37.

Tablo 1. 1806-1812 Tarihleri Arasında Karahisar-ı Sahib Sancağı Kazaları

Sıra No	Kaza Adı	Kazanın Günümüzdeki Adı
1	Karahisar-ı Sahib	Afyonkarahisar
2	Sandıklı	Sandıklı
3	Şuhud	Şuhut
4	Sincanlı (Ulu Sincanlı)	Sinanpaşa
5	Çay	Çay
6	Karamık	Karamık
7	Çöle Abad	Dinar İlçesinin Haydarlı Beldesi
8	Bolvadin	Bolvadin
9	Han Barçınlı	Han ³³
10	Nevahi Barçınlı	Bayat, Emirdağ, Kemer kaya, kısmen İscehisar ³⁴

1.3. NAHİYELER

Nahiye, köyden büyük kazadan küçük bölgedir. Nahiye büyük yerleşim merkezi yoktur. Sancaklar, kaza ya da kazalara ayrılmışlardır. Kazalar ise birim olarak nahiyelelerden meydana gelmekteydi³⁵. Nahiye, aynı zamanda coğrafi özelliklerin belirlediği muayyen bir bölgeyi ifade etmek, idari bir terim olarak da belli köyler ve mezralar grubunu anlatmak için kullanılırdı ³⁶.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın merkez kazası, XVII. asırda iki nahiye sahipti³⁷. Bunlar Şehr-i Abad ve Kırhisar nahiyeleleridir. Çalışma konumuz olan 1806-1812 yılları arasında da bu idari taksimatın devam ettiğini görmekteyiz. Bu tarihlere denk gelen 558 ve 560 no'lu şer'iyye sicillerinde vergi taksimatlarında genellikle

³³ Han, Hanbarçın, Hüsrevpaşa isimleriyle anılmıştır. Hüsrevpaşa, şimdi kaza merkezinde bir mahalle adıdır. Günümüzde ise Eskişehir'e bağlı ilçe merkezidir. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu:21, Ankara, 2006, s.220.

³⁴ Nevahi Barçınlı, günümüz Bayat, Emirdağ, Kemer kaya ve kısmen İscehisar'ın bir bölümünü kapsayan kazadır. Geniş bilgi için bkz. Sefa Kendirli, *Temettuat Defterlerine Göre Nevahi-i barçın Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, AKÜ, Sos. Bil. Ens. Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008, s. ii.

³⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kalender Kitabevi, Isparta 1998, s.224.

³⁶ M. Tayip Gökbilgin, "Nahiye", *İA.*, C:IX., s.36-37.

³⁷ Yıldırım, *a.g.t.*, Ankara 2003, s.70.

kazaların, köylerin ve mahallelerin isimleri liste halinde verildiği halde, bu listelerde nahiyelerin isimleri belirtilmemiştir. Ancak nahiyelerin isimlerine değişik konulu belgelerde rastlamaktayız. Şehr-i Abad nahiyesinin ismi, “...Kumardaş nâm karye ve gayriden üç bin akçe gedik tımar ile Karahisâr-ı Sâhib Kal'ası dizdarlığına mutasarrıf Hasan veled Ömer fevt olub gedik tımar ile kal'a-ı merkûm dizdarlığı mahlûl olmağla erbâb-ı istihkâdan... Kebîr oğlu refî-i tevki-i refü'ş-şân-ı hâkânî kıdvetü's-sikat ve'l müstahfazeyn Ömer zîde hafazaya virilmek babında...”³⁸ şeklinde devam eden belgede zikredilmektedir. İncelenen defterlerde, Karahisar-ı Sahib Sancağı içinde geçen diğer bir nahiye ise Kırhisar'dır. Bu nahiyenin ismi, “...Kırhisar nahiyesinde Mezraî Mesudoğlu ve gayriden yedi yüz yetmiş beş akçe şahin götürücülüğü tımarına mutasarrıf Ali veled Osman fevt olub ve yine mezra-yı merkûme ve gayr-i yedden ol mikdar akçe tımarı mutasarrıf ömr-ü müddet-i vâfireden berü ocağa adem-i rağbet birle târik-i hıdmet olub tımar-ı mezbûr ol-vechle mahlûl olmağla mülâzımlardan ref'i-i tevki'-i refü'ş-şân-ı hakani Mehmed bin Süleyman'a virilmek babında...”³⁹ şeklinde devam eden belgede zikredilmektedir.

Tablo 2. 1806-1812 Tarihleri Arasında Sicillerde Adı Geçen Karahisar-ı Sahib Sancağı Nahiyeleri

Sıra no	Nahiye Adı
1	Şehr-i Abad ⁴⁰
2	Kırhisar ⁴¹

1.4. KÖYLER

Köyler, Osmanlı taşra teşkilatında adına “karye” denilen, en küçük ve temel idari birimdir. Köylülere, “ziraatçı” ve “çiftçi” manasında çoğul olarak “reaya” denilirdi⁴². Sanayileşmemiş toplumların en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğu için; köylü, Osmanlı halkı içinde önemli bir unsurdur⁴³. Anadolu'da Selçuklular ve Beylikler dönemlerinde toprak; tımar, vakıf, mülk, yurt olarak ayrılmış ve bu topraklar üzerinde ziraat yapan köylüler, elde ettikleri

³⁸ A.Ş.S., 558, 62b/164.

³⁹ A.Ş.S., 558, 72/190.

⁴⁰ A.Ş.S., 558, 62b/164.

⁴¹ A.Ş.S., 558, 72/190.

⁴² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2003, s.80-86.

⁴³ M. Feridun Emecen, *Osmanlı'da Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.IV, s.94.

mahsulün vergisini vermek suretiyle mükellefiyetlerini yerine getirmişlerdi. Osmanlı Devleti bu nizamı değiştirmeyip⁴⁴, zaptettikleri toprakları kendi tasarrufunda, “*miri*” yani devlet arazisi olarak tescil etmişti. Özel mülkiyet hakkını ise sadece şehirlerdeki arsalar ile bahçe ve bağlara tanımaktaydı⁴⁵.

Karahisar-ı Sahib Sancağı’nın 558 ve 560 No’lu şer’iyye sicillerinde, 55 tane köy ismi geçmektedir⁴⁶. Günümüze kadar bazı köylerin isimleri değişmiştir. Örneğin, “*Kalecik-i Kebîr*” ismi “*Büyük Kalecik*” adını almıştır. Ayrıca söz konusu dönemde Döğer, Çepni gibi bazı köylerin isimlerinin Oğuz boy isimlerinden geldiği görülmektedir. Yine Akçain gibi bazı köyler de isimlerini kurulduğu araziden almıştır.

Tablo 3. 558 ve 560 Numaralı Karahisar-ı Sahib Sancağı Şer’iyye Sicillerinde Adı Geçen Köy İsimleri⁴⁷

Sıra no	Köy Adı	Sıra No	Köy Adı	Sıra no	Köy Adı
1	İssizce	20	Osman	38	Doğanlar
2	Kalecik-i Kebir	21	İsmail	39	Hacı Beyli
3	Çobanlar	22	Kozluca	40	Kışlacık
4	Salar	23	Âşıklar	41	Halımuğru
5	Mihail	24	Çıkırık	42	Akviran
6	Sülümenli	25	Çavdarlı	43	Akçain
7	Döğer	26	Bozüyük	44	Aşağı Tandır
8	Curca-i Kebir	27	Sadık	45	Belce
9	Süglün	28	Gebeceler	46	Yukarı Tandır
10	Ayvalı	29	Bostanlı	47	Köprülü
11	Karaağaç	30	Bey	48	Ulu Murad
12	Karacaviran	31	Kayaviran	49	Hayranbalı
13	Curca-i Sagır	32	Dinar	50	Alcalı
14	Eğret	33	Anbanaz	51	Çalışlar
15	Erkmen	34	Karaaslan	52	Ablak
16	Hasçakır	35	Sibsin	53	Liğen
17	Elberek	36	Kumartaş	54	İnaz
18	Ayasini	37	Kalecik-i Sagır	55	Çepni
19	Deper				

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1991, s.110.

⁴⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Ankara 1974, s.18.

⁴⁶ A.Ş.S., 558, 8a/10, 9a/20, 37b/92.

⁴⁷ A.Ş.S., 558, 6a-b/, 7a/7, 11a-b/25, 26a-b/58, 33b-34a/80, 44a-b/101, 58b-59a/150, 70a-b/187.

1.5. ŞEHİR VE MAHALLELER

Osmanlı dönemi İslâm şehirleri için yapılan tariflerde, “*dini işlere bakan bir müftüsü ve karar hakkına sahip bir kadısı olan*” yerlere şehir adı verilirdi ⁴⁸. Türk-İslâm Medeniyetinde kentlerin gelişiminde; cami, külliye, hamam gibi dini ve sosyal yapıların önemli rol oynadığı bilinmektedir⁴⁹. Ayrıca birçok kent gibi Karahisar-ı Sahib'in de gelişimi mahalleler çevresinde gerçekleşmiştir. Mahalleler, bir dini yapı etrafında toplanma veya aynı meslekten olan zanaatkârların bir araya gelmesiyle ya da aynı din, dil, mezhep ve ırktan kişilerin bir arada yaşama istekleri sonucu ortaya çıkmıştır⁵⁰. Şehirlerde ziraat yapılmadığından dolayı topraklar miri arazi haricindedir. Nüfusun fazlalığıyla alakalı olarak, diğer idari yapılara nisbetle karmaşık bir yapı arz etmekteydi.

Şehri oluşturan temel idari birim ise mahalledir. Bir şehrin bölündüğü kısımlardan herbirine mahalle denilir ⁵¹. Mahal kökünden gelen mahalle, terminolojik olarak “*konulacak yer*” anlamı taşımaktadır. Genellikle mahallenin ictimai merkezi cami ya da mescitlerdi. Özellikle akşam ve yatsı namazları, tüm mahallenin katılımıyla kılınmaktaydı ⁵².

Şehirlerin temel birimi sayılan mahalleler, vergi kayıtlarında esas alınmıştır. Ayrıca bu birimde ikâmet eden kişiler, kefillik sistemiyle bir bakıma birbirlerine karşı sorumlu; yani dayanışma içerisindeydiler ⁵³.

Tablo 4. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib Kazası Mahalleleri ⁵⁴

Sıra No	Mahalle Adı	Sıra No	Mahalle Adı	Sıra No	Mahalle Adı
1	İmaret	11	Ardıç	21	Hacı Evtal
2	Sofiler	12	Hacı Mahmud	22	Ekeste
3	Nasara	13	Molla Bahşi	23	Bedrik

⁴⁸ Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1939, s.116.

⁴⁹ Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler – Anadolu Kentlerinin Tarihî Gelişimi Üzerine Gözlemler*, İstanbul 1982, s.69-70.

⁵⁰ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, S.IV., İstanbul 1984, s.69-70.

⁵¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (23. Basım), Ankara, 1993, Aydın Kitabevi s.564.

⁵² Özer Ergenç, *a.g.m.*, İstanbul 1984, s.72-73

⁵³ Ergenç, *a.g.m.*, s.69

⁵⁴ A.Ş.S.,558,6a/7, 10b-11a/25, 25b-26a/58, 33a/80, 43b-44a/100, 58a/150, 69b-70a/187.

4	Karaman	14	Çavuşbaşı	24	Kara Katib
5	Cami-i Kebir	15	Fakıpaşa	25	Hacı İsmail
6	Tac Ahmet	16	Burmalı	26	Sinan Paşa
7	Akmescit	17	Kubbeli	27	Hisarönü
8	Hacı Yahya	18	Efecik	28	Çavuşoğlu
9	Kâhil	19	Doğancı	29	Zaviye
10	Arapmescit	20	Yukarı Pazar	30	Sinan Halife

2. KARAHİSAR-I SAHİB'DE YÖNETİCİLER

1806-1812 yılları arası Karahisar-ı Sahib Sancağı ve kazasında görev alan başlıca yöneticiler şunlardır:

2.1. MUTASARRIF

Kelime anlamı ile tasarruf eden, kendinde kullanma hakkı ve salâhiyeti bulunan anlamlarına gelmektedir⁵⁵. Terminalojik olarak Osmanlı taşra teşkilatında sancak veya livanın mülki amiri için kullanılmaktadır. Belirtilen “*kullanma hakkı*” tabiri bir makam, görev veya memuriyeti elinde bulundurma anlamını karşıladığı gibi yönetim biriminin gelirlerini tasarrufunda bulundurma anlamını da karşılamaktadır⁵⁶.

Osmanlı idari teşkilatında en üst kademeyi eyaletler ve buna bağlı sancaklar teşkil etmektedir. Padişah, hem eyaletlere hem de sancaklara idarecileri tayin ederdi. Eyaletin merkez sancağına atanan yönetici, “*beylerbeyi*” ünvanını alırdı ve aynı eyalete bağlı diğer sancakların da üst yöneticisi sayılırdı. İlk zamanlarda beylerbeyilerinin görev yaptıkları sancağa “*beylerbeyilik*” denilirken, XVI. yüzyıldan başlayarak bu birime “*vilayet*”, başında bulunan idareciye de “*vali*” denilmeye başlanıldı⁵⁷.

XVII. yüzyılda hem merkezi idare hem de eyalet ve sancak yönetimi klasik şeklinden uzaklaştı. Tımar sistemi de bozuldu. Vezir sayısının artmasıyla birlikte

⁵⁵ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lugatı*, İstanbul 1986, s.230.

⁵⁶ Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, *DİA*, C.XXXI. , İstanbul 2006, s.377.

⁵⁷ Kunt, *a.g.e.*, s.175.

vezirlerin geçimini sağlamak için mansıblar yeterli gelmemeye başladı. Dolayısıyla yapılan değişikliklerle bir veya bir kaç sancağın yönetimi “*arpalık*” yöntemiyle vezirlerin tasarrufuna verilmeye başlandı. Ancak vezirlerin bazıları, görev yerlerine gitmek yerine payitahtta kaldılar. Bazıları da kendilerine tevcih edilen bir kaç sancaktan birinde oturdular. Her iki durumda da gitmedikleri sancaklara yerlerine sancağı idare edecek mütesellim kaymakam gönderdiler. Bu durum ilerleyen zamanlarda merkezi idareyi zaafiyete uğrattı ve yerel nüfuz sahiplerinin yönetimde etkili olmalarına neden oldu⁵⁸. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, bu keyfiyeti kaldırmak için bir düzenleme yapıldı. Sancaklara gönderilen idarecilerin bizzat görev yerlerine ikameti sağlandı. Ayrıca eyalet sistemi yerine diğer sancaklara da “*vilayet*” tabiri kullanılmaya başlandı. Buranın başındaki idareciye de “*sancakbeyi*” yerine “*mutasarrıf*” veya “*vali*” denilmeye başlandı. Mutasarrıfların valilerden en önemli farkları; çoğunun görev aldıkları sancak veya sancaklardan birisini merkez seçip orada oturmamalarıdır. Mutasarrıflar, sancağın gelirlerini toplayan kişilerdi. Buna karşılık mütesellimlik, sancakbeyinin karşılığı olarak kullanılmıştır⁵⁹.

Mutasarrıfların başlıca görevleri; asayişin temin etmek, vergi toplamak, padişaha ait taşınmazları idare etmek, bölgesini düşmandan korumak, maiyyeti ile savaşa katılmak, sancağın imar işlerini yürütmek ve vergi toplamaktır. Bu vergiler imdad-ı hazariye, imdad-ı seferiye ve aidad-ı muayyene vergileri idi. Mutasarrıf, çalışanların maaşlarını ve kendi maaşını bu vergilerden karşılamakta idi⁶⁰. Ancak mutasarrıfların bu vergilerin haricinde zamanla usulsüz olarak halktan bir takım talepleri olmakta, buna mukabil devlette buna karşı önlemler almaktaydı. Bu hususla alakalı olarak Evâhir-i Şaban 1222/ 24 Ekim- 1 Kasım 1807 tarihli bir ferman dikkat çekicidir. Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazalarının kadılarına ve naiblerine gönderilen bu fermanda, Karahisar-ı Sahib Sancağının bir müddetten beri vezirlere has olarak tevcih olunduğu, fakat sancak ahalisinin vezirlerin yüklü isteklerine güç yetiremeyip, çeşitli sıkıntılara ve meşakkate düştükleri ifade edilmektedir⁶¹.

Bu yıllar arasındaki mutasarrıfların Karahisar-ı Sahib ile birlikte aynı anda başka sancakları da tasarrufunda bulundurduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise

⁵⁸ Örenç, a.g.m., İstanbul 2006, s.377.

⁵⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim 1826-1839*, İmge Yayınevi, Ankara 2007, s.112-122.

⁶⁰ Örenç, a.g.m., İstanbul 2006, s.377-379.

⁶¹ A.Ş.S., 558, 35b/88.

muhtemelen tek bir sancak gelirinin mutasarrıfa yeterli gelmemesiydi. Sancakların pek çoğu XVIII. asırda vezirlere arpalık olarak verilmekteydi ⁶². Bu hususla alakalı olarak bir belgede “...sâdır olan ferman-ı celîlü’l-kadirim mûcebince zikr olunan Karahisar-ı Sâhib Sancağı’na tarih-i merkûmeden ber-vechi arpalık sen mutasarrıf olub...”⁶³ şeklinde geçen ifade ile Karahisar-ı Sahib Sancağının vezirlere arpalık olarak tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz yıllar arası Karahisar-ı Sahib Sancağı'na mutasarrıf olarak atanan vezirlerin aynı zamanda orduda görevlendirildikleri, zaman zaman yerlerine mütesellim atandığı görülmektedir. Bu husus; “...Karahisar-ı Sâhib Sancağı sâbık Anadolu Vâlisi düstûr-ı mûkerrem müşîr-i müfahham nizâmü’l-âlem vezirim Ebubekir Paşa edamallahu teala iclalehüye iş bu bin iki yüz yirmi senesi rebîü’l-ahirinin on üçüncü gününde avâtıf-i aliyye-yi şâhânemden ber-veche arpalık tevcih olunub, müşarü’n ileyh ordu-yı hümâyunumda hidemât-ı gaza ve cihatda bulunmak takribiyle livâ-yı mezbure tarafından zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i ahâli ve raiyyete sahib-i liyakât ve iktidar birinin mütesellim nasbı la-büdd olmakdan nâşi Dergâh-ı Muallam Kapucubaşılardan livâ-yı mezbûr mütesellimi sâbık Mollazade iftiharü’l-emâcid ve’l ekârim el-Hac Ahmed dâme mecdehu evsâf-ı mezkûre ile mevsûf olduğu beyânıyla livâ-yı mezbûra mütesellim nasb olunmak...”⁶⁴ şeklinde belgede ifade edilmektedir. Buna göre Karahisar-ı Sahib'e mutasarrıf olarak atanan Ebubekir Paşa, savaşa katıldığından dolayı yerine kapucubaşılardan Mollazade el-Hac Ahmed mütesellim olarak atanmıştır.

Asli görevi muhafızlık olan beylerbeyileri veya vezirler aynı zamanda sancaklarda mutasarrıf olarakta görevlendirilmekteydiler. Örneğin; “...Hâlâ Midilli muhafızı olub bu defa Karahisar-ı Sahib Sancağı kendüye tevcih olunan vezirim Vali Mehmed Paşa...”⁶⁵ şeklinde devam eden belgede, Vali Mehmed Paşa'nın Midilli Muhafızlığında görevlendirildiği gibi aynı zamanda Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın Mutasarrıflığını da üstlendiği gösterilebilir.

⁶² Musa, Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1997, s.11;

Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplumu*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.181.

⁶³ A.Ş.S., 558, 49a/124

⁶⁴ A.Ş.S., 558, 21b/55

⁶⁵ A.Ş.S., 558, 49a/123

İncelediğimiz yıllar arası belgelerde Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda görev alan mutasarrıf isimleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Mutasarrıf isimlerini tespit ettiğimiz belgelerin bir kısmı doğrudan atama ile ilgili belgeler olmakla birlikte bir kısmı da mutasarrıfların görevde oldukları sırada başka bir konuyla alakalı Karahisar-ı Sahib'e gönderilen fermanların tarihleridir.

Tablo 5. 1806-1812 Tarihleri Arası Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda Görevli Mutasarrıflar

Sıra	Görevli Mutasarrıf	Atandığı Tarih
1	Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa	27 Rebiü'l-ahir 1221/14 Haziran 1806 ⁶⁶ (atama tarihi)
2	El-Hac Abdurrahman Paşa	25 Cemaziye'l- ahir 1221/9 Eylül 1806 ⁶⁷
3	Sâbık Anadolu Vâlisi Vezir Ebubekir Paşa	13 Rebiü'l-ahir 1222/ 20 Haziran 1807 ⁶⁸
4	Vezir Behram Paşa	15 Rebiü'l-ahir 1222/22 Haziran 1807 ⁶⁹ , 20 Zilhicce 1222/18 Şubat 1808 ⁷⁰
5	Derviş Paşa	23 Rebiü'l- evvel 1223/ 19 Mayıs 1808 ⁷¹
6	Vezir es-Seyyid Zeynel Abidin Paşa	Gurre-i Receb 1223/23 Ağustos-1 Eylül 1808 ⁷²
7	Midilli Muhafızı Seyyid Mehmed Paşa (Vali Mehmed Paşa) ⁷³	25 Cemaziye'l- ahir 1223/ 18 Ağustos 1808 ⁷⁴ (atama tarihi)
8	Şerif Mehmed Paşa	8 Şevval 1223/ 27 Kasım 1808 ⁷⁵ (atama tarihi)
9	Tulca Muhafızı Ahmed Paşa	3 Rebiü'l-evvel 1224/ 18 Nisan 1809 ⁷⁶ (atama tarihi)

⁶⁶ A.Ş.S., 558, 7b/9.

⁶⁷ A.Ş.S., 558, 2a/5.

⁶⁸ A.Ş.S., 558, 21b/55.

⁶⁹ A.Ş.S., 558, 29a/67.

⁷⁰ A.Ş.S., 558, 37a/ 92.

⁷¹ A.Ş.S., 558, 41b/101.

⁷² A.Ş.S., 558, 47b-48a/115.

⁷³ A.Ş.S., 558, 49a/ 123.

⁷⁴ A.Ş.S., 558, 49a/124.

⁷⁵ A.Ş.S., 558, 63b/166.

⁷⁶ A.Ş.S., 558, 63b/166.

2.2.MÜTESELLİM

Kelime anlamı olarak; teslim olunan şeyi alıp, kabul eden anlamı taşıyan mütesellim, bu minvalde Osmanlı idare teşkilatında Tanzimat'tan önce vali veya mutasarrıfların yönetimindeki sancak ve kazaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılırdı⁷⁷. Yani mütesellim, devlet tarafından sancak yöneticisi olarak atanan mutasarrıfın görevini kendi adına yönetmesi için yerine gönderdiği ve fiilen sancak yönetiminde bulunan kişiye denilmekteydi. Önceleri vali ve sancakbeyleri görev yerine ulaşınca kadar geçecek sürede görevlendirilmiş olan yöneticilere mütesellim denirken; sonraları sancağı mutasarrıf adına yönetenlere de bu isim verilmiştir. Mutasarrıflara çoğunlukla birden fazla sancak yönetimi verildiğinden dolayı bütün sancakları tek başlarına yönetemezlerdi. Ayrıca mutasarrıflara yönetim görevi yanında başka bir yerde muhafızlık gibi görevler verildiğinden, sancakların başına mütesellimler atanmaktaydı⁷⁸.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'na baktığımızda mütesellim atamalarının üç şekilde yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; bir bölgeden başka bir bölgeye atanan mutasarrıfların yerine ulaşınca kadar geçici olarak görevlendirilenlerdi. İncelediğimiz dönemde Anadolu Eyaleti'yle alakalı Evâhir-i Rebiü'l-âhir 1221/ 8-16 Temmuz 1806 tarihli belgeyi buna örnek verebiliriz. Kütahya naibiyle Anadolu eyaletindeki kazaların kadılarına ve naiblerine hitaben gönderilen fermanla, Anadolu Valisi Vezir Ebubekir Paşa'nın, İsmail Kalası muhafazası memuriyetinden dolayı Kütahya Alay Beyi Abdurrahman, fermanla eyalete mütesellim olarak atanmıştır. Daha sonra Vali Ebubekir Paşa, hizmet yeri olan eyalete gelmek üzere görevlendirilmiş ve mütesellim de azledilmiştir. Vali görev yerine gelene kadar geçen sürede de Nasuhzade Nasuh adlı kişi mütesellim olarak görevlendirilmiştir⁷⁹.

Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1221/ 17- 26 Temmuz 1806 tarihli fermanla, Karahisar-ı Sahib Sancağı, 27 Rebiü'l-ahir 1221/ 14 Temmuz 1806'da eski Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya verilmiş, paşanın gelişine kadar dergâh-ı mualla kapucubaşlarından ve Karahisar-ı Sahib'in ileri gelenlerinden Mollazade Ahmed

⁷⁷ Pakalın, "Mütesellim", a.g.s. , s.639.

⁷⁸ Musa Çadircı, "II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu", *Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi*, S.3-4, Ankara 1970, s.287-296.

⁷⁹ A.Ş.S., 558, 2a/5.

livaya mütesellim olarak görevlendirilmiştir ⁸⁰.

Mütesellim atama usullerinden ikincisi, mutasarrıfın bir kaç sancağı yönettiği sırada kendisinin bulunmadığı sancaklara atadığı mütesellimlerdir. Üçüncüsü ise mutasarrıfın görev yerine bir sebepten gitmeyip, yerine mütesellim atamasından kaynaklanan görevlendirmelerdir. Bu duruma örnek olarak; Evahir-i Rebiü'l-ahir 1222/ 28 Haziran- 6 Temmuz 1807 tarihli fermada, Anadolu eski valisi Ebubekir Paşa'ya Karahisar-ı Sahib arpalık olarak verilmiş, fakat Paşa'nın gaza ve cihatta bulunmasından dolayı yerine eski mütesellim Kapucubaşılardan Mollazade Ahmed tekrar mütesellim olarak atanmıştır ⁸¹. Evahir-i Cemaziye'l-ahir 1223/ 14- 22 Ağustos 1808 tarihli bir fermada Anadolu Eyaleti valiliği, 8 Ağustos 1808'de Tulca Muhafızı Vezir Ahmed Paşa'ya verilmiş, onun halihazırda Tulca'da olmasından dolayı eyalet mütesellimliği, aynı zamanda Karahisar-ı Sahib mütesellimi olan Mollazade el-Hac Ahmed'e verilmiştir ⁸².

Tüm bu durumlarda mütesellimler, mutasarrıflara vekâleten sancakları idare etmişlerdir. Mütesellimlerin görev süreleri genellikle bir yıl olmakla birlikte daha kısa sürelerde görevde bulundukları da görülmektedir. Ama bir süre sonra aynı kişi ya da aynı aileden başka bir bireyin yine mütesellimlik görevini elde ettiği görülmektedir ⁸³.

Mütesellimleri denetleme işi mutasarrıfların insiyatifinde olmakla birlikte görevde ihmal gösterenlerin azledildikleri de görülmektedir. Mütesellimler, devlet adına halkın çeşitli ad ve biçimlerde ödemek zorunda oldukları vergilerin ve gelirlerin toplanması, zamanında gönderilmesi, iç güvenliğin dolayısıyla huzur ve devlet otoritesinin sağlanması ile mükellefler. Bu görevlerinin karşılığında sancak gelirlerinin bir kısmını maaş olarak alırlar ya da bir miktar parayı peşinen mutasarrıfa verirlerdi. Buna mukabil sancak gelirleri kendilerine kalırdı ⁸⁴.

Genellikle mütesellim olarak görevlendirilecek kişiler “...reaya-perver ve zabt u rabt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i ahali ve raiyyete muktedir...”⁸⁵

⁸⁰ A.Ş.S., 558, 7b-8a/ 9.

⁸¹ A.Ş.S., 558, 21a-b/ 55.

⁸² A.Ş.S., 558, 47b/ 114.

⁸³ Özkaya, “XVIII. Yüzyıl'da Mütesellimlik Müessesesi”, *DTCFD*, S.3-4, Ankara 1977, s.370-371.

⁸⁴ Özkaya, a.g.e.,s.372.

⁸⁵ A.Ş.S., 558, 47b/114.

tâbirleriyle ifade edilmekte, görevlerinin zorluğuyla orantılı olarak tecrübeli, nüfuz sahibi, tanınan, işbilir, fakir fukarayı gözeten niteliklere de sahip kişi olması arzu edilmekteydi. Yukarıda belirttiğimiz özelliklerin aksine görevini kötüye kullanıp azledilen mütesellimler de elbette vardır. Ancak, incelediğimiz dönemde bu sebepten azledilen mütesellim ismi geçmemektedir.

İncelediğimiz yıllar arasındaki belgelerde mütesellimlerin isimleri genellikle belirtilmemekte ve “*Karahisar-ı Sahib Sancağı Mütesellimi*” şeklinde geçmektedir. İsmi ile belgelerde geçen mütesellim ise *Mollazade el-Hac Ahmed Ağa*’dır ⁸⁶. Bazı belgelerde ismi “*Giritlü el-Hac Ahmed Ağa*” olarak geçmektedir⁸⁷. Mollazade el-Hac Ahmed Ağa’nın 558 no’lu Afyon şer’iyye sicilinde geçen ilk ataması, Karahisar-ı Sahib’e mutassarrıf olarak atanan Sabık Maraş Valisi İbrahim Paşa’nın gelişine kadar görevlendirilmeydi⁸⁸. Bundan önce de ismi “*Dergâh-ı Mualla Kapucubaşlılarından Karahisar-ı Sahib Sancağı Ayanı Mollazade el-Hac Ahmed*” olarak geçmektedir⁸⁹. Daha önceki dönemlerde de Mollazade el-Hac Ahmed Ağa Karahisar-ı Sahib’de alaybeyi, âyanlık ve mütesellimlik görevlerinde bulunmuştur.⁹⁰

Mollazade el-Hac Ahmed Ağa’nın, Karahisar-ı Sahib mütesellimliği yanında Anadolu valilerinin görev yerlerine ulaşıncaya kadar ya da başka bir hizmette bulundukları sırada geçici olarak Anadolu Eyaleti mütesellimliğine atandığını görmekteyiz. Anadolu Eyaleti Valisi Vezir Ahmed Paşa’nın Tulca Muhafızı olarak görevlendirilmesi üzerine yapılan mütesellimlik ataması buna örnek olarak verilebilir⁹¹.

2.3. KADI

Kelime anlamı olarak “*hüküm*” ve “*hâkimlik*” manalarına gelmektedir. Kadı, Osmanlı Devleti’nde merkezden atanan ve atandığı yerde halifenin adına hüküm veren, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüp onlara doğru yolu gösteren, daima

⁸⁶ A.Ş.S., 558; 8a/10, 10a/23, 27b/62, 27b/63, 29b/69, 30a/72, 31b/75, 32a/78, 49a/109, 48a/116, 48a/117, 48b/118, 48b/121, 49b/126, 50a/130, 63b/167, 65a/172, 68b/ 185.

⁸⁷ A.Ş.S., 558; 29b/68, 50a/128.

⁸⁸ A.Ş.S., 558; 7b/9, 8a/10.

⁸⁹ A.Ş.S., 558; 2a/4.

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz: Mehmet Güneş, Karahisar-ı Sahib A’yanı Molla-zade Hacı Ahmed Ağa’ya Ait Bir Tereke Defteri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt VIII, Sayı: 2, Aralık 2006, s.66-68.

⁹¹ A.Ş.S., 558, 47b/114.

haklının yanında yer alan, adaletin uygulayıcısı niteliğindeki devlet görevlisidir ⁹². Kadılar, mahkemelerde kendilerine verilen beratlarla gösterilen vazifeleri yerine getirirler ve hanefi mezhebine göre hüküm verirlerdi. Nikâh, izdivaç, miras taksimi, vâsi tayini ve azli, vasiyetlerin uygulanmasına nezaret, cinayet ve sair bütün davalar kadılar tarafından görülürdü. Ayrıca kadıların bunların dışında idari görevleri de bulunmaktaydı. Merkezden gönderilen fermanlara gerekli cevapları arz eder, zahire ve amele tedariki, hayvan sevki, menzil emirleri, asker toplanması, iktisadi işler, eşyalara narh koyulması, belediye işleri yani askeri görevlerin dışında bütün devlet işlerinin yürütülmesi kadılar nezaretindedir⁹³. Kısacası kadılar, bulundukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem emniyet amiri, hem mülki amiri ve hem de halkın her konuda müracaat edebileceği bir makamın başındaki devlet görevlileriydi⁹⁴. Kadının tüm bu görevleri ifa etmesi için kendisinde aranan başlıca şartlar; erkek, hür, müslüman, akıllı, tecrübeli, adil, hukuku bilen ve buna riayet eden biri olmasıdır ⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nde adliye teşkilatının bütün elemanlarını medreseler yetiştirmekteydi. Kadılar, medrese tahsili görüp icazet alırlardı. Tayinlerinde mülazemet edenler tercih edilirdi ⁹⁶. Kazaların en büyük amiri sayılan kadılar devletin halkla olan ilişkisini ayrıca kişiler arasındaki anlaşmazlıkları da düzenleyen birim olarak “*sicil*” denilen, mahkemelerde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterleri tutmaları kanun gereği idi.⁹⁷

Arpalık uygulamasının, zamanla kadılık makamında da uygulandığı görülmektedir. Önemli büyük şehirlerin kadılıklarının üst düzey ilmiye sınıfından olanlara “arpalık” olarak verilmeye başlanması ve bu kişilerin de görev yerine bizzat gitmeyerek “naib” lerini göndermeleri ve bu naiblerin de bilgisiz ve beceriksiz olmaları, kadılık müessesesinin niteliğini yitirmesinde en önemli etken olmuştur ⁹⁸.

⁹² Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, s. 114.

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.83.

⁹⁴ Ahmet Akgündüz, *İslam ve Çevre Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 2009, s.173.

⁹⁵ Ziya Kazıcı, *a.g.e.* , İstanbul, 1991, s.115.

⁹⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyol ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s.84 ; Cin-Akgündüz, *Şeriye Sicilleri*, C.I., İstanbul 1988, s.27.

⁹⁷ Yunus Uğur, “Şer’iyye Sicilleri”, *DİA*, C.XXXIX., s.8

⁹⁸ Mehmet Güneş, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karahisar-ı Sahib Sancağı*, Gazi Ün. Sos. Bilimler Ens, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.77-78

2.4. NÂİB

Nâib, vekil demektir ⁹⁹. Terim olarak ise kadıların kendi yerlerine davalara bakmak üzere görevlendirdikleri şahıslara verilen isimdir. Bazen kadılara da nâib denildiği görülmektedir. Çünkü onlar da sultanın vekili olarak, yargı görevini ifa etmişlerdir. Kadılar tayin edildikleri yere bizzat gitmeyerek nâib atayabilecekleri gibi, kaza merkezlerine tabi olan yerleşim merkezlerine de nâib tayin edebilirlerdi. Nahiyelere tayin edilen nâiblere “kaza naibi”, mevleviyet kadılarının tayin ettikleri nâibe “mevali naibi”, arpalıklarda arpalık sahibi adına yargı görevini yürütenlere de “arpalık nâibi” adı verilirdi ¹⁰⁰. Nâibler kadı tarafından tayin ve teftiş edilip yine kadılar tarafından azledilebilirlerdi ¹⁰¹.

İncelediğimiz dönemde de kadıların atama yerlerine gitmeyip yerlerine vekil olarak nâib görevlendirdikleri görülmektedir. Örneğin; Karahisar-ı Sahib'e kadı olarak atanan Benlizade Ahmed Raşid, müderrisin-i kiramdan Mehmed Ataullah Efendi'yi yerine nâib olarak görevlendirmiştir. " ...İş bu sene-i erba ve işrîn ve mieteyn ve elf şehri Ramazanü'l -mübareke guresinden medine-i mezbûrenin niyâbet-i umûr-ı şerâiyyesi kemâ fi'l-evvel cenabınıza ibkâ ve mukarrer olmuşdur..."¹⁰² ifâdesiyle bu görevlendirmenin 10 Ekim 1809 tarihinde gerçekleştiği görülmektedir.

Arpalık nâibleri; kazasker, şeyhülislam ve mevaliye verilen arpalıklardaki şer'i yargılamaları yapmak üzere görevlendirilen nâiblerdir ¹⁰³. Bu duruma örnek olarak ise "...ber-vech-i arpalık mutasarrıf olduğum Karahisar-ı Sahib Kazası'nın umur-ı niyabet-i ahkâm-ı şerriyesi iş bu sene-i erbaa ve işrin ve mieteyn ve elf Rebiü'l-evveli guresinden tarafımızdan cenâbınıza itâ ve sipariş olunmuştur..." şeklindeki ifade verilebilir. Belgenin devamından anlaşıldığı üzere Karahisar-ı Sahib kadılığı arpalık olarak 16 Nisan 1809 tarihinde Ahmed Raşid'e verilmiştir. Fakat O, yerine nâib olarak Mehmed Ataullah Efendi'yi görevlendirmiştir¹⁰⁴. Aşağıdaki tabloda, incelediğimiz 558 ve 560 numaralı sicillerde adı geçen kadılar ve

⁹⁹ Şemsettin Sami, “naib”, *Kamus-u Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 1453.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.117-118 ; Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s.172.

¹⁰¹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve idare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, s. 63.

¹⁰² A.Ş.S., 558, 68a/ 182.

¹⁰³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.118 ; Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁰⁴ A.Ş.S., 558, 59b/ 153.

görevlendirdikleri naiblerin isimleri verilmiştir.

Tablo 6. 558 ve 560 Numaralı Sicillerde Adı Geçen Kadı ve Naib İsimleri

Kadı	Naip	Tarih
Sabık İstanbul Kadısı Mazızade Selim ¹⁰⁵	Es-Seyyid İbrahim Efendi	Gurre-i Muharrem 1222 / 11 Mart 1807
Sabık İstanbul Kadısı Benlizade Ahmed Raşid ¹⁰⁶	Es-Seyyid İbrahim Efendi	Gurre-i Receb 1222 / 4 Eylül 1807
Sabık İstanbul Kadısı Benlizade Ahmet Raşid ¹⁰⁷	İzzet Efendi	Gurre-i Cemaziye'l-evvel 1223/ 25 Haziran 1808

Tablodan anlaşıldığı üzere; bazen yeni atanan kadı, halen şehirde görev yapmakta olan kendinden önceki kadının atadığı nâibi kendine naib olarak atamıştır. Bazen de, görev yapmakta olan nâibini azledip yerine başka birini nâib olarak görevlendirmiştir.

2.5. KÂTİB

Kâtib kelimesi, “ketb” yani yazmak fiilinden türemiş olup, kâtip (çoğulu küttab, ketebe) yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, bilirkişi, noter, muharrir anlamlarına da gelmektedir ¹⁰⁸.

Osmanlı Devlet teşkilatında kâtibler mahkemelerdeki işlemlerde, kadıların en önemli yardımcılardanıdır. Bunların en önemli görevleri, mahkemede görülen davaların, tarafların iddia ve savunmalarını, şahitlerin beyanlarını doğru olarak zabta geçirmektir. Kâtibler, kadıların gözetimi altında çalışırlar, gerektiğinde bazı keşif işleri için de görevlendirilebilirlerdi. Kâtib olarak atanacak kişiler, devlet yazışmalarını yaptıklarından davalara ve zaman zaman devletin önemli bilgilerine tanıklık ediyorlardı. Dolayısıyla bu görevi icra eden görevlilerin özellikle sağlam, güvenilir, işinde mahir, tecrübeli olmaları gerekirdi. Bu sebeplerden ötürü kâtiplerin

¹⁰⁵ A.Ş.S., 558, 15a/33.

¹⁰⁶ A.Ş.S., 558, 31a/71.

¹⁰⁷ A.Ş.S., 558, 45a/103.

¹⁰⁸ M.S. Küçükaşçı, “Katip”, *DİA*, C.XXV. , Ankara 2002, s.41.

görev süreleri oldukça uzundur. Gerekmedikçe emekli olmamışlardır ¹⁰⁹.

Davalarda katibler, zaman zaman tarafsızlıklarını yitirebildiklerinden, özellikle XVIII. yüzyılda yerli halktan kâtip tayin edilmemesine çalışıldığı görülmektedir ¹¹⁰. İncelediğimiz dönemdeki sicillerde tek bir isme rastlamaktayız. O da mahkeme kâtibi Halilullah Efendi'dir. “*Kâtib-i Mahkeme Halilullah Efendi*” ¹¹¹ adıyla Fakıpaşa Mahallesi sâkinelerinden Âişe binti el-Hac Hüseyin adlı kadının vakıf kaydında şuhûdu'l - hâl isimleri içinde geçmektedir.

2.6. MUHZIR

Kelime anlamı olarak huzura getiren anlamı taşıyan muhzır, Osmanlı adli teşkilatında davacı ve davalıları mahkemeye getiren; bir çeşit adli kolluk görevini ve savcının bazı görevlerini üstlenen bir memurdur. Bu özelliklerinden dolayı, daha önce askeri teşkilatta görev almış bölge halkı içinden seçilirlerdi ¹¹². Küçük kaza merkezlerinde, hem mahkeme mübaşirliği hem de emniyet görevlisi ve savcının görevlerini muhzırlar ifa etmekteydi ¹¹³.

İncelediğimiz dönemde “*muhzır*” olarak bir kişinin ismine rastlamaktayız. Evâil-i Safer 1221/20-29 Nisan1806 tarihli Seyyid Süleyman Çelebi bin Mehmed adlı kişinin vakfiye kaydındaki şuhûdu'l hâl¹¹⁴ içerisinde “*Muhzır Mustafa*” adı geçmektedir¹¹⁵.

¹⁰⁹ Erhan Afyoncu- Recep Ahıskalı, “Kâtip”, *DİA*, C.XXV. , s.54.

¹¹⁰ Akgündüz, *Şeriye Sicilleri I*, , s.75.

¹¹¹ A.Ş.S., 558, 18b/44.

¹¹² Recep Ahıskalı, “Muhzır”. *DİA*, C.XXXI, s.85.

¹¹³ M.Zeki Pakalın, a.g.s., s.72 ; Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku*, İstanbul 2009, OSAV, s.176.

¹¹⁴ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, s.404-406; Şuhud'l - hal, sistemde görev alanların genellikle akitlerin düzenlenmesinde ve tescilinde kadrolu şahit olarak bazen de noter gibi görev yaptıkları bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Şemsettin Ulusal, “Uluslar Arası Hukukta İnsan Onuru Fikrinin Gelişmesine İslam'ın Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Konya, 2014, s.211.

¹¹⁵ A.Ş.S., 558, 7b/8.

İKİNCİ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN SOSYAL YAPISI VE ASAYİŞ DURUMU

1. AİLE

Aile, toplumların temelini teşkil eden ana unsurdur. Aile insanları dengesiz ve düzensiz bir yaşam tarzından alıkoyması, birey ve nesillerin korunup çoğalması, toplum düzeninin sağlanması bakımından da bireyler arasında yardımlaşma ve birlik ruhunun gelişmesi bakımından önemli bir müessesedir ¹¹⁶.

İslâmiyet, çeşitli naslar aracılığıyla ailenin önemine işaret etmiş, ayet ve hadislerle insanları evliliğe teşvik etmiştir. “Allah Teâla, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının belgelerindendir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır”¹¹⁷ denilerek ailenin insan için önemine işaret edilmiştir.

İslâm Hukukunun bir gereği olarak Osmanlı Devleti, ümmet anlayışıyla egemenliği altındaki çok çeşitli din, dil, ırk ve mezhebe mensub toplulukları bünyesi altında birleştirmiştir. Bu toplulukların düzgün bir şekilde idaresinin temelinde, İslâm dininin gereği olan adalet ve eşitlik yatmaktadır. Devlet, farklı din, dil ve ırk mensubu kişilerin farklı inanışlarına ve aile hayatlarına müdahale etmemiştir¹¹⁸.

İncelediğimiz dönemde Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda aile hayatıyla ilgili belgeleri, evlenme, boşanma, vesayet, nafaka ve veraset isimleri altında toplayabiliriz.

1.1. EVLENME - NİKÂH

Evlenme (nikâh, vaty), lügat anlamıyla kanuni evlenme töreni, cinsel ilişki manâsına gelmektedir ¹¹⁹. Evlilik, şer'i hukukta kadının mahrem olmaması şartıyla,

¹¹⁶Vehbe Zuhayli, “Aile“, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, trc: Abdülrahim Ural-Ahmet Efe, Risale Yayınları, İstanbul 1994, C.IX. , s.29.

¹¹⁷Kur'an-ı Kerim, Rum Suresi, 21. Ayet.

¹¹⁸Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 188-189.

¹¹⁹ Ferit Develioğlu, *Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Hazırlayan: A. Sami Güneşal)Aydın Kitapevi, Ankara 2006, s.836.

kadı veya kadının görevlendirdiği kişi tarafından kıyılan nikâh sonrası cinsel birleşmeyi mübah kılıcı bir akittir ¹²⁰. İslam hukukunda nikâhın bir takım şartları vardır. Bunlardan biri de “*mehir*”dir¹²¹. Mehir; erkeğin nikâhta kadına ödemek zorunda olduğu mal ya da paraya denir. Ödemenin şekli ve miktarı hususunda kadın ve erkek aralarında anlaşabilirler. Bu anlaşma da nikâh esnasında belirtilir ¹²². Mehir nikâh esnasında veriliyorsa “*mehr-i muaccel*”denir. Ödemesi nikâhtan sonraya bırakılana ise “*mehr-i müeccel*” denir. Mehr-i Müeccel evlilik süresi boyunca verilebilir ya da evliliğin boşanma ya da ölümle sonuçlanması durumunda ise mirasçılara verilir ¹²³.

İncelediğimiz yıllar arası sicillerde altı adet nikâh kaydına rastlanmıştır. Bu kayıtların hepsi aynı sayfada yer almaktadır ¹²⁴. Bunlardan ilki 15 Zilkade 1223/ 2 Ocak 1809 tarihlidir. Kalecik-i Kebir sâkinelerinden Ümmühan binti Mehmet ile Mehmet bin Abdükadir’in nikâh akitleridir. Mehir olarak da kırk guruş mehr-i muaccel, kırk guruş mehr-i müeccel belirlenmiştir. Nikâh şahitleri olarak da Kalecik-i Kebir ihtiyar heyetinin isimleri yer almaktadır. Bu isimler; Derviş Ömer bin Ali, El-Hac Mustafa bin İbrahim, Uzvanoğlu, Baloğlu Süleyman, El-Hac Eyüb’dür¹²⁵.

İkinci bir kayıt ise, Sincanlı Kazası kuralarından Kılıçaslan Karyesi sakinelerinden Ümmü Gülsüm binti Hüseyin adındaki dul bir kadınla Es-Seyyid Mehmet bin Said’in 22 Zilhicce 1223/ 8 Şubat 1809 tarihli nikâhlarıdır. Nikâhta yirmi guruş mehr-i muaccel ve yirmi guruş mehr-i müeccel mehir belirlenmiş, şahitler olarak da Çavuş Met Ali, Çavuş Ali, Abdü’l-sânî, Serdar Ali, Es- Seyyid Ali yazılmıştır¹²⁶.

Üçüncü bir diğer kayıt ise, Sofular mahallesi sakinelerinden Gülsüm binti Ömer ile Musa bin Ali’nin yirmişer guruş mehr-i muaccele ve mehr-i müeccelle ile kıyılan 5 Muharrem 1224/ 20 Şubat 1809 tarihli nikâhlarıdır. Ahmet Çavuş Ağa, Salih Ağa, El-Hac Mehmed Nab, Saraç Mustafa ibni Hüseyin Beşe ise nikâh şahitleri

¹²⁰ Zuhayli, *a.g.e.*, s.27.

¹²¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh." *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (2006): 41-60.

¹²² Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *DİA*, C. 28, İstanbul, 2003, s.389-390.

¹²³ Esra Yakut, “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu (Position of Woman in Ottoman Family Law of The Classical Period)”, *Anadolu Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. I, Eskişehir, 2015, s.7; <http://andhd.dergi.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/20-published.pdf>.

¹²⁴ A.Ş.S., 558, 74/193-a.

¹²⁵ Aynı yer.

¹²⁶ Aynı yer.

olarak yazılmıştır¹²⁷.

Dördüncü bir kayıt ise Sincanlı kasabasına tabi Mahmarı karyesi sakinelerinden Ümmü Gülsüm binti Osman ile Servan karyesinden Mehmed bin Osman'ın seksen altı gurus mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel ile 7 Safer 1224/ 24 Mart 1809 tarihli nikâhlarıdır. Ömer bin Osman, El-Hac Ali Ağa, Tabib Efendi, Serdar Ağa, El-Hac Ali Ağa ve İbrahim Nabi ise şahit olmuşlar¹²⁸.

Beşinci kayıt ise Karamanlı Mahallesi'nde ikâmet eden Fatıma binti Ahmet adlı dul bir kadınla Mustafa binti Ahmed'in on gurus mehr-i muaccel ve on gurus mehr-i müeccel ile 4 Safer 1224/ 21 Mart 1809 tarihli nikâhlarıdır¹²⁹.

Altıncı ve son kayıt ise Fakı Paşa Mahallesi'nden Emine binti Mehmed ile Seyyid İsmail binti Abdurrahman'ın 40 gurus mehr-i muaccel ve 40 gurus mehr-i müeccel ile 2 Receb 1224/ 13 Ağustos 1809 tarihli nikâhlarıdır. Çavuş Abdullah, Çukadar İsmail Ağa, Bayrakdarzade Bekir Ağa ve ? İsmail Efendi ise şahit olmuşlardır¹³⁰.

1.2. BOŞANMA

İslâm Hukuku'nda evliliği sona erdiren dört sebep bulunmaktadır. Bunlar; talak (boşama), muhalaa, hâkimin ayırması ve ölümdür¹³¹. 1806-1812 yılları arasında incelediğimiz sicillerde boşanmaya dair bir kayda rastlanmamıştır. Söz konusu dönemde boşanmaya rastlanmaması, Türk aile yapısının güçlülüğüne ve eşlerin birbirlerine karşı sadakat ve güvenle bağlı oldukları şeklinde yorumlanabilir.

1.3. VESAYET

Haklarını koruma ve kullanma gücü bulunmayan ya da noksan olan kişilerin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının başka bir kimseye tanınmasıdır. Bu görevi üstlenen kişiye de vasi denir ¹³². Böylelikle anne, baba veya her ikisinin de

¹²⁷ Aynı yer.

¹²⁸ Aynı yer.

¹²⁹ Aynı yer.

¹³⁰ Aynı yer.

¹³¹ M.Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma (Tefrik)”, *Osmanlı Araştırmaları V, İstanbul, 1986, s.1-2*.

¹³² Halil Cin-Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi II*, s.31.

vefat etmesi halinde çocukların, bireylerin korunması sağlanmıştır. Çoğu zaman haklarını koruyamayan aile fertlerine, yine aile içinden amca, dayı, hala vasi tayin edilirdi.

558 ve 560 no'lu sicillerde vesayete dair kayda rastlanmamıştır.

2. MİRAS VE TEREKE

Miras kelimesi hukuk literatüründe, vefat eden kimsenin geride bıraktığı mal ve haklara belli sıra, usul ve ölçü dâhilinde, akrabalık, yakınlık ve hak göz önünde bulundurularak geride kalanların hak sahibi olmasını ifade eder. Bunu konu alan hukuk dalına da “*miras hukuku*” denilmektedir¹³³. Tereke ise, ölen kimsenin miras olarak geride bıraktığı mal-mülk, para ve eşyalardır. Osmanlı Devleti'nde hukukun temeli İslâm'dır. İslâm miras hükümleri de dinin anayasası sayılan Kur'an-ı Kerime ve ayrıca Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını konu alan sünnete dayanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de mirasçıların paylarıyla ilgili üç ayet vardır¹³⁴. Bu konuyla ilgili sünnetler ise bu ayetlerin açıklanması, uygulanması veya tamamlanması niteliğindedir¹³⁵.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'nı konu aldığımız sicillerde, İslâm hukuku temel alınmıştır. Miras ve terekeler; ölen kişinin mal varlığı, ailevi yapısının yanında folklorik, ekonomik, sosyal yaşamı hakkında birçok bilgiyi ihtiva etmektedir¹³⁶. Terekeler, kişinin giyim eşyaları, evi, ev eşyaları, tasarrufları gibi birçok önemli ayrıntıyı yansıtmaktadır. Bazı vilayetlerde terekeler, ayrı defterler halinde tutulmuşken Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda sicillerin arasında dağınık vaziyette verilmiştir.

Tereke (terike) tabiri yerine muhallefat da kullanılmaktadır. Tereke; ölünün techiz ve tekfini, ölünün borçları, vasiyeti ve veresenin hakkını içermektedir. Bu sıraya göre terekenin paylaşımından önce merhumun cenaze ve defin masrafları (techiz ve tekfin), borçları mirasın içinden ödenmekteydi. Ardından varsa vasiyetin

¹³³M.Akif Aydın, “Aile Hayatı”, *İlmihal II., İslam ve Toplum*, TDV Yayınları, s.246.

¹³⁴Nisa Suresi 4/11-12-176.

¹³⁵Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul 1990, C.II, s.246.

¹³⁶Ömer Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niteliksel Yapısı”, *Belleten*, C.I, S. 209-211, Ankara 1991, s.945.

yerine getirilmesine ve varisler arasında paylaşıma başlanılıp, tüm bu işler kadı eliyle şer'iye sicillerine kaydedilmekteydi ¹³⁷.

Ele almış olduğumuz 558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib Şer'iye Sicillerinde yaklaşık altı yıllık süre zarfında üç adet tereke ve miras kaydının olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu rakamın sancak genelindeki gerçek ölüm sayısını göstermediği düşünülmektedir. Bunun nedeni tereke kayıtlarının belli koşullarda tutulmasıdır. Vefat edenlerin küçük yaşta çocuğunun kalması, mirasçılar arasındaki anlaşmazlık, merhumun eşinin hamile olması veya ölen kişinin mirasçısının bulunmayıp mirasının devlete (beyt'ül-mal) kalması durumlarında kadı duruma el koymaktadır ¹³⁸. Bu durumlara ek olarak mehumun mal varlığının bulunmayışı veya az oluşu aile arasında paylaşımı doğurmuştur. Son olarak kadı ve kassam gibi görevlilerin mirastan aldıkları harçlardan kaçmak maksadıyla terekeler, sicillere tam olarak yansımamıştır.

İncelediğimiz döneme ait tereke kayıtlarından tarih sırasıyla ilki Turunçzade Mustafa Bey'in terekesidir. 15 Zilkade 1221/ 24 Ocak 1807 tarihli tereke kaydından edindiğimiz bilgilere göre katledilerek öldürülen Mustafa Bey'in devlet tarafından terekesine el konulmuştur. Turunçzade Mustafa Bey'in Karahisar-ı Sahib'de ayanlık yapmasından kaynaklı terekesinin çeşit ve meblağı fazladır. Terekesinden 12500 guruşu canib-i miriye bedel olarak alındıktan sonra geri kalanı iskat şartıyla vereselerine dağıtılmıştır. Terekesinin toplamı 121445 guruştur. ¹³⁹.

İncelediğimiz dönem içerisindeki tereke kayıtlarından en önemlisi Karahisar-ı Sahib Ayanı Mollazade Hacı Ahmed Ağa'ya ait tereke kayıdır ¹⁴⁰. Merhumun mevkîsi itibarıyla terekesi de bir hayli yekûn tutmuştur ¹⁴¹. Ancak Zilkade 1224/6 Kasım- 4 Aralık 1812 tarihli bir fermanla devlet tarafından muhallefatının bir kısmına el konulsa da bir kısmı varislerine bırakılmıştır ¹⁴².

Diğer bir tereke kaydı ise Cemaziye'l- evvel 1227/13 Mayıs- 10 Haziran 1812

¹³⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Edine Askeri Kassamına Ait Tereke Defteri (1545-1659)", *TTK Belgeler III/5-6*, Ankara 1968, s.20.

¹³⁸ Gürsel Oğuz, "Terek Kayıtlarının Güvenirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1 Winter* Ankara 2014, s. 409-426.

¹³⁹ A.Ş.S., 560, 36a/123.

¹⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. Güneş, *a.g.m.*, 69-91.

¹⁴¹ A.Ş.S., 560, 2b/4, 3a-b/4, 4a/4.

¹⁴² A.Ş.S., 560, 2a/3.

tarıhli Sandıklı kazası ay Mahallesi sakinlerinden merhum Hacı Musaoğlu Mustafa'nın terekesidir¹⁴³.

Devlet adamları, memleketin ileri gelenleri, servet sahipleri vefat ettiğinde bazen devletin bu kişilerin mallarına el koyduğunu görüyoruz. Aşağıda açıklanan belgede de devlet ilk önce el koymuş; fakat bunların yetim malı olduğu düşünüldüğünden bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Evâhir-i Şevval 1223/ 9-18 Aralık 1809 tarihli ferman, Anadolu'nun orta kolundaki vezirler, kadılar ve naibleri, a'yânlar, mütesellimler, zabitan ve diğer görevlilere hitaben yazılmıştır. Bir müddetten beri devlet hazinesinin sıkıntıda olduğundan dayanak olması için devlet tarafından el koyulan muhellefatların çoğunun mâl-ı eytâm (yetim malı) olduğu anlaşıldığı belirtilmiştir. Yetim malı “ve la takrabu malel yetimi”¹⁴⁴ ayet-i kerimesi ile yasak olduğundan destek olmaktan çok zarar verir diye düşünülerek her ne kadar hazine sıkıntılı ise de bu durumun kaldırıldığı bildirilmiştir. Devlet adamlarından ve memleketin ileri gelenlerinden, hasları beytü'l-mâl'dan gelmiş ve rüşvet yoluyla mal toplamış ve devletten alacağı vereceği olmayan kişilerin dahi büyük çocukları ve yetimleri kaldıysa mallarına katiyyen el konulmayacağı açıklanmıştır. Devletle hesabı olanlardan ise alınacak miktar ne ise alınıp, başka hiç bir şeye el konulmaması şartı getirilmiştir. Buna göre; arkada çocuğu kalmayanlardan savaşa katılmış olanların dahi vereselerinin hallerine göre uygun miktarı alınacaktır. Büyük konak ve yalıların vakıf olanlarının sahiplerinden çocuksuz olarak vefat edenlerin konak ve yalı pahası dahi vakfa ait olacak, devlet tarafından müdahale edilmeyecektir¹⁴⁵.

3. KARAHİSAR-I SAHİB'DE KULLANILAN EŞYALAR

1806-1812 yılları arası Karahisar-ı Sahib'te tespit edilen eşyaları, değerlendirmek açısından “ev eşyası” ve “kişisel eşyalar” olarak ikiye ayırmak daha doğru olacaktır. XIX. Yüzyıl başlarında Karahisar-ı Sahib'te kullanılan ve sicillerde geçen “lengerî, mak'ad” gibi eşyaların günümüzde kullanımı sona ermiş ya da “çuka,

¹⁴³ A.S.Ş., 560, 6a-b/ 12, 7a/12.

¹⁴⁴ İsra Suresi 34. Ayet Meali: "Yetim malına yaklaşmayınız".

¹⁴⁵ A.Ş.S., 558, 53a-b/ 143.

azak nafesi” gibi eşya yapımında kullanılan malzemeler artık kullanılmamaktadır¹⁴⁶.

3.1 KARAHİSAR-I SAHİB’DE KULLANILAN EV EŞYALARI

Türk-İslâm Medeniyetinde evler, boyut bakımından, sahibinin ekonomik gücüne ve toplum içerisindeki statüsüne göre inşa edilmiştir. Aynı şekilde evlerde kullanılmakta olan eşyaların çeşitliliği ve kalitesi de, ev sahibinin toplum içerisindeki statüsü ve ekonomik durumuyla birebir ilişkilidir. Sicilimizde yer alan üç adet tereke kaydından, 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib’in sosyo-kültürel ve folklorik yapısına dair önemli bilgiler yer almaktadır. Evlerde kullanılan eşyalar, cinsi, niteliği ve hatta yapım malzemesi ve üslûbuna kadar belirtilmiştir. İlgili tarihlerde, insanların temel yaşam birimi olan evlerde, kullanılan perdelerden, sedir örtülerine, kilimlere, yorganlara ve mutfak gereçlerine kadar tespit ettiğimiz veriler aşağıda tablo halinde sıralanmıştır:

Tablo 7. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’de Kullanılan Ev Eşyaları

Evan-ı Nühâsiye	Top kettan bez	Müsta’mel Çarşab	Kilim
Pelas	Yorgan	Şamdan	Döşek
Kıymetli Kazgan	Müsta’mel Kilim	Sahan	Kazgan
Tencere	Sağır Tepsi	Güğüm	Ocak Güğümü
Müstemel Orta Döşemesi	Simli Kapak	Sahan Kapak	Sırmalı Nühâsiye
Tombak Rikab	Simli Yatağan Bıçak	Seccade	Çuka Cübbe
Sim Zarf	Sagır Tepsi	Şamdan ma'a Tabla	Kebir Tabla
Kilim	Sedir Yasdığı	Kebir Abdest Leğeni	Sürahi
Semaver	Mefruşat Kilim	Minder	Sade Pencere Perdesi
Bakır Fenar	Duhan Çubuğu	Kapı Kolu	Sedir Minderi
Kahve İbriği	Cezve	Bakır Mangal	Kahve Kömürü
Ocak Perdesi	Müsta’mel Seccade	Tepsi	Küçük Sahan
Mangal	Toy Tenceresi	Büyük Kapaklı Tencere	Çuka Heybe
Lengeri	Çuka Ocak Perdesi	Büyük Bakır Bakraç	Kaliçe

¹⁴⁶ XIX. yüzyılda Afyonkarahisar’da kullanılan eşyaların malzemesi, üretim şekli ve kullanım alanları hakkında geniş bilgi için bkz.: Mehmet Güneş, “Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Halkının Kullandığı Eşyalar”, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2009, s.269 vd.

Peşkir	Büyük lengerî	Köhne Mak'ad Perdesi	Tabak
Kâse	Kaşık	Kapaklı Tas	Yan Kilimi
Bürümcek Çarşab	Aba Yasdık Yüzü	Cedid Yorgan Yüzü	Tombak İbrik
Kapaklı Tencere	Tahta Döşeme	Döşek Yüzü	Simli Duhan Çubuğu
Beledi Döşek	Kaliçe Seccade	Kahve Takımı	Berber Peşkiri
Şilte	Kütahya Tası	Müsta'mel Keçe	Süzgü
Yan Minderi	Kadife Yasdık	Kırmızı Çuka Mak'ad	Orta Keçesi
Tahta Sanduka	Karkı	Kebir Bıçak	Teymurkâri Çekmece
Bilecikâri Göz Cedid Yasdık	Desti	Kıbriskâri Cedid mak'ad ve Yasdık	Peşkir
Müsta'mel Çuval	Kevgir	Oda Zarı	Basma Yorgan
Leğen	Leğen ma'a ibrik	Kebir Abdest Leğeni	Bakır Mangal ma'a Tahta
Çuka Kapı Perdesi	Kebir Meydan Sinisi	Peştahta Dividi	

Ev eşyaları içerisinde tombak ibrik, güğüm, Kütahya taşı, abdest ibriği gibi banyoda kullanılan eşyaların çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu çeşitliliğin Türk-İslam Medeniyetindeki temizlik anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Türk-İslam Medeniyetinde geçmişi Orta Asya'ya uzanan ve terminolojiye “*Türk Hamamı*” olarak geçen temizlik amaçlı sosyal yapılar nazara alındığında, bu çeşitliliğin sebebi daha kolay anlaşılmaktadır.

Simli yatağan bıçağı, sagir tepsi, desti, kahve ibriği, kazgan, semaver gibi mutfak malzemelerinin farklılığı, Osmanlı toplumunda yemek kültürünün gelişmişliğine işaret etmektedir. Ayrıca, Bilecikkâri yasdık, Kıbriskâri yasdık gibi eşyaların isminde geçen yerlerin ürettikleri ürünlerin, Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşarak marka haline geldiği anlaşılmaktadır.

3.2. KARAHİSAR-I SAHİB'DE KULLANILAN KİŞİSEL EŞYALAR

Osmanlı döneminde, Anadolu'nun folklorik yapısını yansıtan en önemli unsurlardan biri şer'iyye sicilleridir. Sicillerde yer alan tereke kayıtları, kişilerin giyim-kuşamına ait unsurlardan, tesbih ve tütün tablası gibi aksesuarlara ve

silahlardan ziynet eşyalarına kadar ayrıntılı bilgiler içermektedir. Ayrıca bazı kıyafet ve silahların yapım malzemesi, rengi, üslûbu ve işlemesine kadar ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Osmanlı döneminde özellikle başa giyilen başlık-fes ehemmiyet arz ederdi. Başlığın şekli ve büyüklüğü, onu giyen kişinin cemiyetteki mevkiini göstermekteydi¹⁴⁷. Yine giysilerin yapım malzemesi, kalitesi kişinin ekonomik gücünün sembollerindendir. Şöyle ki zenginler genellikle kürklü, işlemeli kaftanları tercih ederken, daha aşağı tabakalar cübbe, hırka ve cepken gibi daha sade, gösterişsiz kıyafetler giyerlerdi.

Tablo 8. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib’de Kullanılan Kişisel Eşyalar

Beyaz Harir Şal	Fes	Başlık	Duhan Tablası
Yamalı Rugan	Turuncu Şal	Köprü Destarı	Münakkaş Rıza-yı Şal
Tesbih	Yaldızlı Kavas Kaftan	Tönbeki	Tönbeki Kumu
Cedid Hamam Fûtası	Sim Saat	Müsta’mel Kürk Donluk Şal	Bez don
Cübbe ve Çağşırılık ve Biniş	Kaput	Selimiye Entari	Libas ve Başlık
Tarak	Saraç	Mor Çuka Üzere Kabızalı Gaşiye	Göz Saçaklı
Müsta’mel Gömlek	Bez Gömlek	Yemeni	Müsta’mel Destar
Entari	Samur Cübbe Kürk	Tulum Kürk	Şam Alacası Dolama
Sivasî	Celb Fûtası	Kütahyakârî Libas	Sırmalı Akçe Kisesi
Acemkarî Sim Tüfek	Sim Tabanca	İslâmbolkârî Tüfek	Şeşhane Tüfek
Arnabutkârî Tüfek	Karahisarkârî Piştov	Sim Tozluk	Sim Lebeb Başlık
İngilizkârî Saat	Tarak Kesesi	Beyaz İhram	Çuka Nafe Kürk
Bağdadi Şal	Şalvar	Çuka Şalvar	Hamam Evi Takımı
Şam Şalı Kaput ma'a başlık	Sivasî Entari	Köhne Şâli Biniş	Şal taklidî Entari
Müsta’mel Aba	Şâli Çağşır	Rençber Alası	Simli Duhan Çubuğu
Sivasî Entari	Bursakârî	Biniş Şilte	Çuka Şalvar ma'a Uçkur

¹⁴⁷Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, MEB. Yay, İstanbul 1983, C.III. , s.1076.

Hama Kuşağı	Cedid Fûta Entari	İmame	Sim Sırlı Nargüle
Azak Nafesi Biniş Kürk	Diyarbakır tabası	Som Kabza Yıldızlı	Çifte Çakmalı Tüfek
Samur Kuyruk Kürk	Sandallı Çuka Cübbe	Hasır	Türkî Kitap Cild
Samur Kürk	Nargüle	Simli Hançer	Eğer
Hama Kuşağı	İşleme Sarma	Çorap	Zarlı Şal
Sarı Şal	Donluk Şal	Pırlanta Elmas Yüzük	Yakut Yüzük
Altın Takımlı İngilizkâri Piştov	Yanyakâri Altın Yıldızlı Simli Piştov	İngilizkâri Resimli Piştov ma'a Silahlık	Sirozkâri Yıldızlı Piştov
Sarı Kabzalı Yıldızlı Pala	Taban Temürlü Simli Kılıç	Simli Tüfenk	Çifte Çakmaklı Tüfek
Mai Çuka Üzere Kabzalı Gaşiye	Penbeli Çuka Üzere Gaşiye	Altın Saçaklı	Yanyakâri küllab ma'a Buhurdan
Minalı Altın Tarak	Çekmece Saati	Sim Duhan Taba	Taş Takımlı Kehrüba İmame
Pirinç Duhan Tabası	Tozluk	Cedîd Destar	

Osmanlı coğrafyası içerisindeki folklorik yapıyı en iyi ortaya koyan unsurların başında günlük kıyafetler gelmektedir. Üst giyimde kullanılan gömlek, mintan veya zıbın, altta don veya şalvar ile tamamlanırdı. Bunların üzerine ise zenginler kürklü kaftan, orta sınıf ise cübbe veya kaftan giyerdi¹⁴⁸. Nitekim 1806-1812 tarihleri arası Karahisar-ı Sahib Sancağı sicillerinde samur cübbe kürkten, selimiye entariye, gömlekten, harir şala kadar birçok giyim unsuruna rastlanmaktadır.

Kişisel eşyalar içerisinde maddi değerleri ve yapım malzemeleri bakımından ziynet eşyalarına ve eşyalarda kullanılan değerli madenlere ayrıca değinmek gerekir. Sırmalı akçe kesesi, pırlanta elmas yüzük, yakut yüzük, sim tüfek gibi kayıtlar insanoğlunun fitratında var olan enderlik, değer, estetik ve güzellik arayışıyla yorumlanabilir.

¹⁴⁸ Arseven, *a.g.e.*, s. 1076.

Acemkâri sim tüfek, İslambolkâri tüfek, simli hançer, altın yaldızlı piştov, sirozkâri piştov gibi nitelemeler, toplumun silahlara verdiği önemi yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

Yine Şam alacası dolama, Kütahyakâri libas, İngilizkâri saat, Bağdadî şal, Diyarbakır tabası gibi eşyaların varlığı ürünün, imal edildiği bölge veya üslûbuyla diğerlerinden ayrıldığını görülmektedir. Kişisel eşyalar içerisinde yer alan İngilizkâri, Bağdadî, Acemkâri, Arnavutkâri gibi kayıtlardan bu ülke veya şehirler ile ticaretin geliştiğini anlamaktayız.

4. VAKIF

Vakıf; Arapça kökenli bir kelime olup; durdurmak, alıkoymak manasına gelmektedir. Türk-İslâm Medeniyetinde ise vakıf, kişisel gayretle edinilen mal ve mülkün menfaatini Allah rızası için, halk yararına tahsis etmek, söz konusu mülk ve akarın daimi olarak başkalarının mülkü olmasını engellemek anlamını taşımaktadır¹⁴⁹.

Osmanlı'da vakfın temeli mülktür. Herhangi mal ya da mülkün vakıf olabilmesi için, mal ya da mülkün aidiyetinin, bağışlayacak kişinin mülkiyetinde olması gerekmektedir. Hayırsever mülk sahipleri tasarrufları altındaki arazinin kendisini ya da gelirini cami, imaret, medrese, hamam gibi dini ve sosyal amaçlı kurumlara bağışlamışlardır. Böylelikle bu kurumların mülkiyet hakkı da vakfa geçmiştir¹⁵⁰.

Türk-İslâm Medeniyetinde kentlerin kuruluş ve gelişmesinde cami, külliye, hamam gibi dini ve sosyal yapıların önemli rol oynadığı bilinmektedir. Yerleşim öncelikle bu tür yapılar çevresinde gelişmiştir¹⁵¹. Bu bakımdan kentlerin oluşumunda vakıf eserlerinin önemi aşîkârdır. Ayrıca bütün Türk-İslâm devletlerinde günümüz modern devlet anlayışı çerçevesinde, devlet tarafından yerine getirilen eğitim, sağlık, kültür ve sosyal alanlardaki birçok hizmet, o dönemlerde vakıflar tarafından yerine getirilmekteydi¹⁵².

¹⁴⁹ Akgündüz, *İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1998, s.29.

¹⁵⁰ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri*, s. 124.

¹⁵¹ Faruk Öncü, *Tarihi Balıkesir Evleri*, TMMOB Balıkesir Şubesi Yayını, Balıkesir, 2010, s.14. ; Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler- Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler*, İstanbul 1982, s.156.

¹⁵² Hasan Yücel, "Türk Toplumunda Vakıf- Aile İlişkisi", *Türkler*, C.X., (Edt. H. Celal Güzel, vd.), Ankara 2000,

Vakıf müessesesinin tarihi antik çağa kadar dayandırılrsa da, bu müessesenin el değiştirmesi, kurumsallaşmış şekli Türk-İslâm devletleriyle, özellikle de Osmanlı Devleti ile birlikte olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında fethedilen arazilerde kurulan vakıflar, bölgenin iskânı ve imarında önemli işlev görmüşler ve imar edilen yerlere göç eden Türklerin yerleşimine yardımcı olmuşlardır ¹⁵³. Ayrıca vakıflar, sosyal yapılar olarak, sosyal imkânların zengin-fakir demeden tüm zümrelerce paylaşılmasını kolaylaştırmışlardır. İnşa edilen eserler, kent savunmasında önemli rol oynamış, vakfın kurucusu ise, toplum içerisinde ayrı bir statü ve saygınlık kazanmıştır ¹⁵⁴.

Tüm bu dini ve sosyal sebeplerden doğup, yüzyıllar boyunca önemini yitirmeden günümüze kadar ulaşan vakıflar, belirli bir sistem içerisinde kurumsallaşmışlardır. İlk olarak vakfın, vakfeden (vâkıf) kişi tarafından ne tür bir hizmet göreceği belirlenir ve ardından hizmetini ifa etmek üzere gelir(akar) tahsisi yapılır. Daha sonra vâkıf tarafından hazırlanan vakfiye tescil için mahkemeye sunulurdu ¹⁵⁵. Mahkemenin tasarlanan vakfa izin vermesi için vakfeden (vâkıf) ve vakfedilen mala (mevkuf) ait bazı şartların gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Buna göre vâkıfın hür, reşit ve buluğ çağına ermiş olması; vakfedilen malın ise aidiyeti vâkıfa ait olan ve şer'an kabul edilen mallardan olması gerekmektedir ¹⁵⁶. Bu şartların yerine getirilmesinin ardından vakfın idaresi ve işletilmesi için görevliler tayin edilirdi.

İncelediğimiz defterlerin kayıtlarında Afyonkarahisar'da tespit ettiğimiz vakıflar şunlardır:

1- Es-Seyyid Süleyman Çelebi bin Mehmed Vakfı:

Es-Seyyid Süleyman Çelebi bin Mehmed, Yukarı Bezistan'daki arsası Şeyh Abdurrahim Mısri vakfına ait olan ve mülkü kendisinin olan bir bab dolabın kira gelirini vakfetmiştir. Öncelikli olarak dolabın arsa kira bedelini, şeyhin vakıf çeşmesinin suyollarına ve çeşmenin kanavatına harcaması şartını getirmiştir. Geri

s.461.

¹⁵³ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.2, İstanbul 1942, s.355.

¹⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:9, İstanbul 1971, s. 30.

¹⁵⁵ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, C.X., (Edt. H.Celal Güzel vd.), Ankara 2000, s.434.

¹⁵⁶ Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Hukuku'nda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler*, C. X., s.449.

kalan miktarın da Hacı Evtal Mahallesi'ndeki çeşmenin suyoluna ve kanavatı¹⁵⁷ tamiri için harcanması şartını getirmiştir. Bu işlerin yerine getirilmesi için mütevellî olarak Mehmed Efendi bin Molla Süleyman'ı tayin etmiştir ¹⁵⁸.

2- Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma binti Cafer Hüseyin nam Hatun Vakfi:

Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma binti Cafer Hüseyin adlı hatun, sahip olduğu 300 guruşluk altın ve 150 guruşluk kıymetli incisini, Otbazarı Camii Şerifi yakınındaki nısf-ı bab dükkânı ve oturduğu evi, kurmuş olduğu vakfa vakfetmiştir. Vakfın idaresi için Mutab Ustazade Mehmed Beşe'nin oğlu Süleyman Beşe'yi mütevellî olarak tayin etmiştir. Vakfın gelirinin harcanacağı yerler, aşağıda tablo halinde belirtilmiştir ¹⁵⁹

Tablo 9. Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma Binti Cafer Hüseyin Nam Hatun Vakfının Gelirlerinin Harcanacağı Yerler

• Vakfedilen mülk	Tahsis Edilen Meblağ	Harcanacağı Yer
• Altını ve incisinden hâsıl olan 450 guruş	15 guruşu	Çavuşbaş Mahallesi Çeşmesi kanavatının tamirine
	10 guruşu	Caminin mumuna
	9 guruşu	Caminin kandili için yağ bahası ve kandil yakan görevliye
	3 guruş	Caminin hatibine
	3 guruş	Caminin müezzinine
	3 guruş	Cuma müezzinine
	3 guruşu	Cuma vakti dua eden kişiye
	6 guruşu	Vâkıfın ruhu için her gün Yasin-i Şerif okuyan kişiye
	10 guruşu	Hayatta iken kendisi için alınacak kurbanlığa ve vefat ettikten sonra da mütevellinin kendisi için alacağı kurbanlığa

¹⁵⁷Kanavât: Yer altında bulunan künkler ve suyolları. Bkz. Develioğlu, a.g.l., s.487.

¹⁵⁸A.Ş.S., 558, 7a-b/8.

¹⁵⁹A.Ş.S., 558, 13b/29.

Otbazarı Camii yakınındaki yarım bab dükkânın satışından hâsıl olan 120 guruşun nemasından hâsıl olan senevi 8 guruş	6 guruşu	Mütevelli ücreti
Zikredilen dükkânın satışı ve senevî nemasından mütevelli ücreti çıktıktan sonra kalan 2 guruş	Toplam 120 guruştan fazla	Hayatta olduğu müddetçe kendi ihtiyaçları için harcanmasına, ekstra bir ihtiyaç çıkmazsa ise vefat ettikten sonra fukaraya sadaka olarak dağıtılmasına
Çavuşbaşı Mahallesindeki evi		Hayatta olduğu müddetçe vâkıf kendisi oturacak, ölümünden sonra mütevelli, evin satışından elde edilen para ile cami ve mescid ve köprü ve kaldırım ve çeşme misilli hayır işleri için harcayacaktır.
13 vukiyye evan-ı nuhâsiye, 13 top kettan bezi, 10 adet yeni ve kullanılmış çarşaf, 4 adet entari, 2adet döşek ve 2 adet yorgan ve 6 adet yasdık ve 2 adet kilim ve 2 adet pelas¹⁶⁰		Vâkıf sağlığında kendisi kullanacak, ölümünden sonra mütevelli fukaraya tasadduk edecektir.
40 guruş nakdinin		20 guruşu ıskât için
		20 guruşu fukaraya dağıtılacaktır.

3- Cafer İsazade Cafer İbrahim Ağa Vakfı:

Vakfiyede, Karahisar-ı Sahib esvakından Küçük Bezistan mevkiindeki arsa ile binasının yarısı kendisinin yarısı da kardeşinin olan dükkânın kendi hissesine düşen kısmı vakfa vakfedilmiştir. Vâkıf, mütevelli olarak Kurşunî İsmail Efendi bin Cafer Eyyub'u mütevelli tayin etmiştir. Vakıf, Otbazarı Camisi mütevellilerine senevi 48'er para, çarşı sakası olan İbrahim Beşe'ye -Hazirandan Kasıma kadar 6 ay boyunca sakalık yapması karşılığında- aylık 60 para verilmesini, kalan 72 parayı da suyu

¹⁶⁰ Pelas: 1.Eski kilim, keçe; 2. Aba, çul. Bkz: Develioğlu, a.g.l., s.856.

serinletmek amacıyla kâr alınması için şart koştur¹⁶¹.

4- Keçeci Benli Hacı Ali Ağa'nın Yaptırdığı Mektebin Vakfiyesi:

Keçeci Benli Hacı Ali Ağa, Kubbeli Mahallesi'ndeki bir bab fevkânî beyt ve tahtında bir hücre-i sagire, bir mağaza, bir miktar havlulu müsta'mel mülkünü, bir bab dikici dükkânını ve elli guruş nakdini vakfetmiş ve Hâfız Hüseyin Halife bin Molla İbrahim'i mütevellî tayin etmiştir. Vakfın şartları şunlardır: Zikredilen fevkânî beyt, müslüman çocukların Kur'an-ı Kerim'i öğrenmesi için “mekteb-i latîf” olacaktır. Bunun için de vâkıf, tilâvete kâdir ve hâfız olan Mehmed Halife bin Molla İbrahim'i “muallim-i sıbyan” olarak tayin etmiştir. Dükkânının aylık kirası olan 30 parayı da muallimin vazifesine tayin etmiştir. Hücre-i sagireyi ise yine muallimlerin önceden tecvid ve sarf talimini yapmaları ve dersten önce istirahatları için ayırmıştır. Mezkûr tahtânî mağazayı, kubbeli mescid'in tabut ve tenaşirinin va'z ve hıfz olunmak için tayin eylemiştir. Elli guruşu ise “ilzâm-ı rıbh” olarak tahsis etmiş, hâsıl olan nemasının ise mektebin tamir işleri için kullanılmasını şarta bağlamıştır¹⁶².

5- Mustafa Binti Fatıma Vakfı:

Karahisar-ı Sahib'in Sofular Mahallesi Gündoğmuş aralığı sakinelerinden Mustafa kızı Fatıma'nın kurmuş olduğu vakfa ait akarın listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Mustafa Binti Fatıma Vakfı'na Ait Akar Listesi

Sıra	Vakfedilen Mülk
1	İki bâb fevkânî ve iki bâb tahtanî seksen guruş kıymetli mülk
2	Sekiz vukiyye ağırlığında yirmi dört guruş kıymetli kazgan
3	Altı buçuk vukiyye ağırlığında on altı buçuk guruş kıymetli evân-ı nühâsiye
4	On beş guruş kıymetli iki aded müsta'mel kilim
5	Sekiz guruş kıymetli iki aded döşek
6	On bir guruş kıymetli iki müsta'mel yorgan
7	Sekiz guruş kıymetli iki müsta'mel yastık
Toplam	Yüz altmış iki guruşluk eşya

¹⁶¹A.Ş.S., 558, 18a/ 44.

¹⁶² A.Ş.S., 558,21a/54.

Vâkıf, vakfı için İsmail bin Osman adındaki kişiyi mütevellî olarak tayin etmiştir. Vâkıfnamenin şartlarına baktığımızda da şunları görmekteyiz: Yukarıda liste olarak belirttiğimiz eşyayı, vâkıf ölümüne kadar kullanacak; ölümünden sonra ise mütevellî, bu eşyaları satıp, elde edilen parayı muamele-i şer'i ile ilzâm-ı rıbh edip, hâsıl olan nemasını Yazıcak Çeşmesi ve İbik Çeşmesi'nin tamirine harcayacaktır. Mütevellîye vazifesi için yevmiye iki akçe verilecektir¹⁶³.

6- Âişe binti el-Hac Hüseyin Vakfı:

Fakıpaşa Mahallesi sakinelerinden Âişe binti El-Hac Hüseyin adlı hatun bir bâb fevkânî beyt ve tahtında odunhane ve çeşme-i câri ve bir mikdar avludan oluşan mülkünü ve oğlu İsmail'in zimmetinde bulunan 50 gurusunu kurmuş olduğu vakfa vakfetmiştir. Vakfın mütevellîsi olarak Turşan Çelebi Alizade El-Hac Ahmed'i tayin etmiştir. Vâkıf, zikrolunan mülkünde hayatta olduğu müddetçe oturacaktır. Yaşadığı müddetçe her sene Medine fukarasına bir adet nısfıye-yi İslâmbolî gönderecektir. Vefatından sonra mütevellî, uygun gördüğü gerek akrabadan ve gerek akraba dışından evi olmayan erkek veya kadından birini iskân eyleyecektir. İskân olan kişi her sene Medine fukarasına bir adet nısfıye-yi İslâmbolî gönderecektir. Oğlu İsmail zimmetinde olan 50 gurusu da Fakıpaşa Mahallesi'ndeki çeşmeye vakfetmiştir. Mütevellî, zikrolunan meblağı her sene devr-i şer'i ile ilzâm-ı rıbh eyleyip, hâsıl olan nemasını çeşmenin suyolcusuna sarf eyleyecektir¹⁶⁴.

Osmanlı şehirlerinde beledi hizmetlerin için halktan vergi alınmadığı gibi, bu hizmetlerin büyük bölümü vakıflar eliyle yerine getirilmekteydi. Vakıflar tarafından yaşamsal önem arz eden su kuyuları, kanallar ve çeşmeler yaptırılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz Afyonkarahisar vakıflarının hemen hemen hepsinde çeşme ya da musluk ifadelerinin yer aldığını görmekteyiz. Zikrettiğimiz vakıfların gelirlerinin bir bölümü, daha önceden yapılan çeşmelerin ve suyollarının tamirine tahsis edilmiştir. Yine, günümüzde belediyelerin yaptığı yol, köprü, kemer gibi hizmetlerin yerine getirilmesinde vakıflar önemli rol oynamıştır¹⁶⁵. Örneğin; Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma binti Cafer Hüseyin, vakfiyesinde, evinin satışından elde edilen para ile

¹⁶³A.Ş.S., 558, 39a/ 98.

¹⁶⁴A.Ş.S., 558, 39a-b/99.

¹⁶⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, C.LII. , İstanbul 1986, s. 480.

camii, mescid, köprü, kaldırım, çeşme gibi yapıların tamir işleri için harcanmasını şart koşmuştur¹⁶⁶.

Ayrıca, Keçeci Benli Hacı Ali Ağa Vakfı örneğinde görüldüğü gibi, vakıfların eğitim öğretim hizmetini yerine getirmek üzere kurulduğu da görülmektedir. Afyonkarahisar'daki Kubbeli Mahallesi'ndeki mektebin, Keçeci Benli Hacı Ali Ağa isimli şahsın, mektebe evini tahsis etmek suretiyle faaliyete geçtiğini görmekteyiz¹⁶⁷.

Vakıfların varlığını ve işlevini sürdürebilmesi için; ev, dükkân, mağaza gibi gelir türünden mülklerin ya satışından ya da bunların kiraya verilmesinden hâsıl olan paranın nemasının ilgili vakfa gelir olarak tahsis edildiği görülmektedir. Ayrıca, sadece vâkıfın sahip olduğu nakdinin ve ev eşyalarının da vakfa gelir kaynağı olarak vakfedilmektedir. Örneğin; Mustafa kızı Fatıma isimli kadın, kurmuş olduğu vakfa 8 vukiyye ağırlığında 24 guruş kıymetli kazan, 6,5 vukiyye ağırlığında 16,5 guruş değerinde evân-ı nühâsiye, 15 guruş değerinde 2 adet müsta'mel kilim, 8 guruş değerinde 2 adet döşek 11 guruş kıymetli 2 müsta'mel yorgan, sekiz guruş değerinde iki müsta'mel yastığı¹⁶⁸ gelir olarak vakfetmiştir.

Vakıfların işlevini yerine getirebilmesi için müezzin, imam, saka, su yolcusu¹⁶⁹ gibi görevlilere ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu bu görevlilerin ücretleri ve atamalarına dair incelediğimiz defterlerde birçok belgeye rastlanılmıştır. Örnek olarak; Mutab Ustazade Mehmed Beşe Fatıma binti Cafer Hüseyin adlı kişi vakfında, Otbazarı Camii hatibine, müezzinine ve Cuma müezzinine verilecek ücretleri de belirlemiştir¹⁷⁰.

Bazen vakfa gelir sağlanmak üzere kiralama uygulanmasına gidildiği de görülmüştür. Vakfa ait mülklerin, mülkiyeti değişmeksizin, gelir amaçlı olarak kiralanmıştır. İncelediğimiz dönemde Afyonkarahisar'ın Yukarı Bezistan mevkiinde bir dükkânın Es-Seyyid Süleyman Çelebi bin Mehmed vakfına gelir amaçlı olarak kiralandığını görmekteyiz¹⁷¹.

Osmanlı döneminde kurulan vakıflara; vakfın çeşidi, geliri ve görevine göre

¹⁶⁶ A.Ş.S., 558, 13b/29.

¹⁶⁷ A.Ş.S., 558, 21a/54.

¹⁶⁸ A.Ş.S., 558, 39a/ 98.

¹⁶⁹ Suyolcuları su yollarının bakımını yapmaktaydılar. Bkz. Yılmaz Önge, "Vakıf Müessesinde Su ve Önemi", Birinci Vakıf Haftası, Ankara, 1983, s.26.

¹⁷⁰ A.Ş.S., 558, 13b/29.

¹⁷¹ A.Ş.S., 558, 7a-b/8 .

farklı sayıda, müteveli, müteveli-i kebir, nazır, kâtip, münasib gibi görevliler tayin edilirdi. Tezimizin konusu olan dönemde, incelenen vakıf kayıtlarında görevliler içerisinde yalnız müteveli ismi zikredilmiştir. Genel anlamda müteveli; vakıf işlerini idare etmekle görevli olan kimseye denilirdi. Bu görevli ya vakfın şartıyla ya da kadı efendinin atamasıyla göreve gelirdi ve yaptığı görev karşılığında da belirli miktar para alırdı¹⁷². İncelediğimiz dönemde vakıf belgelerinde geçen müteveli ücretleri aşağıda tablo halinde belirtilmiştir.

Tablo 11. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib Sancağındaki Vakıf Mütevellilerin İsimleri ve Aldıkları Ücretler

Vakıf İsmi	Müteveli Ücreti
Mûtâb Ustazade Mehmed Beşe Fatıma binti Hüseyin	Yevmi altışar akçe ¹⁷³
Cafer İsazade Cafer İbrahim Ağa	Senevi 48'er para
Divani Mehmet Efendi	Yevmi elli akçe ¹⁷⁴
Ot Bazarı'nda Felahzade Süleyman Çavuş	Yevmi üç akçe ¹⁷⁵
Gündoğmuş Aralığı Sakinelerinden Mustafa kızı Fatıma	Yevmi iki akçe ¹⁷⁶

5. ASAYİŞ

İncelediğimiz defterlerde, 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib'de asayiş konusu ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. 1806-1812 yılları arasında cerayan eden Osmanlı-Rus Savaşı'nın, asayiş konusuyla birebir bağlantılı olduğu kayıtlarda görülmektedir. Asker kaçaklarının kurduğu çeteler asayiş tehdit etmekteydi. Ayrıca devlet görevlilerinin halktan usulsüz ve keyfi olarak vergi tahsil etmeye kalkmaları asayişin bozulmasının diğer bir sebebiydi.

İncelediğimiz dönem içerisinde kayda geçen asayiş olayları suçun niteliğine göre adam öldürme(kâtl), şetm(sövme) ve hakaret, gasp ve şekâvet (eşkıyâlık)

¹⁷² Pakalın, "Vakıf", *a.g.s.*, s.640.

¹⁷³ A.Ş.S., 558, 13b/29.

¹⁷⁴ A.Ş.S., 558, 19a/46.

¹⁷⁵ A.Ş.S., 558, 20b/52.

¹⁷⁶ A.Ş.S., 558, 39a/98.

şeklinde sıralanabilir. Asayiş bozan ve kanunlara mugayir fiiliyatta bulunanlar, belgelerde eşkiya olarak değerlendirilmektedir.

5.1. ADAM ÖLDÜRME (KATL)

İncelediğimiz dönemde adam öldürme (katl) olayı ile ilgili olarak kayıtlara geçen üç adet vak'a bulunmaktadır.

Birinci vak'a, 1221 senesinde Karahisar-ı Sahib Kazası'na tabi Döğer karyesi sakinlerinden zümre-i eşkiyâdan Mollaoğlu'nun avânelerinden Bekdaş Hacı İbrahim ve Yunusoğlu Ali ve Bölükbaşı Habib adlı kişiler, başlarına topladıklarıyla beraber, bir neferi katletmeleridir¹⁷⁷.

İkinci Vak'a, Karahisar-ı Sahib Kazası'nda Külahçı Halil, Silahdar Paşa, İnazlıoğlu, Görülüoğulları ve Baba Alioğlu adlı kişilerin karıştığı -ordudan kaçma, mahkeme basma, eşkiyalık ve yağma- olaylar ve sonunda bunlara karşı yapılan muharebede dört neferi öldürmeleridir¹⁷⁸. Bu kişilerin ve yanındakilerin yakalanması için merkezden emirler ve görevliler gönderilmiştir. Bu eşkiyalarla ilgili belgeler, mahkeme tutanaklarından ziyade merkezden gönderilen fermanlarda rastlanılmaktadır.

Üçüncü Vak'a, Turgud Kasabası ahalilerinden Şerîfe'nin annesi, babası ve iki yaşındaki oğlunun öldürülmesi hadisesidir. Deli Hüseyinoğlu Kara Mustafa, Osmanoğlu Hacı Ali ve Ali Kavakoğlundan olduğu yedi eşkiya, bu cinayetleri işlemişlerdir¹⁷⁹.

5.2. ŞETM (SÖVME) VE HAKARET

Şahısların manevi varlığına karşı işlenen suçların başında şetm (sövme) ve hakaret suçları gelmektedir. Cemiyet nizamının temeli olan bireysel ilişkilerin düzenlenmesi noktasında, incelenen sicillerde Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda bu çeşit tek bir kayda rastlanmıştır. Yukarıda adam öldürme maddesinde bahsettiğimiz Külahçı Halil, Silahdar Paşa, İnazlıoğlu, Görülüoğulları ve Baba Alioğlu adlı kişilerin mahkemeyi basıp, “*şütûm-ı galîza*” ile şetm (söverek) ederek, cebren

¹⁷⁷ A.Ş.S., 558, 27a/ 60.

¹⁷⁸ A.Ş.S., 558, 27b-28a/63.

¹⁷⁹ A.Ş.S., 558, 65b/173.

hâkimden ilâm ve mürasele almaları hadisesidir ¹⁸⁰.

5.3. GASB

Gasb, başkasına ait olan bir malın zorla alınmasıdır. Bu bakımdan gasba bir bir çeşit hırsızlıktır diyebiliriz. İncelediğimiz dönemde başlı başına bir gasp olayı yoktur. Ancak gasb suçu nitelik açısından, cebir içerdiğinden sair suçlarla içiçe geçmiştir. Örneğin, Külâhçı Halil, Silahdar Paşa, İnazlıoğlu, Görülüoğulları ve Baba Alioğlu'nun çıkardığı olaylar aynı zamanda gasb fiilini de içinde barındırmaktadır. Bu kişilere katılanlar, yapılan çatışma sonucunda etrafa dağılmışlar ve o yörelerde yaşayanlar ile yolcuların eşyalarına zorla el koymuşlardır.¹⁸¹ İkinci bir örnek ise, Turgud kasabası ahalilerinden Şerife'nin annesi, babası ve oğlunun öldürülmesinin ardından mallarının gasb edilmesidir ¹⁸².

5.4. ŞEKAVET (EŞKIYALIK) OLAYLARI

Eşkiyalık, toplumda rahatsızlık yaratıp, asayiş bozan ve anarşiye yol açan ciddi bir asayiş sorunudur. İncelenen sicillerde, üç adet eşkiyalık hadisesine rastlanmıştır. Bu olayların müsebbipleri ve sebepleri farklı farklıdır. Bu hadiselerin ilki, sadece eşkiyalıkla nam salmış kişilerin çıkardığı olaydır. Karahisar-ı Sahib Kazasına tabi Döğër karyesi sakinlerinden zümre-i eşkiyâdan Mollaoğlunun yardımcılarında Bektaş Hacı İbrahim ve Yunusoğlu Ali ve Bölükbaşı Habib adlı kişiler, Molla Hasan, Hasan ve Mehmed adındaki kişilere saldırıp, bir kişiyi öldürdü ve ölen kişinin 5.000 guruştan fazla emval ve eşyalarını yağmaladılar. Bu olay üzerine, Rebiü'l-ahir 1222/ 8 Haziran-6 Temmuz 1807'de Karahisar-ı Sahib mütesellimine gönderilen fermanda, bu kişilerin yakalanması, ardından haklarında şer'i hukukun uygulanarak, gerekli cezalarının verilmesi ve yağmaladıkları mal ve eşyanın iadesinin sağlanması emredilmektedir¹⁸³.

İkinci hadise, Turgud Kasabası ahalilerinden Şerîfe'nin annesi, babası ve iki yaşındaki oğlunun öldürülmesi hadisesine karışan Deli Hüseyin oğlu Kara Mustafa, Osman oğlu Hacı Ali ve Ali Kavakoğlundan yedi kişinin eşkiyalık hareketleridir.

¹⁸⁰ A.Ş.S., 558, 27b-28a/63.

¹⁸¹ A.Ş.S., a.g.b.

¹⁸² A.Ş.S., 558, 65b/ 173.

¹⁸³ A.Ş.S., 558, 27a/60.

Anlaşıldığı kadarıyla, olaydan önce Turgud kasabası sakinlerinden Deli Hüseyinoğlu Kara Mustafa, kendi halinde olmadığı ve çevreye rahatsızlık verdiğinden kasabanın hâkimi ve voyvodası tarafından kasabadan sürülmüştür. Yine, Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda vâki Bolvadin Kazası'nda sakin iken, 1220/1805-1806 senesinde yörükân taifesinden Osmanoğlu Hacı Ali ve Ali Kavakoğlundan yedi nefer ile Deli Hüseyinoğlu Kara Mustafa birlik olup, bir sabah Şerîfe'nin babası Abdullah'ı ve iki yaşındaki oğlunu ve vâlidesini katletmişlerdir. Ayrıca, bu kişilerin eşyalarını gasp etmişler ve yedi adet yük hayvanlarını da yanlarında götürmüşlerdir. Şerife'nin İstanbul'a arzuhal göndermesi üzerine, mütesellime merkezden gönderilen emirde, mübaşiriyle birlikte davayı incelemesi, şahısların gasp ettikleri emval, eşya ve yük hayvanı her ne varsa ellerinden alınması, hak sahibine iade edilmesi ve katl maddesi her kimin üzerindeyse gerekli şer'i uygulamanın yapılması emredilmektedir¹⁸⁴.

Üçüncü hadise, eskiden devlet görevlisiyken, sonradan eşkiyalık yapan kişilerle ilgilidir. Bunlardan ilki yukarıda adam katli ve şetm maddelerinde kısaca yer verdiğimiz Külâhçı Halil, Silahdarpaşa, İnazlıoğlu, Görülüoğulları ve Babaalioğlu'nun çıkardığı olaydır. İsmi geçen Külâhçı Halil önceden serdarlık, Silahdarpaşa olarak adı geçen zat ise adından da anlaşılacağı üzere silahdarlık vazifelerini icra etmişlerdir. Daha sonra Karahisar-ı Sahib Kazası'nda yeniçerilik iddiasında bulunarak, İnazlıoğlu, Görülüoğulları, Babaalioğlu'yla beraber eşkiyalık olaylarına karışmışlardır. Bunlar sefer sırasında ordudan firar eden firarileri de başlarına toplamışlardır. Yine bu kişiler, anzısın mahkemeyi basıp, "*şütûm-ı galiza*"¹⁸⁵ ile mahkemeye küfrederek zorla hâkimden ilâm ve mürasele almak suretiyle hukuka aykırı olarak fesada yeltenmişlerdir. Bunun üzerine bu kişilerin yakalanması ve şer'an lazım gelen cezalarının verilmesi için Turnacıbaşı Yusuf mübaşir olarak görevlendirilmiştir. Turnacıbaşı'nın Karahisar-ı Sahib'e gelmesinin ardından, bu kez, eşkiyâdan Toktokoğlu, Etmekçi Silahdar, Masdanoğlu Salih, Körbeyoğlu, Şahbazoğlu Mustafa, Cürcebin Himmet, Görülüoğlu İbrahim, Ciyânoğlu, Serdaroğlunun oğlu Yahya, Bakkal Hacı Veli, Kalburcuoğlu Mehmed, Deli Efe, Katırcı Hacı Yunusoğlu Mehmed, Ağdacı Emir Celil ve Kara Dervişoğlu Hacı Abdullah adlı kişiler, mübaşir Turnacıbaşı Yusuf'un huzuruna çıkıp elinde olan

¹⁸⁴ A.Ş.S., 558, 65b/ 173.

¹⁸⁵ Şetm-i Galiz : Edepsizce sövme; ağır, sunturlu küfür. Bkz: Develioğlu, a.g.l., s.993.

emri zorla almışlardır. Bu kişiler, şütûm-ı galîza ile küfrederek Turnacıbaşı'nın emrindeki yazıcısını ağır darp edip, çarpışmaya yeltenenip, dört nefer ehl-i ırz kişiyi de katletmişlerdir. Çarpışma sonucunda yakalanan altı kişi idam edilmiş, Külahçı Halil de hapsedilmiş ve cemiyetleri perişan edilmiştir. Bunlardan yirmi kadar eşkiya, çevredeki kazalarda dolaşıp, rast geldikleri kişilerin ve yolcuların mallarını gasb etmişlerdir. Yakalanan Külahçı Halil, herkesin nezdinde küçük düşürüldükten sonra, fitneye sebep olanların Emir Halil ve Kara Dervişoğlu Hacı Abdullah'tır şeklindeki itirafına binaen cezası hafifletilmiştir. Etrafa kaçan on üç kişinin cezaları tertip edilmiş, bunların yakalanması, cezalarının uygulanması ve memleketin temizlenmesi için ferman gönderilmiştir¹⁸⁶. Bu tür eşkiyalık hadiselerine karşı 3 Receb 1223 /25 Ağustos 1808 tarihli bir fermanda, Karahisar-ı Sahib mütesellime hitaben "...sen ki mütesellim-i ağa-yı mûma ileyhsin sen dahi livâ-yı mezbûrun kazalarını müteyakkız-âna hareket ve zabt u rabt-ı memleket ve def'i şürûr-u mezâlim-i eşkiya umûr-ı ibâdî şer'i şerife..."¹⁸⁷ şeklinde geçen hitaptan da anlaşılacağı üzere, bu yıllarda Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda eşkiya hareketlerinin çoğaldığı ve eşkiyanın halka zulmettiği anlaşılmaktadır.

¹⁸⁶ A.Ş.S., 558, 27b-28a/ 63

¹⁸⁷ A.Ş.S., 558, 49b/125.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN EKONOMİK ve TİCARİ YAPISI

İktisadî bakımdan şehir, yoğun bir iş bölümü çerçevesinde mal - hizmet üreten ve tüketen, belli bir nüfusa sahip yerleşim birimidir. Bunun yanında köyler, şehir ve kasabalardan farklı olarak geçimlerini yalnız tarım ve hayvancılıktan sağlarken; kasaba ve şehirler daha spesifik bir iş bölümü ve hizmet kollarına ayrılmaktadır. Osmanlı döneminde hemen her şehirde olduğu gibi Afyonkarahir'da da tarımsal üretimin dışında çeşitli meslek kollarından geçimini temin eden esnaf, sanatkâr, tüccâr ve işçi gurupları bulunmaktaydı. Sancak dâhilinde üretilen mal ve hizmetler, gerek iç pazarda, gerekse sancak dışına gönderilmek - satılmak suretiyle kent ekonomisi ve yaşamın temelini oluşturmaktaydı.

Karahisar-ı Sahib Sancağı, Anadolu'yu Ege ve Marmara bölgelerine ulaştıran yolun kesişim noktasında yer almaktadır. Karahisar-ı Sahib, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra, kuzey-batısında bulunan Bursa ve İstanbul'a; güney-batısında yer alan ve yine canlı bir ticaret merkezi sayılan İzmir'e yakınlığı ile önem arz etmektedir. Kent, Anadolu'dan gelen ticaret yollarının kesişim noktasında yer almaktadır. Ege ve Marmara bölgelerinin başlangıcında, ticaretin batıya açılan kapısı konumundadır. Ayrıca yine sancak merkezi ve kazalarda üretilen başta arpa, buğday, haşhaş gibi tarım ürünlerine ek olarak, hayvancılık mamülleri ve madencilik faaliyetleri, sancağın, ticari bakımdan Osmanlı Devleti hayatındaki önemini göstermektedir. Nitekim Gurre-i Zilhicce 1221/9 Şubat 1807 tarihli belgede "...Âsitane-i Saadetim lazımesi için Kütahya Sancağı'nda kâin kazalardan kırk bin ve Karahisar-ı Sahib Sancağı kazalarından on sekiz bin ve Sultanönü Sancağı'nda vaki kazalarından on iki bin kiyel ki cem'an elviye-i mezkûr kazalarından mübayaacı sabık muma ileyh marifetiyle mübayaası tertib ve fermanım olan yetmiş bin kiyel hintanın icâb iden bahasına mahsub bu ana kadar bi'd-defaat hazine-i hububatdan mübayaacı sabık muma ileyh tarafına virilen mebaliğ yüz on altı bin dört yüz elli guruşa baliğ olub mûma ileyhin tahsilatından Mudanya İskelesine nakl ve tenzîl ve sefâine tahmilen Dersaadetime irsal..." İstanbul'un ihtiyacı olan arpanın tedariki için

Kütahya, Karahisar-ı Sahib ve Sultanönü sancaklarından tahsil edilmek üzere mübayacı görevlendirilmiştir. Buna göre Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın payına düşen 18000 kile hintanın (arpanın) sancak merkezi ve kazalardan toplanarak Mudanya İskelesi'ne ulaştırılıp, diğer sancaklardan gelenlerle beraber gemilere yüklenerek İstanbul'a nakledildiği görülmektedir¹⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nde, eyaletlerle olan haberleşme ve nakliyat işleri belli aralıklarla kurulan menziller üzerinde, ulaklar vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Karahisar-ı Sahib Sancağı, İç Anadolu, Akdeniz ve Güney-Doğu'dan gelen önemli bir menzil üzerinde yer almaktaydı. Tüm bu güzergâhlardan gelen tüccâr ve ulaklar Karahisar-ı Sahib'ten geçiyorlardı. Nitekim XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Karahisar-ı Sahib'te Hüsrevpaşa, İshaklı ve Bolvadin menzilleri faaliyet göstermekteydi¹⁸⁹.

İncelediğimiz 558 no'lu Afyon şer'iyye sicilinde de menzillerle ve menzilcilerle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin; 5 Rebiü'l-evvel 1221/23 Mayıs 1806 tarihli "*masarif-ı vilayet defteri*"nde yer alan kayıtlarda şehre uğrayan ulaklara menzil atı temin edilmesi ve menzil hizmetlerinin yerine getirmesi şartıyla, menzilcilik görevi "*Menzilci Abdil*" isimli şahsa verilmiştir. Bu şahsa 1221 Rebiü'l evvel guresinden bir sene tamamına değin 11000 guruş senelik ücret verilmiştir. Menzilci, yaptığı işin karşılığı olarak senelik ücret aldığı gibi aynı zamanda ağırladığı kişi başı da para alırdı. Hatta bu kişilerin piyade veya süvari olmasına göre ücretler değişirdi. Örnek olarak; "...*Menzilci Abdil'de Devletlü Kadı Paşa Efendimizin hazine ile gelen tatarları konak piyade (4) yevm (2)=8 guruş...*"¹⁹⁰ şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere piyade askerine verilen menzil hizmeti, kişi başı günlük iki guruştur. Bunun dışında menzilcinin kira da aldığı görülmüştür. Yine aynı tarihli masarif defterinde Kadı Paşa tatarlarının hazine ile geçtiklerinde Menzilci Abdil'in 32,5 guruş "*kira hizmeti*" adı altında ücret aldığı görülmektedir¹⁹¹.

Başka bir vesikada menzilcinin, menzil bargirlerinin Tatarlara verdiği ve bunun için kira alındığı kayda geçmiştir¹⁹². Evâil-i Rebiü'l-evvel 1224/16-26 Nisan 1809 tarihli Karahisar-ı Sahib'de menzilcilere gönderilen fermanda da

¹⁸⁸ A.Ş.S., 558, 16b/38.

¹⁸⁹ Mehmet Güneş, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar-ı Sahib Menzilleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.X, S.3, Afyon, 2008, s.35-63.

¹⁹⁰ A.Ş.S., 558, 3b/7.

¹⁹¹ A.Ş.S., 558, 4b/7.

¹⁹² A.Ş.S., 558, 5a/7.

menzilhanelerde görevli memurların “*menzil-i ahkâm-ı şerife*” mucebince Devlet-i Aliyye'nin hizmetlilerinin vesair ulakların geldiklerinde, menzilhanelerde gerekli olan bargirlerin tedarik edilmesi emredilmiştir ¹⁹³. Yine başka bir belgede ise ulaklık ücreti sicilimize konu olmuştur ¹⁹⁴. Bunların dışında, ulaklık ücreti, konaklaması, görev ihdası gibi birçok kayıt bulunmaktadır ki tüm bu belgeler söz konusu güzergâhın yoğunluğu, ayrıca ticaret, ekonomi ve haberleşmedeki önemini ifade eder niteliktedir.

Osmanlı ekonomisinin temelini zirai faaliyetleri oluşturmaktadır. Devletin önemli yerleşim birimlerinden olan Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda üretilen tarım ürünleri, kentin devlet teşkilatında arz ettiği önem kadar, aynı zamanda tarımsal üretim açısından da önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Tarım alanında üretilen arpa, buğday gibi ürünler, kentin ihtiyacının karşılamasının yanı sıra, İstanbul'un ve ordunun ihtiyacının karşılanması için de gönderilmiştir. Nitekim bu konuda birçok vesika söz konudur. Devlet savaş zamanında ordunun ihtiyacının; barış zamanında da İstanbul'un ihtiyacının karşılanması için Karahisar-ı Sahib'den sık sık zahire talebinde bulunmuştur. Bu konu ayrı bir başlık olarak zahire temininde incelenecektir.

Karahisar; coğrafyası, iklimi ile hayvancılık açısından tarih boyunca önemli bir merkez olmuştur. Afyon ve havalisinde yaşamakta olan göçebelerin sayısı, başlıca uğraşları olan hayvancılığın kentte gelişmesinin en önemli sebeplerindendir. Koyun başta olmak üzere at, kısırak, camus (camız), inek, eşek en çok yetiştirilip ticareti yapılan hayvan cinsleridir. Ayrıca bu hayvanattan elde edilen yün, süt, et, deri, camus gönüsü, camus kaymağı kent içi ve kent dışı ticaretin önemli kalemlerindendir. Tabii ki ticaretin bu kolundan alınan vergiler de devlet için bir o kadar önemli gelir kaynağıdır.

Osmanlı şehirlerinde gündelik hayatta, ticaretin ve mal alım-satımının asıl merkezi pazarlardır. Halk burada yetiştirdiği ürün, mamülleri alıp-satarak veya takas yoluyla ihtiyaçlarını gidererek, geçimini sağlamaktadır.

Yine ticaret hayatını ayakta tutan bir diğer dinamik de esnaflar ve bu

¹⁹³ A.Ş.S., 558, 66b/176.

¹⁹⁴ A.Ş.S., 558, 3a/7.

esnafların kurmuş oldukları teşkilatlardır. Karahisar-ı Sahib'te ilgili 1806-1812 arası dönemde varlığı bilinse de, ayrı bir çarşısı ya da lonca tipi meslek birliği-kuruluşunun ismine rastlanmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde şahısların geçimlerini sağladıkları mesleklerin, kendilerine lâkap olarak verildiği ya da bu mesleğin ismiyle anıldıkları bilinmektedir. Karahisar-ı Sahib'in ekonomik ve ticari yapısını irdelediğimiz bu bölümde, resmi birer kanıt sayılmasa da, fikir vermesi bakımından, şahıs lâkaplarına göre ismi geçen meslekler şunlardır:

Tablo 12. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib'te Yapılan Meslekler

Ağdacı	Arabacı	Bakkal	Baklavacı	Bezzaz
Çarıkçı	Çukacı	Debbağ	Duhancı	Etmekçi
Hammal	Kalaycı	Kalburcu	Kassap	Katırcı
Keçeci	Kepenekçi	Nalbant	Saraç	Sepetçi
Silahçı				

1. TARIM

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve iktisadi bakımdan temelini tarım oluşturmaktadır. Halkın büyük bölümü geçimlerini tarım sektöründen elde etmektedir. Nitekim Karahisar-ı Sahib, coğrafi ve iklimsel özellikleriyle doğru orantılı olarak, ekonomisi tarıma dayalı tipik Osmanlı yerleşimlerinden biri hüviyetindedir. XIX. Yüzyıl'da Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda ekimi ve dikimi yapılan başlıca tarım ürünlerinin buğday, arpa, darı olduğunu sicillerimizde görmekteyiz. Burada üretilen zahire şehir halkının ihtiyacını karşıladığı gibi İstanbul'a da sevk edilmekteydi. “...Âsitâne-i Saadetim zahîresinin gerisini ikmâl için ona mukabil Anadolu'nun zahîre yatağı olan mahallerinden yirmi senesi mahsulünden mikdar-ı kifâye zehâyir mübayaası tertib olunmak...”¹⁹⁵ ifadesinden de anlaşılacağı gibi Karahisar-ı Sahib Sancağı bu dönemde İstanbul'un önemli miktarda zahire ihtiyacının karşılandığı merkezlerdendir. Nitekim Anbar-ı Amire için her sene Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan İstanbul'a zahire gönderildiği görülmektedir. Örneğin; Asitane-i Saadet'in ihtiyacının karşılanması için 1222 senesi mahsulünden olmak üzere Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın kazalarından 6870 kile hinta (buğday)

¹⁹⁵ A.Ş.S., 558,16a/38.

tahsil edilip, Anbar-ı Amire'ye gönderilmiştir ¹⁹⁶. Yine Karahisar-ı Sahib Kadısına gönderilen Gurre-i Zilhicce 1221/9 Şubat 1807 tarihli fermanla nakliyesiyle beraber kilesi 130 akçeden 18000 kile buğdayın; acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir ¹⁹⁷. Hatta İstanbul'un zahire ihtiyacının acil karşılanması gerektiği durumlarda özel uygulamalara gidilmiştir. “...Tohumdan ve yemekliklerinden fazla satılık olarak yedlerinde hinta ve şa'ir ve erzen ve dakikleri mevcut zahireler olanlar zahirelerini Dersaadetim'e getirip diledikleri mahalde istedikleri bahaya bey'u furuht eylemek üzere...” örneğinde olduğu gibi Biga, Karesi, Hüdavendigar, Kocaeli, Kütahya, Karahisar, Sultanönü Sancakları ahaliilerinin İstanbul'a gelerek istedikleri fiyat ve yerde satış yapabilecekleri hususunda izin verilmiştir ¹⁹⁸. Yine bu örnekten yola çıkarsak Afyonkarahisar'da o dönemde buğday ve arpadan başka erzen¹⁹⁹ adı verilen darının da yetiştirildiğini söyleyebiliriz.

27 Cemaziye'l-âhir 1223/21 Temmuz 1808 tarihinde Karahisar-ı Sahib Sancağı ve kazalarından 6870 kile buğdayın İstanbul'a gönderilmesi buyurulmuştur ²⁰⁰. Bu fermanla sancak merkezinden istenen pay 1681 yani %24,4; Sandıklı'dan istenen pay 1609 yani %23,4; Şuhud'dan istenen pay 1030,5 kile yani %15; Sincanlı'dan istenen pay 754 kile yani % 10,6; Çaydan istenen pay 388 kile yani %5,6; Karamıktan istenen pay 235,5 kile yani %3,4; Bolvadin'den istenen pay 331 kile yani %4,8; Çöleabad'dan istenen 235,5 kile yani %3,4; Hanbarçınlı istenen pay 331 kile yani %4,8; Nevahi Barçınlı'dan istenen pay 274,5 kile yani %3,9 olup bu istatistiklerin yaklaşık olarak kent tarım oranının göstergeleri olduğu düşünülüp, sancak merkezi olan Karahisar'ın da hizmetler sektöründe ve tarım dışı nüfusun fazlalığına ve meslek çeşitliliğine işaret sayılabilir.

İstanbul'a gönderilen zahirenin yanında, merkezden gönderilen emir ve buyuruldular doğrultusunda, sefere çıkacak ordunun ihtiyacının karşılanması için de zahire temini gerçekleştirilmiştir. Nitekim 24 Rebiü'l-evvel 1223/20 Mayıs 1808 tarihinde Rusya üzerine sefere çıkacak orduya 2000 kile dakik²⁰¹ ve 4000 kile

¹⁹⁶ A.Ş.S., 558, 37a/93.

¹⁹⁷ A.Ş.S., ,16a/38.

¹⁹⁸ A.Ş.S., 558, 19a/47.

¹⁹⁹ Develioğlu, a.g.l., s.230.

²⁰⁰ A.Ş.S., 558, 47a/111; 47b/112.

²⁰¹ Dakik:2.Toz haline getirilmiş şey, un. Bkz: Develioğlu, a.g.l., s.162.

şair²⁰²miktar zahire gönderilmesi talep edilmiştir²⁰³. Osmanlı Devleti'nin birçok sefere çıktığı 1806-1812 arası dönemde, bu konuda daha birçok örnek bulunup, bu örnek ve analizler ayrıntılı olarak "*Askeri Lojistik İhtiyaç Teminleri* " kısmında ele alınacaktır.

Karahisar-ı Sahib'in ekonomik yapısını ele aldığımız giriş bölümünde, arpa, buğday, nohutun yanında yetiştirilen diğer ürünleri, bu listelerde göremesek de üzüm, vişne, kiraz, bostan, tütün ve soğanın kentte yetiştirilen diğer ürünler olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu ürünler, daha çok iç pazarda mal alım-satımı veya takas yoluyla tüketilmektedir.

2. HAYVANCILIK

İncelediğimiz şeriiye sicillerine göre Karahisar-ı Sahib'in tarımdan sonra en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Köylerde otlakların genişliği vesair sebeplerden, şehir merkezlerine nisbetle daha yaygın olarak yapılan bu iş kolu, köyler kadar yaygın olmasa da kent merkezi ve kazaların da geçim kaynaklarındandır. Mevcut belgelerden başta et, süt ve derisinden faydalanan inek, öküz, camus (camız) ve küçükbaş hayvancılığın yanında yük ve binek amaçlı olarak yetiştirilen deve, katır, eşek ve at yetiştiriciliğinin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazı yerlerde mevcut bu hayvanların otlatılması için çoban tutulup bu görevlinin hayvanları sabah götürüp akşam getirdiği görülmektedir. Ayrıca halen günümüze kadar gelen bir uygulamayla, bazı ilçe ve köylerde, hayvan sayısı az olan üreticiler, camız ve ineklerini yaz aylarında bakım ve beslenmesinin maddi karşılığını vermek suretiyle, geçici olarak hayvanlarını çiftliklere göndermektedirler.

28 Rebîü'l-evvel 1221/15 Haziran 1806 tarihli Karahisar-ı Sahib Kazası kadısına gönderilen fermanda "...Asâkir-i Hassa-i Şâhânem'in güşet tayinatları lazimesi için iki yüz yirmi senesine mahsuben tertib olunduğu üzere iş bu bin iki yüz yirmi bir senesine mahsuben dahi sabıkı üzere Karahisar-ı Sahib Sancağı kazalarından bin re's ağnam mübayaası hususuna İrâde-i Seniyyem taalluk etmekle..." ifadesiyle 1000 adet ağnam talebinde bulunulmuştur. Ağnamın tanesi erkek olmak üzere yetmiş paradan, kısırı altmışar paradan, toklusu kırkar paradan ve

²⁰² Şair: Arpa. Bkz: Develioğlu, a.g.l., s.976.

²⁰³ A.Ş.S., 558, 45a-b/105.

keçinin dahi erkeği altmışar paradan ve çebisi kırkar paradan olmak üzere icap eden ücretleri sahiplerine elden ödenerek gönderilmesi emrolunmuştur²⁰⁴. Karahisar-ı Sahib’de ağırlıklı olarak küçükbaş hayvan yetiştirildiği anlaşılmaktadır ki, incelediğimiz tarihlerde büyükbaş hayvan talebine rastlanmamaktadır.

Osmanlı Devleti, sefer zamanlarında yük, mühimmat taşınması ve binek amaçlı olarak kullanılan at, deve, katır, gibi hayvanların bir kısmını da Karahisar-ı Sahib Sancağı’ndan temin etmekteydi. Nitekim 20 Zilhicce 1222/18 Şubat 1808 tarihinde yazılan fermana, Rus seferi için gerekli 150 adet devenin tanesi 150’şer guruştan alınarak seferdeki orduya gönderilmesi talep edilmiştir²⁰⁵. Sicilimizde bu konuda daha birçok belge bulunup, "*Askeri Lojistik ihtiyaç Teminleri*" başlığı altında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Karahisar-ı Sahib Sancağı’nda dışarıya gönderilen hayvanat dışında, sancak merkezi, kaza ve köylerde yetiştirilen hayvanlar, haftanın belli günlerinde kurulan pazarlarda alınıp-satılmaktaydı. Ayrıca hayvancılık sektörünün yan ürünleri olan, koyun yünü giysilerde, keçi kılı çuval ve kepenek yapımında, deriler tabakçılıkta, ayakabı imalatında ve giysi yapımında, camız sütü ise sadeyağ yapımı gibi yan sektörlerde kullanılmaktaydı. Ayrıca hayvanlardan elde edilen etler de gerek üretici tarafından elden ya da kasaplar yoluyla da satılmaktaydı. Özellikle kentin ülke çapında, markası sayılan sucuklarda, inek ve camız eti; yine ülke çapında meşhur, sadeyağı imalatında ise camız sütü kullanılmaktadır. Kent genelinde önemli geçim kaynağı olan hayvancılık ve yukarıda belirttiğimiz yan sektörleri, kente katma değer kazandırmaktaydı.

Esb	Bargir	Şüturan	Sağmal Keçi
Merkeb	Katır	Kara Sığır	Camus İneği
Kara Sığır İneği	Kara Sığır Danası	Camus Danası	Kısırak
Kır Tay	Sağmal Camus	Kısır Camus İneği	Teke
Teke	Koyun	Oğlak	Şişek

Tablo 13. 1806-1812 Yılları Arası Karahisar-ı Sahib'te Yetiştirilen Hayvan Çeşitleri

²⁰⁴A.Ş.S., 558, 8b-9a/12.

²⁰⁵ A.Ş.S., 558, 37a-b/ 92.

3. TİCARET

Karahisar-ı Sahib Sancağı, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinden gelen ticari yolun, Ege ve Marmara bölgelerine ayrıldığı kavşakta yer almaktadır. Gerek bu coğrafi ve stratejik konumu gerekse kentte yetiştirilen ürünler, kent ekonomisinin canlılığında ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Karahisar-ı Sahib'te kurulan pazarlar isim isim zikredilmemişse de sicillerde geçen *Ot bazarı*²⁰⁶ ve mahalle isimlerinde geçen *Yukarı bazar*²⁰⁷ ifadelerinden buraların pazar yeri olduğu düşünülmektedir. Pazarlarda alım satımı yapılan başlıca ürünler ise sebze-meyve, keçe, yün, çuval, kereste, halı-kilim gibi dokuma ürünleri ve küçük el sanatı ürünleridir.

4. DOĞAL KAYNAKLAR

İncelenen sicillerde rastlanan maden ismi güherçiledir. Karahisar-ı Sahib'e bağlı Şuhud kazasında güherçile çıkarılmaktadır. Güherçile, genel bir isimdir ve üç türü bulunmaktadır. Birincisi "adi güherçile" olarak adlandırılan potasyum nitrat, ikincisi "şili güherçile" denilen sodyum nitrat, üçüncüsü ise "toprak güherçile" denilen kalsiyum nitrattır²⁰⁸. "Adi kal'-i halis güherçile"²⁰⁹ ifadesi üzere adı geçen güherçilenin potasyum nitrat olduğu anlaşılmaktadır.

Güherçile özellikle XIII. yüzyılda kullanılan kömür ve kükürt ilavesiyle elde edilen "kara barut"un temel maddesidir²¹⁰. İstanbul baruthânesine güherçile temin eden ocaklardan biri de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ydı²¹¹. Bu ocağın Şuhud kazasında olduğu anlaşılmaktadır.

Şuhud'dan çıkarılan güherçile, barut yapımı için İstanbul Baruthane-i Amiresi'ne gönderilmekteydi. Nitekim 15 Cemaziye'l ahir 1221/31 Temmuz 1806 tarihli fermana 1218 senesine ait Şuhut'tan çıkarılan 20.000 vukiyye (okka)²¹² adi kal'i halis güherçilenin 12.500 guruş fiyat-ı miri ile alınarak Baruthane-i Amire'ye sevk edilmesinin emrolduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu miktar aynı sene içerisinde

²⁰⁶ A.Ş.S., 558, 13b/29, 18b/44, 20b/52,21a/53.

²⁰⁷ A.Ş.S., 558, 6a/7, 33a/80, 43b/101.

²⁰⁸ Metin Hülagü, "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 11 Yıl: 2001, ss.73-93.

²⁰⁹ A.Ş.S., 558, 1b-2b/4.

²¹⁰ Mahmut H. Şakiroğlu, "Barut", *DİA*, 1992, C.V. , s. 92-94.

²¹¹ Mübahat Küttükoğlu, "Baruthane-i Amire", *DİA*, C.V. , 1992, s. 96-98.

²¹² Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*, XXXIII., s. 338-339.

16.064 vukiyyeye düşürülmüştür. Önce, kalan 3936 vukiyye güherçilenin Şuhut Kasabası'nda bulunan güherçile esnafına güherçilenin barut imal edilip etrafa satmaları ya da direkt güherçile olarak etrafa satılması hususunda serbestlik tanınmıştır. Bunun dışında davrananların men edileceği ve cezalandırılacakları bildirilmiştir²¹³.

5. PARA - FİYAT

5.1. PARA

Para kelimesi, Farsça “*pare*” kelimesinden gelmekte olup, dilimizdeki tüm alım satımlarda kullanılan ödeme araçlarına karşılık gelmektedir. Osmanlı mali sisteminde temel para birimi olarak “*kuruş ve para*” kullanılmıştır. Devlet, bu para birimlerinin içerisindeki değerli madenlerin oranlarını zaman zaman yayınladığı fermanlarla belirleyerek yolsuzlukların önüne geçmeye çalışmıştır. Osmanlının ilk parası “*akçe*”dir. Ardından üç akçenin karşılığına denk gelen “*para*” gelmektedir. Değer olarak kırk paranın karşılığında da “*kuruş*” kullanılmıştır. 1690 tarihinden itibaren temel para birimi kuruş olup, tüm diğer para ve altın değerleri kuruş üzerinden hesaplanmıştır²¹⁴. Geniş Osmanlı coğrafyası içerisinde paranın ayar ve değerinin tanzimi, piyasa arzının karşılanması, paranın ulaşım ve güvenliğinin sağlanması amacıyla, ülkenin birçok noktasında, sikke darbının yapıldığı “*darphaneler*” kurulmuştur. Bu darphanelerden biri de Karahisar-ı Sahib'te bulunmakta idiye de; bu darphanenin kesin yeri ve kuruluş tarihi günümüze kadar tesbit edilememiştir²¹⁵.

İncelediğimiz dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda akçe, para, kuruş, zolota, adlı gümüş sikkeler ile Zer-i Mahbub-u İslâmboli, Zer-i Mahbub İslâmboli Nısfıyesi, Fındık Altını, İslâmboli Altını, Mısır Zer-i Mahbubu, Fındık Rub'ıye dolaşımda olan sikkelerdir²¹⁶. Devletin İngiltere, Hollanda ve Rusya'ya verdiği ticari imtiyazlar vasıtası ile Osmanlı limanlarına getirilen madeni altın ve gümüş paraların ithalatından vergi alınmaması ve bu altınların daphanelerde eritilerek dönüşümünün

²¹³ A.Ş.S., 558, 1b-2b/4.

²¹⁴ Ömer Açıkgöz, “Osmanlı Para Politikasında Reform Çalışmaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.VI, S.12, 2010, s.150.

²¹⁵ Şennur Şentürk ve Brain Johnson, “*Saltanat ve İki Yüzü*” Yazı ve Tura, C.IV, İstanbul 1995, Harita ; Yıldırım, a.g.t., s.324.

²¹⁶ A.Ş.S., 558, 37b-38a/94.

yasaklanması, başlangıçta ekonomik yönden darboğazda olan devletin nakit girişiyle rahatlamasını sağlamıştır. Ancak uzun vadede bu uygulama aşırı çeşitlenme sebebiyle piyasanın kirlenmesi ve kalpazanlığın artmasını da beraberinde getirmiştir²¹⁷. Nitekim Evail-i Safer 1223 /29 Mart-7 Nisan 1808 tarihli kayıta “...züyûf ve noksan altun cereyanıyla âdet edindiklerinden zümre-i zevat ve tüccar ve sarraf makulelerine...” ibaresiyle tüccar ve sarrafların ayarı düşük ve gramları eksik altınlarla alış-veriş yaptıkları belirtilmiştir. Bunun üzerine tedavüldeki altın ve gümüş sikkelerin değerleri tanzim edilerek, değerleri belirlenmiş; bu sikkelerin farklı-fahiş fiyatla alım-satımının yapılması durumunda, faillerin cezalandırılacağı bildirilmiştir²¹⁸.

Tablo 14. 1808 Tarihinde Karahisar-ı Sahib’e Gönderilen Para ve Altın Değer Listesi

CİNSİ	AĞIRLIĞI
İslâmboli (findık Altın)	1 dirhem (16 kırat)
Zer-i Mahbub-u İslâmboli	12 kırat
Zer-i Mahbub-u İslâmboli Nısfıyesi	6 kırat
Fındık Rub‘iye	4 kırat
Mısır Zer-i Mahbubu	12 kırat 1 buğday

Osmanlı Devleti bozulan ekonomisini düzeltmek için ek vergilerin yanı sıra, paranın içerisindeki değerli maden miktarının azaltılması gibi yollara başvurmuştur. Özellikle 1808-1830 yılları arasında gümüş sikke 37, altın sikke ise 35 kez tağşiş edilmiş, yani sikkenin içindeki değerli maden miktarı düşürülmüştür²¹⁹.

5.2. FİYAT

Bir mal veya hizmetin karşılığında belirlenen paha-edere “fiyat” denilmektedir. Fiyat sistemi, üretilen mal veya hizmetleri, bunları üretenlerin arasında paylaştırmaktadır²²⁰. Osmanlı hukukunun temeli olan İslâm dini, alıcı ve

²¹⁷ Açıkgöz, a.g.m., s.374.

²¹⁸ A.Ş.S., 558, 37b-38a/94.

²¹⁹ Mehmet Esat Sarıcaoğlu, “2. Mahmut Döneminde Para Politikaları”, *Türkler*, C.XIV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.407.

²²⁰ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara, 1988, s.96.

satıcının rızasına dayanan helal kazancı övmektedir. Nitekim Hz. Muhammed fiyatların suni olarak arttırılmasının önüne geçilmesini emretmiştir ²²¹. Bu bakımdan Osmanlı Devleti de hem devletin ihtiyacı olan malların satın alınmasında hem de halkın temel ihtiyaç maddelerinin alım-satımında geçerli fiyatları narhlar yoluyla belirleyerek, fahiş fiyatlarla, vatandaşlarının zarara uğratılmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Narh, bir mal veya hizmet için ilgili resmi makamların belirlediği fiyattır ²²². Osmanlı devleti her türlü yiyecek ve eşya fiyatlarını narh kesme yoluyla fiyatlandırmıştır. Narh menşei bakımından şer'i olmasa da İslâmiyet'in başıboşluğa, düzensizliğe ve haksız kazanca olumsuz bakışı nedeniyle uygulanmıştır ²²³. İstanbul halkının ve ordunun zahire talebi, nakliye ihtiyaçlarının karşılanması, devletin canlı hayvanlar için belirlediği mübayaa fiyatları da devlet tarafından belirlenmekte idi.

558 ve 560 no'lu Afyon Şer'iyye Sicillerinde 1806-1812 yılları arasında 1 adet narh defterine rastlanmıştır. Bu da 9 Ramazan 1221/ 20 Kasım 1806 tarihli narh defteridir. Bu deftere göre gıda fiyatları aşağıda tabloda belirtilmiştir.

Tablo 15. Karahisar-ı Sahib'de Gıda Fiyatları ²²⁴

CİNSİ	AĞIRLIK BİRİMİ	1221	1222	1223	1224
Nan-ı aziz	dirhem	120 dirhemi 1 para	-	110 dirhemi 1 para (25 RE) 80 dirhemi 1 para (25 ŞA)	60 dirhemi 1 para
Nan-ı aziz mahallat	“	-	-	100 dirhemi 1 para	-
França	“	110 dirhemi 1 para	100 dirhemi 1 para	80 dirhemi 1 para 70 dirhemi 1 para (senede iki düzenleme yapılmış)	-

²²¹ Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İstanbul, 1987, s.79; Yıldırım, *a.g.t.*, s.329.

²²² Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı'da Narh Müessesesi, 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul, 1983, s.3.

²²³ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Belleten*, C.L.V.S. ,112, Ankara, 1991, s.91.

²²⁴ ASŞ 558, 73b/191.

Çörek	“	60 dirhemi 1 para	55 dirhemi 1 para	-	-
Kahi	“	30 dirhemi 1 para	-	-	-
Lahm-ı Ganem(Koyun Eti)	1 kıyye=1282 gram	12 para	14 para	13 para	-
Kebab	“	20 para	-	-	-
Lahm-ı ?	“	11 para	14 para	13 para	15 para
Lahm-ı bakar(sığır)	“	6 para			
Pirinç	“	27 para	-	-	-
Aydın Sabunu	“	64 para	?	48 para	-
Girit Sabunu	“	72	64	-	-
Don Yağı	“	50	56	48	-
Sade Yağı	“	64	56	-	-
Şem-i Revgan Yağı	“	44	36	40	-
Haşhaş Yağı	“	36	28	36	-
Kil	“	4	2	-	-
Tuz	“	1	2	-	-
Ağda	“	10 para	-	-	-
Bulama	“	12 para	-	-	-
Tahin Helvası	“	32	28	-	-
Tahin	“	32	28	-	-
Leblebi	“	8	6	-	-
Mum	“	40 para	-	-	-
Aydın Balı	“	36	-	30	-
Şehir Balı	“	48	60	-	-
Kuru Siyah Üzüm	“	10	8	-	-
Kebab Yağı	“	45	50	-	-
Soğan	“	6 para	-	-	-
Sarımsak	“	8 para	-	-	-
Börülce	“	5 para	-	-	-

560 no'lu sicilın ait olduğu 1808-1812 yılları arasında mevcut siyasi karışıklık ve meydana gelen birçok muharebe nedeniyle, ordunun ihtiyacı olan zahirenin temini için gönderilen birçok ferman ile bu zahirenin fiyatları tesbit edilmiştir.

Tablo 16. Karahisar-ı Sahib’de Zahire Fiyatları

Cinsi	Ağırlık Birimi	Fiyatı
Buğday (hınta)	1 İstanbul kilesi (25 kg)	60 akçe
Dakik(un)	1 İstanbul kilesi	40 para
Arpa (Şa’ir)	1 İstanbul kilesi	20 para

Tablo 17. Karahisar-ı Sahib’de Nalburiye Fiyatları ²²⁵

Cinsi	Birimi	Adet	Fiyat
Eğseri	1 kıyye		44 para
Simav Mıhı		100 adet	20 para
Tavan Mıhı		100 adet	10 para
Pervaz Mıhı		100 adet	6 para
Esb Mıhı	5,5 vukiyye	1000 adet	8,5 gurus
At Nalı (mıhı ile)		Altısı bir okka gelmek üzere	52 para
At Nalı		Altısı bir okka gelmek üzere at nalı	44 para
Merkep Nalı			24 para

Yine 1808-1812 yılları arasını kapsayan Karahisar-ı Sahib Sicilinde geçen tereke kayıtları ve hayvan satışına dair belgeler ışığında canlı hayvan satış fiyatları şöyledir:

Tablo 18. Karahisar-ı Sahib’de Hayvan Fiyatları ²²⁶

Cinsi	Fiyatı (para)
Erkek koyun	70
Kısır mariya (dişi koyun)	60
Toklu	40
Keçi	40
Erkek keçi	60

²²⁵ A.Ş.S., 558,74a/192

²²⁶ A.Ş.S., 558, 1b/3,8b/12,31a/73,45b/107,71b/187

6. VERGİLER

Vergi genel anlamı ile devletin giderlerini karşılamak ve varlığını idame ettirmek için, vatandaşlarından topladığı ekonomik değerdir²²⁷. Hemen her devlet tarafından vergiler, meblağ bakımından, tahsil edildikleri toplum kesimi için ekonomik durum ve gelirleri gözetilerek, adaletli bir şekilde dağıtılmaya çalışılmıştı.

Osmanlı vergi sistemi, kaynağı İslâm hukukuna dayanan şer'i vergiler ve kaynağı mevcut coğrafya ve toplum geleneklerine dayanan örfi vergilere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de, diğer tüm devletlerde olduğu gibi vergi adaleti sağlanmaya çalışılmış, bunun için kanun ve emirler yayınlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda başlayan maddi sorunlar, XVII. yüzyıldan itibaren maddi bunalımlara dönüşmüştü. Avrupa'daki gelişmelere karşı Osmanlı parasının hızla değer kaybetmesi, mali krizi XVIII. yüzyılda daha da derinleştirmişti²²⁸. Bu mali bühranı aşmak için süreç içerisinde vergilerin arttırılması, olağanüstü vergilerin çıkartılması iç ve dış borçlanma gibi çeşitli önlemler alınmıştır.

6.1 ŞER'İ VERGİLER

İslâmiyet esaslarına dayanan şer'i vergiler, belirli bir miktar zenginliği olan kişilerden alınırdı. Zekât, öşür, haraç, cizye, adet-i ağnam, gümrük vergisi gibi çeşitleri bulunan şer'i vergiler, 1806- 1812 tarihleri arasındaki Karahisar-ı Sahib sicillerinin muhteviyatına göre ele alınmıştır. Belirtilen yıllarda 558 ve 560 no'lu Afyon Şer'iyye Sicillerinde bunlardan yalnızca adet-i ağnam vergisinin kayıtlarına ulaşmaktayız.

6.1.1. Adet-i Ağnam

Osmanlı Devleti'nin; koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlardan aldığı vergi çeşidi olup, “*resm-i ganem*” olarak da bilinmektedir. Küçükbaş hayvanların yavrulama zamanı olan nisan ve mayıs aylarından sonra toplanan bu verginin oranı

²²⁷ M. Macit Kenanoğlu, “Vergi”, *DİA*, C.43, s.52.

²²⁸ Coşkun Çakır, “Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Mali Boyutları”, *Osmanlı*, İstanbul 1999, Yeni Türkiye Yayınları, C.III, s.363.

bölgelere göre farklılık göstermekteydi. Söz konusu vergi özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren devletin önemli gelir kalemlerinden biri haline gelmiştir.

İncelediğimiz 1806-1812 yılları arasındaki şer’iyye sicil kayıtlarında bu vergiyle alakalı pek çok kayıt bulunmaktadır ²²⁹. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında ordunun ihtiyacının karşılanması için ağnam talebinde artış görülmektedir.

6.2. ÖRFÎ VERGİLER

Osmanlı Devleti’nin olağanüstü durumlarda ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile topladığı vergilere “*örfi vergiler*” denilmektedir. “*Tekâlif-i Örfiyye*” olarak da bilenen örfî vergilerin, avarız ve nüzul akçesi, imdad-ı seferiyye, imdad-ı hazariyye, mesarifat (salyane) gibi çeşitleri bulunmaktadır. Devletin ekonomik buhran içerisinde olması, uzun süren savaşlar, ayaklanmalar söz konusu dönemde devleti olduğu kadar alınan vergiler suretiyle halkı da zor durumda bırakmıştır ²³⁰.

6.2.1. Avarız ve Nüzul Akçesi

Osmanlı Devleti’nin önemli gelir kaynaklarından olan avarız vergisi, savaş zamanında ihtiyaç duyulacak olağanüstü harcamaların karşılanması için alınan sefer vergisi idi. Bu verginin miktarı, tekrarlanma süresi ve tahsil şekli önceden belli olmayıp sefer vukuunda belirlenirdi ²³¹. Savaş yıllarına münhasıl gelirlerin başında gelen avarız XVII. yy’dan sonra devamlı alınır olduğundan “*olağanüstü*” vasfını yitirmiştir ²³².

Avarız akçesi, para halinde taksim ve tahsil edilen bir vergi olup, doğrudan hükümet tarafından görevlendirilen “*mübaşirler*” tarafından toplanırdı. Bu vergide aslolan “*avarız hanesi*” ev manasına gelmeyip; emlak ya da arazi tasarrufu bulunan

²²⁹ ASŞ 558, 1b/3, 8b-9a/12, 9a/20, 19a-b/48, 22a/57, 31a/73, 31a/74, 33a/ 80, 38a/95, 38b/96, 45a-b/105, 45b/106, 45b-46a/107, 46a/109, 48a/116, 48a/117, 48b/118, 48b/119, 48b/120, 49b/126, 50a/128, 50a/129, 51b-52a/135, 52b/140, 65a-b/172, 71a/188, 68a-69b/185

²³⁰ Açıkgöz, a.g.m., s.373-374.

²³¹ Akdağ, a.g.e., s.273-274.

²³² Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.156-157.

vatandaşlardan belli bir orana göre tanzim edilmiştir. Avarız akçesi kişilerin maddi güçleri ve bölgelere göre farklılık gösteren bir vergi çeşididir ²³³.

Osmanlı-Rus Savaşı'na ilişkin olduğunu düşündüğümüz ve Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan toplanan avarız vergisiyle ilgili belgenin tarihi, 13 Muharrem 1222/23 Mart 1807' dir. Ferman, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kadılara ve naiplere hitaben yazılmıştır. "...*Hazîne-i Âmirem defterleri mûcebince Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda vâki kazalarınaltı yüz yetmiş yedi buçuk ve buçuk sülüs bedel-i nüzül haneler olup senin iki yüz yirmi ki senesine mahsub olmak üzere cem ' u tahsil...*" ²³⁴ ifadesinden anlaşıldığı üzere Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan toplanacak nüzül bedelleri belirlenmiş ve bunların toplanması emredilmiştir.

Sefer ve savaşların yoğun olduğu bu dönemde, bu yoğunluğa paralel olarak avarız vergisine de aynı sıklıkla rastlanılmaktadır. Nitekim 4 Muharrem 1222/ 14 Mart 1807 tarihli belgede de Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan alınacak 1222 senesine ait avarız vergileri belirlenmektedir ²³⁵. Sancakların avarız hanesi mevcudu Hazine-i Amire Defterleri'nde kayıtlı bulunurdu. Buna göre Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazalardan 670,5 ve buçuk sülüs avarız hanesi bulunmaktadır. Kazalardan toplamda 82900 akçe avarız bedeli vergisi alınmaktadır. Bundan başka Karahisar-ı Sahib kazasına tabi olan ve olmayan köylerden de senevi 27 guruş 15 akçe mal-ı maktû'u bulunmaktadır. 1222 senesine ait olmak üzere mühürlü ve nişanlı mevkûfât sureti mûcebince her bir haneden 500 akçe tahsil edilerek Arpa Emîni'ne teslim edilmesi emredilmektedir. Bundan başka mübaşirin maaşı için her bir avarız hanesinden 50'şer akçe alınarak tahsil esnasında avarız için alınan akçenin her bir 110 akçesinden bir esedi guruş alınması belirtilmiştir. Bütün bu belirlenen miktarın üstünde herhangi bir talepte bulunulmaması reayaya zulümden kaçınılması uyarısında bulunulmuştur²³⁶.

²³³ Güneş, *a.g.t.*, s.83-84.

²³⁴ A.Ş.S., 558, 15a/35.

²³⁵ A.Ş.S., 558, 15a/36

²³⁶ Aynı yer.

6.2.2. İmdad-ı Hazariyye Vergisi

Osmanlı döneminde muharebelerin olmadığı dönemlerde çıkabilecek bütçe açıklarını kapatmak ya da valilerin masraflarını karşılanması için toplanan bir vergi çeşididir ²³⁷. Önceleri gerekli görüldüğünde toplanan bu vergi devlet ekonomisinin bozulmasıyla sürekli ve düzenli olarak toplanan bir vergi çeşidi haline gelmiştir. Bu vergi ile ilgili düzenlemeler zamanla yapılarak toplama usulü bir nizama konulmaya çalışılmıştır ²³⁸. Bu vergi türünün 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib'deki örnekleri şu şekildedir:

Evasıt-ı Zilhicce 1223/27 Ocak- 6 Şubat 1809 tarihli ferman hazariye vergisiyle ilgilidir. Ankara Sancağı hariç Anadolu eyaletindeki kazaların kadılarına ve naiblerine, ayan, zabitana hitaben yazılmıştır. Ankara Sancağı hariç, Anadolu eyaleti 1224 senesine ait vali için 57750 guruş imdad-ı hazariye vergisi alınması öngörülmüştür. Bu meblağ, muharrem ayının başı itibar alınarak senede iki taksit ve her bir taksiti zamanıyla eyaletteki kazalara paylaştırılarak tahsil edilmesi ve Anadolu Valisi Vezir Osman Paşa tarafından toplanması emredilmiştir. Kazalara mübaşirler gönderilmesi, belirtilen miktardan fazla bir akçe alınmaması, ahali ve fukaraya zulümden ve mübaşiriye ücreti talep edilmesinden kaçınılması istenmektedir ²³⁹.

Anadolu Eyaleti'nin imdad-ı hazariye vergisinin Karahisar-ı Sahib'e düşen miktarı ve bu miktarın harçlarının hesaplanması şu şekildedir:

Tablo 19. H.1224/M. 1809-1810 Senesinin İmdad-ı Hazariyye Vergisinin Anadolu Eyaleti İçinden Karahisar-ı Sahib'e Düşen Miktarı ve Harçlar

Guruş	Vergiler ve Harçlar
1080,5	İmdad-ı hazariye vergisinin 1224 senesi için hesaplanmış ilk taksidi
108	Harc-ı Bab
108	Mübaşiriye-yi devlet
1296,5	Toplam

²³⁷ Yavuz Cezzar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alay Yayınları, İstanbul 1986, s.53-54.

²³⁸ Cezzar, *a.g.e.*, s.79.

²³⁹ A.Ş.S., 558, 55a/ 148.

Belirlenen imdad-ı hazariye taksitinin Karahisar-ı Sahib Kazalarına paylaşımı aşağıdaki tablodadır ²⁴⁰.

Tablo 20. Kütahya Mahkemesince Hazırlanan Karahisar-ı Sahib İmdad-ı Hazariyye Vergisi Taksidi'nin Kazalara Göre Taksimatı

Kaza Adı	İmdad-ı Hazariye-yi Taksid-i Evvel		Harc-ı Bab		Mübaşiriye-yi Devlet		Kazadan Alınan Toplam	
	Para	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş
Karahisar-ı Sahib	13	259	2	26	2	26	17	311
Sandıklı	16	248	-	25	-	25	16	298
Şuhud	11	151	8	15	8	15	27	181
Sincanlı	2	108	14	10,5	14	10,5	30	129
Çay	14	64,5	-	6,5	-	6,5	14	77,5
Karamık	9	43	13	4	13	4	35	51
Çöleabad	9	43	13	4	13	4	35	51
Bolvadin	1	54	17	5	17	5	35	64
Han Barçınlı	1	54	17	5	17	5	35	64
Nevahi Barçınlı	1	54	17	5	17	5	35	64
Toplam								1297,5

6.2.3.İmdad-ı Seferiye

İmdad-ı Seferiye, Osmanlı Devleti'nde savaş zamanlarında seferlerin ekonomik yükünün hafifletilmesi, bütçe açığının kapatılması ve sefere katılan valinin masraflarının karşılanması maksadıyla halktan toplanan bir vergi çeşidiydi. Mübaşirler eliyle halktan toplanan imdad-ı seferiye vergisinde, imdad-ı hazariyye vergisinin hesaplanması ve dağıtılmasındaki kurallar esas alınmıştır. Ancak imdad-ı

²⁴⁰A.Ş.S., 558, 55b/ 149.

seferiye vergisi yalnız savaş durumlarında toplandığı için miktarı ve taksidi duruma göre hükümet tarafından belirlenmekteydi ²⁴¹.

Balkanlar ve Rus cephesindeki gelişmeler sebebiyle 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib’de pek çok kez bu verginin toplanmasına dair kayıt tespit edilmiştir. Karahisar-ı Sahib ahalisinden Evasıt-ı Muharrem 1222/20-30 Mart 1807 tarihli fermanla imdad-ı seferiye vergisinin talep edildiğini görmekteyiz. Ferman, Ankara Livası ve Anadolu eyaletindeki kazaların kadılarına ve naiblerine ve vilayet zabıtlarına hitaben yazılmıştır. Düşman üzerine sefer düzenlendiği Anadolu Valisi Vezir Çelebi Mustafa Paşa Bahr-i Sefid Boğazı (İstanbul Boğazı) seraskeri bulunmak hasebiyle mesarif-i seferiyesine yardım amacıyla Ankara Livasından başka Anadolu’daki kazalardan vali için sefer için tertip edilen imdad-ı seferiye’nin 1222/1807-1808 senesi hesabından sayılmak üzere tahsil edilecektir. Valiye ödenmesi gereken 306 kise 474 gurus imdad-ı seferiye’nin gurre-i muharrem esas alınarak kazalar ahalilerine bölüştürülerek valiye verilmesi emredilmiştir. Bunun için kazalara mübaşirler gönderilecektir. Aynı zamanda ahali ve fukaraya saldırıya izin verilmemesi, mübaşiriye ücreti istenmesinden sakınılması istenmektedir ²⁴².

Bununla ilgili Anadolu Eyaleti Kaymakamı Germiyanzade Saadetlü el-Hac Muhammed Ağa’nın bir kıt’a buyruldu ve bir kıt’a teftiş buyruldu da vardır. İmdad-ı seferiye’nin, harcın ve mübaşiriye harcının ne kadar alınacağı şu şekilde verilmiştir:

Tablo 21. Evasıt-ı Muharrem 1222/20-30 Mart 1807 Tarihli Fermana Göre Anadolu Eyaleti İçinden Karahisar-ı Sahib’e Düşen İmdad-ı Seferiye Vergisi ve Harçlar

Vergiler ve Harçlar	Guruş
İmdad-ı Seferiye	5706
Harc-ı Bab	570,5
Mübaşiriye-yi devlet	570,5
TOPLAM	6847

²⁴¹ Güneş, a.g.t., s.90-91.

²⁴² A.Ş.S., 558, 18a/42.

Devamındaki belgede, Anadolu Valisi Vezir Çelebi Mustafa Paşa'ya gönderilecek olan imdad-ı seferiye vergisinin kazalara göre paylaşımını görmekteyiz. Belge, 21 Muharrem 1222/31 Mart 1807 tarihli dir ²⁴³. Aşağıdaki tabloda verginin kazalara dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 22. 31 Mart 1807 Tarihli Fermana Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan Tahsil Edilecek İmdad-ı Seferiyye'nin, Kazalara Göre Mikdar ve Taksimatı ²⁴⁴

Kaza Adı	Tamam-ı İmdad-ı Seferiye		Harc-ı Bab		Mübaşiriye-yi Devlet		Paraların toplamını gurus karşılığı	Kazadan alınan toplam	
	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Guruş	Para
Karahisar-ı Sahib	1400	10	139	-	139	-	-	1678	10
Sandıklı	1337,5	-	134	10	134	10	0,5	1606	-
Şuhud	855,5	-	86	-	86	-	-	1027,5	-
Sincanlı	627,5	-	62	10	62	10	0,5	752	-
Çay	320,5	-	32,5	10	32,5	10	0,5	386	-
Çöleabad	194,5	-	19,5	-	19,5	-	-	233,5	-
Karamık	194,5	-	19,5	-	19,5	-	-	233,5	-
Bolvadin	274,5	10	27	10	27	10	0,5	329	10
Hanbarçılı	274,5	10	27	10	27	10	0,5	329	10
Nevahi Barçılı	227,5	10	22,5	-	22,5	-	-	272,5	10
Toplam								6847	-

Başka bir belge de ise “...Hala Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Saadetli Derviş Mehmed Paşa Hazretlerinin liva-i mezbûrdan tayin olunan seferiyyesinin pusulaları suretidir....” ifadesi yer almaktadır. Buradan sefere katılan Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı Derviş Mehmet Paşa için sancaktan imdad-ı seferiye vergisi toplandığı anlaşılmaktadır. Belgede tarih yer almamaktadır. Fakat önceki ve sonraki belgeleri dikkate alacak olursak hicri 1221 senesi başları miladi 1806 ortaları

²⁴³ A.Ş.S., 558, 18a/43.

²⁴⁴ A.Ş.S., 558, 18a/43.

olduğu tahminini yapabiliriz. Alınacak olan imdad-ı seferiye vergisinin kazalara dağılımı tobloda verilmiştir. Verilen pusulada toplamalarda yanlışlıklar vardır. Verdiğimiz tablo belgede olduğu gibidir.

Tablo 23. Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Derviş Mehmed Paşa İçin Toplacak İmdad- Seferiye'nin Kazalara Taksimatı²⁴⁵

KAZAADI	Tamam-ı İmdad-i Seferiye	Harc-ı Bab ve Mübaşıye-yi Devlet	Ara Toplam (Guruş)	Devletli Alaeddin Paşa'nın Muharrem'de me'hûzu	Toplam
Karahisar-ı Sahib	2400	160	2560	400	2160
Sandıklı	2300	160	2460	383	2077
Şuhud	1400	99	1499	233	1266
Sincanlı	1000	76	1076	166	910
Çay	600	39	639	100	539
Karamık	400	22	422	66	356
Çöleabad	400	22	422	66	356
Bolvadin	500	33	533	83	450
Han Barçınlı	500	33	533	83	450
Nevahi Barçınlı	500	33	533	83	450
TOPLAM		670,5			1000

Tablo 24. H. 1223 Senesine Ait Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İmdad-ı Seferiye Vergisinin Kazalara Göre Taksimatı²⁴⁶

KAZAADI	TAMAM-I İMDADI SEFERİYYE (Guruş)	HARC-I BAB-I MÜBAŞİRİYYE-İ DEVLET (Guruş)	TOPLAM (Guruş)
Karahisar-ı Sahib	2640	160	2800
Sandıklı	2640	160	2800
Şuhud	1650	99	1749

²⁴⁵ A.Ş.S., 558, 32b/79

²⁴⁶ A.Ş.S., 558, 39b/100

Sincanlı	1210	76	1286
Çay	616	29	645
Çöleabad	374	22	396
Karamık	374	22	396
Bolvadin	528	33	561
Han Barçınlı	528	33	561
Nevahi Barçınlı	440	26,5	466,5
TOPLAM	11000	670,5	10677

Bir diğer belgede de hem İmdad-ı Hazariye hem de İmdad-ı Seferiye miktarları belirlenmiştir. Ankara vilayeti hariç, Anadolu Eyaleti'ndeki kazaların kadılarına ve naiblerine hitaben yazılan ferman, Evasıt-ı Rebiü'l-evvel 1224/ 25 Nisan-5 Mayıs 1809 tarihlidir. Bundan önce, yirmi üç senesi Evâsıt-ı Zilhiccesinde/ 27 Ocak- 6 Şubat 1809 Anadolu eyaleti'ndeki kazalardan vali için senede iki taksit olmak üzere düzenlenmiş, 57750 guruş imdad-ı hazariye vergisi tahsil edilmesine dair emir gönderilmiştir. Anadolu Valisi Vezir Osman Paşa'ya, Seraskerlik ünvanı verilip, kapı halkıyla beraber Edirne'ye erişmek üzere seferber olmuştur. Paşanın seferine yardım için önceden hazariye tahsili için gönderilen fermanın kaydı silinerek eyaletin seferberlik olduğunda vali için düzenlenen imdad-ı seferiye vergisinin 1224 senesine ait olarak paşa tarafından alınması için ferman gönderilmesini paşanın kapu kethüdası Hacegan Divan-ı Hümayun'dan El-Hac Ömer tarafından dilekçe gönderilmiştir. Her ne kadar vakti ve zamanı geçmiş ise de paşanın sefer masrafları için 306 kise 460 guruş imdad-ı seferiye tahsili hususunda, muharrem ayı başı esas alınarak alınması kararlaştırılmıştır. Önceden tahsil edilmiş hazariye vergisi varsa tahsil olunacak seferiye akçesinden düşülerek geriye kalan miktarın kazalar ahalisine paylaştırılarak tahsil edilmesi emredilmektedir ²⁴⁷.

Aşağıda, bahsi geçen imdad-ı seferiye vergisinin Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazalara paylaşımı verilmiştir ²⁴⁸.

Tablo 25. 25 Nisan-5 Mayıs 1809 Tarihli Fermana Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı'na

²⁴⁷ A.Ş.S., 558, 62b-63a/ 164 (İlgili sicilde, sonradan, günümüz rakamlarıyla yapılan numaralandırmada "164" sayısı iki kez kullanılmıştır).

²⁴⁸ A.Ş.S., 558, 63a/ 165.

Ödenecek İmdad-ı Seferiyye Vergisi'nin Kazalara Göre Taksimatı

Kaza Adı	Mecmua-yı Mal-ı Seferiye		Harc-ı Bab		Mübaşiriye-yi Devlet		hâsıl Paralardan olan gurus	Ara toplam		Mal-ı Hazariye-yi Taksid-i Evvel		Kazadan alınan toplam	
	Para	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Guruş	Para
Karahisar-ı Sahib	11	1400	-	139	-	139	-	-	1678	-	311	1367	-
Sandıklı	-	1337,5	10	134	10	134	0,5	-	1606	16	298	1308	-
Şuhud	-	855,5	-	86	-	86	-	-	1027,5	-	181,5	1027,5	-
Sincanlı	-	627,5	10	62	10	62	0,5	-	762	-	129,5	632,5	-
Çay	-	320,5	10	32,5	10	32,5	0,5	-	386	14	77,5	308	4
Karamık	-	194,5	-	19,5	-	19,5	-	-	233,5	15	51,5	181	25
Çöleabad	-	194,5	-	19,5	-	19,5	-	-	233,5	15	51,5	181	25
Kaza Adı	Mecmua-yı Mal-ı Seferiye		Harc-ı Bab		Mübaşiriye-yi Devlet		hâsıl Paralardan olan gurus	Ara toplam		Mal-ı Hazariye-yi Taksid-i Evvel		Kazadan alınan toplam	
	Para	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Guruş	Para	Guruş	Para	Guruş	Guruş	Para
Bolvadin	10	274,5	10	27	10	27	-	30	328,5	15	64,5	264	15
Hanbarçılı	10	274,5	10	27	10	27	-	30	328,5	15	64,5	264	15
Nevahi Barçınlı	10	227,5	-	22,5	-	22,5	-	-	272,5	15	64,5	208	-

Toplam		-	6847	-	296,5	-	5550,5
--------	--	---	------	---	-------	---	--------

Hem imdad-ı seferiye hem imdad-ı hazariye vergileriyle alakalı bilgi edindiğimiz bir diğer belge, Karahisar-ı Sahib Kadı Efendisi, Mütesellim Giritli Ağa, Dergâh-ı Âli kapucubaşlarından ayân Mollazade Giritlü El-Hac Ahmed Ağa, ashab-ı sahn ve iş erlerine hitaben yazılmış buyruludur. Belge, 18 Cemaziye'l-evvel 1222/24 Temmuz 1807 tarihlidir. Seferberlik durumunda vüzerâ-yı azam ve mir-i miranın sorumluluklarında olan eyâlet ve livalardan senede bir defa sene başı Muharrem ayı itibariyle “seferiye” adı altında vergi toplanmaktadır. Bu her sene başında yeniden vilayetlere bölüştürülerek, tahsil edilegelmektedir. Vezirlerin ve beylerbeylerinin azillerinde, halef ve selefleri bir diğeri ile muhasebede hesabı kapatmayıp, dağıtım vakti olan muharrem ayı kime rastlarsa, belirtilen seferiyeyi o görevdeki kişinin tahsil etmesi devlet kaidesindendi. Anadolu Eyâleti Valisi Vezir Âlaaddin Paşa buyrulunun muhataplarına, kanun gereği, 1222 senesi Karahisar-ı Sahib Livası'nın imdâd-ı seferiyesinin tarafına ait olduğunu bildirilmektedir. 1222 senesine ait olarak hazariye adıyla dörde ayrılan verginin yalnız bir taksidinin teslim edildiği ve geri kalanın da gönderilmesi gerekliliği bildirilmiştir ²⁴⁹.

²⁴⁹A.Ş.S., 558, 29b/68.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1806-1812 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NIN MERKEZ İLE OLAN İLİŞKİLERİ

1. MERKEZ-TAŞRA İLİŞKİSİNİN SAĞLANMASI BAĞLAMINDA GÖREVLİLER

1.1. ÇAVUŞLAR

Dergâh-ı Âli çavuşları olarak da tabir edilen bu adli görevliler, temel olarak mahkeme ilâmlarının icrası, hukukken kesinleşen nakdi ve bedeni cezaların infazı ile görevliyidiler. Divan-ı Hümayun'a bağlı olarak çalışan çavuşlar, günümüzdeki anlamıyla icra memuru, kısmen savcı ve emniyet görevlilerinin vazifelerini ifa etmekteydiler. Divan-ı Hümayun kararlarının icrasıyla görevli çavuşlar, önemli devlet ricalinin cezalarının infazını bizzat gerçekleştirirlerdi. Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden itibaren var olan çavuşluk makamı kendi içinde 16 bölüğe ayrılırdı ve bunların başında çavuşbaşı bulunurdu²⁵⁰.

İncelediğimiz dönemde, belgelerde adı geçen çavuşların Divan-ı Hümayun çavuşları olduğunu, merkezden taşraya mektup ya da emir götürdükleri ya da taşradan asker toplanması ve bunun orduya ulaştırılması görevlerinde bulunduklarını görmekteyiz.

Çavuşların elçilik görevine örnek olarak Rumeli ve Anadolu'da vaki kazalarda serdengeçti ve serdar bayrakları ve yeniçeri neferatının toplanmasıyla ilgili Turnacıbaşı Ağa'nın mektubunu kol çavuşu ağalarından Şehrî Ahmed Çavuş Ağa'nın getirmesiyle ilgili belgeyi verebiliriz ²⁵¹.

Bir diğer örnek ise; Sultan Ahmed Camii köşk bekçisi İsmail adlı şahsın Karahisar-ı Sahib'e sürgün edildiğine dair emrin Karahisar'a “çavuş” tarafından getirilmesidir. Çavuşlar aynı zamanda emirlerin uygulayıcısı olmuşlardır ki; İsmail

²⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 1984, s. 408. ; Cin-Akgündüz, *Kamu Hukuku ve Anayasa İdare Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011, s. 272.

²⁵¹ A.Ş.S., 558, 13a/28.

adlı kişinin Karahisar-ı Sahib'e götürülmesi ve bu emrin uygulanması görevi Dîvân-ı Humâyûn çavuşlarından Mustafa Çavuş'a verilmişti ²⁵².

Dönemin Rus Savaşı'na denk gelmesi itibariyle çavuşlar taşradan asker sevkياتında da görev almışlardır. Buna örnek olarak Evâhir-i Şevval 1221/31 Aralık 1806- 9 Ocak 1807 tarihli belgeyi verebiliriz. Bu belgede Rus Savaşı'ndan dolayı asker temin edilmesi istenmektedir. Bütün kazalarda mevcut olan sipâh, silahdar, ulûfeciyan-ı yemîn, gurebâ, yemîn vesair ocaklı neferatı savaş levazımlarıyla toplayıp, orduya sevk edilmesi gözetimi sipâh çavuşlarından Ahmed Çavuş'a verilmiştir ²⁵³.

Bunların haricinde Anadolu valilerinin ve paşaların hizmetinde bulunan “başçavuşları” vardı. 23 Rebîü'l-evvel 1223/19 Mayıs 1808 tarihli mesârif-i vilâyet defterinde “...taksit için gelen Devletlü Alâaddin Paşa Efendimizin Başçavuşu konağı için...” ibaresi yer almaktadır. Burada vali, vergi taksidinin tahsili için başçavuşunu göndermiştir ²⁵⁴. Bunların konak masraflarının ve hizmet bedellerinin de şehirde toplanan vergilerden karşılandığı anlaşılmaktadır.

1.2. ÇUKADARLAR

“Çuhadar” kelimesinin bozulmasıyla oluşmuştur ²⁵⁵. “Çuha” kelime anlamıyla yün kumaş demektir. “-dar” ekinin ilavesiyle “çuhaya sahip olan” manası kazanmıştır. Çuhadan yapılmış bir elbise giydikleri için çuhadar-çukadar ismini alan bu kişiler ilkin padişahın kıyafetlerini taşımakla görevlendirilmişken zamanla, devlet dairelerinde ayak işlerini yapanlara denilmiştir.

Padişahın yanı sıra şeyhülislamın, mevleviyete yükselmiş kadıların, kaptan-paşaların, tersane emininin, yeniçeri ağalarının, sekbanbaşı ve çavuşbaşı gibi yüksek mertebedeki önemli görevlilerin de özel çukadarları bulunmaktaydı. Taşra teşkilatında vali ve mutasarrıfların kapı çukadarları olduğu gibi resmi devlet dairelerinin de kapı çukadarları bulunmaktaydı ²⁵⁶.

Çalışma konumuz olan 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib

²⁵² A.Ş.S., 558, 32a/77.

²⁵³ A.Ş.S., 558, 9b/22.

²⁵⁴ A.Ş.S., 558, 40b/101.

²⁵⁵ Pakalın, a.g.s. , s.385.

²⁵⁶ Abdülkadir Özcan, “Çukadar”, *DİA*, C.VIII. , s.381-382.

Sancağı'nda “Devlet Çukadarı”, “Sadrazam Çukadarı”, “Vezir Çukadarı”, “Hâkim Ağa Çukadarı” ifadelerine rastlamaktayız. Bu görevlilerin söz konusu sicillerde mahkeme ilamının getirilmesi, azil emri götürülmesi, satın alma, mübayaa isticali, ağnam bedeliyesinin getirilmesi gibi görevler üstlendiği görülmüştür. 558 ve 560 no’lu sicillerde belirttiğimiz yıllar arasında ismi geçen çukadarlar şunlardır:

Tablo 26. 1806-1812 Yılları Arası 558 ve 560 Numaralı Afyon Şer’iye Sicillerinde Adları Geçen Çukadarlar

Belge No	Çukadar İsimleri
558. A.Ş.S., 1b/4	Sadrazam çukadarlarından el- Hac Hüseyin
558. A.Ş.S., 2a/4	Çukadar Hacı Yusuf
558. A.Ş.S., 9b/21	Sadrazam çukadarlarından Lâdikli Ahmed
558. A.Ş.S., 30a/69	Rikab-ı Hümayunum kaymakamı kethüdası çukadarlarından el-Hac İsmail
558. A.Ş.S., 31b/74	Sadrazam çukadarlarından Ârif
558. A.Ş.S., 35b/87	Rikab-ı Hümayun defterdarı çukadarlarından Mehmed
558. A.Ş.S.,37a/92	Rikâb-ı Hümayun kethüdası ikinci Çukadarı Osman
558. A.Ş.S., 40b/101	Baş Çukadar Hacı Mustafa Ağa
558. A.Ş.S., 41b/101	Kasabbaşı Ağa Çukadarı Mehmed Ağa
558. A.Ş.S., 45a/107	Rikab-ı Hümayunum Kaymakamı Çukadarı Hasan
558. A.Ş.S., 48b/121	Defterdar-ı Şıkk-ı evvel çukadarlarından İsmail
558. A.Ş.S., 57a/150	Devletlü Seyyid Mehmed Efendi’nin Çukadarı Emin Ağa
558. A.Ş.S., 62a/163	Sadrazam Enderun Çukadarı Mehmed Tahir
558. A.Ş.S., 68b/185	Defterdar-ı Şıkk-ı Evvel çukadarlarından Mehmed

Bunların dışında ismi belirtilmemiş; fakat hizmetinde bulunduğu devlet adamının ismi verilen birçok çukadar sicilinde yer almaktadır.

2. 1806-1812 YILLARI ARASI YAŞANAN ÖNEMLİ OLAYLAR

Bu yıllarda ülke genelinde Osmanlı-Rus Savaşı'nın haricinde meydana gelen olaylar çeşitli vasıtalarla halka duyurulmuştur. Bu da şer'îye sicillerinde kayıtlara geçmiştir. Belirttiğimiz tarih aralığında da bu tür belgelere rastlamaktayız.

2.1. PADİŞAHLARIN TAHTA ÇIKIŞI

Osmanlı Devletinde padişahların tahta çıkışı sırasında, sarayda kılıç kuşanma, tahta oturma gibi belli ritüeller yerine getirilirdi. Diğer yandan devlet için büyük önem arzeden bu hadisenin halka duyurulması için taşraya gönderilen vesikalara da geçmiştir. 29 Rebiü'l -evvel 1222/6 Haziran 1807 tarihli belgede, “...İş bu bin iki yüz yirmi iki senesi rebiü'l- evvelinin birinci güne taht-ı âlî-i baht-ı Osmânî üzere cülûs-ı hümayunu meymenet-makrûnum vâki olub...” ifadesiyle padişahın tahta çıktığını bildirmektedir. Padişah ismi belgede geçmemektedir. Fakat bu tarih 29 Mayıs 1807 tarihine tekabül etmektedir ki buradaki padişahın bu tarihte tahta geçen Sultan IV. Mustafa olduğunu anlamaktayız. Padişah “...umumen tecdîd-i beravât olunmak fermanım olmağın...” demekle, tahta geçtikten sonra beratları yenilemektedir. Buna binaen Karahisar-ı Sahib'deki beratları da yenilemiştir.

Karahisar-ı Sahib'de vaki Ot Bazarı'ndaki Felahzade Süleyman Çavuş Vakfı'ndan almak üzere yevmiyesi üç akçe ile hâtib olan El-Hac Ahmed Halife'nin beratı yenilenmektedir ²⁵⁷.

Yine bir başka belgede II. Mahmut'un tahta çıktığı bilgisine ulaşmaktayız. Dergâh-ı Mualla kapucubaşlarından Karahisar-ı Sahib Sancağı mütesellimine, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazaların kadıları ve naiblerine, ayan, zabitan ve memleketlerin ileri gelenlerine hitaben yazılan ferman, Evail-i Cemaziye'l- ahir 1223/ 25 Temmuz-3 Ağustos 1808 tarihlidir. Bu tarihler aynı zamanda II. Mahmut'un tahta çıkış tarihine denk geldiği için, bu belgede de padişah, tahta çıkışını bildirmektedir. 1223 senesinin Cemaziye'l-ahir'in dördüncü Perşembe günü, cülûs-u hümayun gerçekleşmiştir. Sadaret mührü, Divan-ı Hümayun Seraskeri Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Padişah adına hutbe okunmuştur. Bütün memurlara tahta çıkışın haber verilmesi ve duyurulması için bu ferman yazılmış ve Divan-ı Hümayun'dan

²⁵⁷A.Ş.S., 558, 21a/53.

Hacegan Ahmed Behçed ile gönderilmiştir²⁵⁸.

2.2. PADİŞAH ÇOCUKLARININ DOĞUMU

Önemli olaylardan padişahların çocuklarının dünyaya gelişleri de halka duyurulmuş ve bunlarda siciller de yerini almıştır.

Anadolu'nun orta kolunun sağ ve solunda vaki vezirler, kadılar, hâkimler ve naibleri, ayan-ı vilayet ve zabitan, vücuhu memleket ve iş erlerine hitaben yazılan fermanda, Padişah II. Mahmut'un kızı Fatma sultan'ın doğumu haber verilmektedir. "...bin iki yüz yirmi üç senesi zilhicce-i şerifesinin on sekizinci mübarek Cuma günü..." denmekle miladi 9 Şubat 1809 tarihinde veladetinin gerçekleştiğini anlamaktayız. Fatma Sultan'ın doğumunun tıpkı İstanbul'da olduğu gibi memleketin diğer vilayetlerinde de kutlanması emredilmektedir. Bunun için mescidlerde, minberlerde dua ve hamd ü sena edilmesi, kalelerden ve müstahkem yerlerden 7 gün top atışıyla bu sevinçli olaya halkın da ortak olmasının sağlanması emredilmektedir²⁵⁹.

Bir başka doğum haberi 16 Receb 1224/ 27 Ağustos 1809 tarihli fermanla Sadrazam tatarı vasıtasıyla Karahisar-ı Sahib mahkemesine dolayısıyla halka duyurulmaktadır. "...iki yüz yirmi dört senesi Cemâziye'l-âhiresi'nin yirmi üçüncü Pazar gecesini saat dörtte..." ibaresiyle, Padişah II. Mahmut'un kızlarından Ayşe Sultan'ının 5 Ağustos 1809'da dünyaya geldiği haber verilmektedir. Bundan böyle nice şehzadelerin olması istekleriyle ulemanın, şeyhlerin, zahid, salih vesairin mescid ve mabedlerde dua etmeleri, üç gün hisar ve kalelerden top atılarak kutlanması istenmektedir. Bu emir, Anadolu'nun orta kolu, sağ ve solundaki vezirlere, beylerbeylerine, kadılara, naiblere, ayan, zabitan, memleketin ileri gelenlerine ve iş erlerine hitaben yazılmıştır²⁶⁰.

²⁵⁸ A.Ş.S., 558,47b/113.

²⁵⁹ A.Ş.S., 558, 53b-54a/ 144.

²⁶⁰ A.Ş.S., 558, 67 a/ 179.

2.3. SÜRGÜNLER

Kelime anlamı olarak; bir kimsenin sürekli olarak oturduğu yerden uzak bir kent ya da ilçede oturtulmasını sorumlu kılan cezadır. Eski çağlardan bu yana hürriyeti kısıtlayıcı ceza olarak insanlık tarihi boyunca kullanılmıştır. Osmanlı ceza hukukunda bulunan cezalardan biride, sürgün ve kalebentlik cezasıdır. Bir kimseyi işlediği suçtan dolayı muvakkat (sürelî) veya müebbet (süresiz) uzaklaştırma, zorunlu ikamete tabi tutulmasıdır. Osmanlı’da genellikle sürgün kelimesi kullanılmamış onun yerine; nefy, inhâ, iclâ, teb’id, nefy ü irsâl, gibi kelimeler kullanılmıştır²⁶¹. Yine sürgün çeşitlerinden biri olan kalebentlikte ise sürgün olarak gönderilen yerde bulunan kalede mapus hali söz konusudur²⁶².

Osmanlı hukuk sisteminde de suçluların yerlerini değiştirme yoluyla idari merkezden uzaklaştırma olarak karşımıza çıkan sürgün, üç farklı şekilde uygulanmıştır. Bunlardan ilki iskân politikası gereği fethedilen toprakları kalıcı hale getirmek amacıyla buralara Türk nüfusun yerleştirilmesidir. Genellikle 19. yüzyıldan itibaren kullanılan ikinci şekli ise; yönetime muhalif olan görevlilerin zararlı oldukları gerekçesiyle İstanbul’dan uzaklaştırılmalarıdır. Üçüncüsü de; topluma zararlı ve sabıkalı kişilerin bulundukları yerleşim yerlerinden uzaklaştırılmalarıdır²⁶³. Osmanlı döneminde kamu düzenine karşı suç işlemek, fetva ve emirlere karşı gelmek, görevi kötüye kullanmak, fesatlık, uygunsuz olmak, fal bakmak, sahtecilik, yasadışı hareket etmek, ihtilala sebep olmak, haddini aşmak, yalan haberler yaymak, memleketin düzenini bozmak, miras paylaşımında yolsuzluk yapmak, rüşvet, görevi terk etmek veya yapmamak, devlet işlerinin aksamasına sebep olmak, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek, halkı kanunlara uymamaya teşvik etmek, gayrimüslim hukukuna aykırı hareket etmek, emirlere karşı gelmek, altın-gümüş nizamını bozmak başlıca sürgün sebepleridir²⁶⁴.

²⁶¹ Gülbadi Alan, “19. Yüzyılda Osmanlı’da Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar”, *Belleten*, C. LXXVII, S.281, Nisan 2014,s.245.

²⁶² Abdullah Acehan, “Osmanlı Devletinin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* (The Journal of İntenational Social Research) Volume 1/5 Fall 2008, s.12-13.

²⁶³ Acehan, *a.g.m.*,s16.

²⁶⁴ M.Çağatay Uluçay, “Sürgünler-Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler” *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C.XV., N:60, [Ekim-1951’den ayrı basım], Ankara 1951,s.531.

Karahisar-ı Sahib, Osmanlı Devleti zamanında en çok sürgün gönderilen yerlerden biri olmuştur²⁶⁵.

İncelediğimiz 1806-1812 yılları arasında da Karahisar-ı Sahib'e yapılan iki adet sürgün kaydı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; yukarıda bahsi geçen üçüncü grup sürgün şekline girmektedir. Rikâb-ı Humâyûn'da Çavuşbaşı olan Hasan'a, Karahisar-ı Sahib Naibi'ne Evâil-i Receb 1222/ 3-13 Eylül 1807 tarihinde yazılan fermanda, Sultan Ahmed Camii köşk bekçisi İsmail bazı uygunsuz hareketleri sonucu, Karahisar-ı Sahib'e sürgün edilmiştir. Fermanda, Bekçi İsmail'in yakalanıp, ıslah için Divan-ı Hümâyûn çavuşlarından Mustafa gözetimiyle Karahisar-ı Sahib'e sürgününe gayret edilmesi emredilmektedir²⁶⁶.

Belgelerde geçen diğer sürgün kaydı ise; siyasi görevlilerin sürgününden olan Kaptan-ı Deryalıktan ve vezirlikten azledilen Seydi Ali Paşa'nın Karahisar-ı Sahib'e gönderilmesi ve orada ikamet etmesini emreden ferman, Evail-i Sefer 1224/ 18-28 Mart 1809 tarihlidir. Seydi Ali Paşa'nın Dergâh-ı Mualla gediklilerinden Mir İbrahim'in refakatiyle Karahisar-ı Sahib Kazası'na gidip, orada ikamet etmesi emredilmektedir²⁶⁷.

2.4. NİZAM-I CEDİD HAREKETİ

Osmanlı Devleti, Yakınçağın başlarına gelindiğinde gerek Avrupa devletlerinin siyasi, ekonomik, bilimsel alandaki atılım ve baskıları, gerekse askeri alanda aldığı yenilgiler vesilesiyle gerileme ve çöküş sürecine girmiştir. Bu sürecin önüne geçilebilmesi için XVII. ve XVIII. yüzyıllarda özellikle askeri alanda bazı ıslahat girişimlerinde bulunulmuşsa da bu yenilikler padişah ve bazı devlet adamlarının kişisel gayretleriyle sınırlı kalmış, orduya tam anlamıyla sirayet etmemiştir.

III. Selim, onsekiz yıllık saltanatı (1789-1807) süresince kendisinden önce yapılmak istenen ıslahatları da nazara alarak, geniş kapsamlı Nizam-ı Cedid adı verilen yenilik hareketine girişmiştir. Dar anlamda dünya standartlarında yenilikçi bir ordu; geniş anlamda ise Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel

²⁶⁵ Acehan, *a.g.m.*, s.27.

²⁶⁶ A.Ş.S., 558, 32a/77.

²⁶⁷ A.Ş.S., 558, 59b/ 151.

alanlarda modernleşmenin öngörüldüğü, Nizam-ı Cedid hareketi, III. Selim döneminde getirilen yeniliklerin genel ismi olmuştur²⁶⁸.

III. Selim kafasındaki yenilik hareketini şekillendirip, Avrupa hakkında daha geniş bilgi sahibi olabilmek için, dönemin bilim adamlarından Ebubekir Ratib Efendi'yi görevlendirmiş, kendisinin hazırladığı rapora, kendi düşüncelerini de ekleyerek büyük bir yenilik programı hazırlamıştır. Söz konusu raporun devlete ve halka mal olabilmesi için de 22 devlet adamına danışılarak yönetim, askeri, siyasi, ticari, sosyal ve kültürel alanları kapsayacak Nizam-ı Cedid programı hazırlandı. Fikirleri alınan hemen herkesin ortak görüşü olan askeri yeniliklere öncelik verilmiştir.

Ancak Yeniçeri Ocağı'nı hemen kaldırıp, yerine yeni orduyu kurmanın mümkün olmamasından ötürü, bir yandan mevcut ordu modernize edilirken, diğer yandan da yeni ordu kurulması çalışmalarına başlanmıştır.

Bu amaçla Yeniçeri Ocağı için eğitim ve öğretim zorunluluğu getirildi. Diğer taraftan 1792-1793 yıllarında yeni kanunlar yapıldı. Deniz Kuvvetleri için yeni tersaneler yapılmış, ayrıca Deniz Tıp Okulu açılmıştır. Kara ve Deniz Kuvvetlerindeki subayların Avrupalı anlamda eğitim almaları için yeni okullar açılmıştır. Ayrıca 1794'te Kara Mühendislik Okulu (Mühendishane-i Berr-i Hümayun) kuruldu. Tüm bu modern askeri okullarda Türk hocaların yanında, Avrupa'dan getirilen subay ve uzmanlardan da yararlanılmıştır. Ayrıca askeri alanda önemli yabancı eserler Türkçe'ye çevrilmiş, yeni ve zengin bir kütüphane kurulmuştur.

Tüm bu yatırımlar ve yeniliklere rağmen asıl amaç, yeni bir askeri örgütün kurulmasıydı. Ancak Yeniçerilerin baskısı sebebiyle, yeni teşkilatın kurulması tehlikeli görülmüştür. Bu nedenle Avrupalı usulde küçük bir kimlik olarak yetiştirilmeye başlanan “Nizam-ı Cedid” adı verilen teşkilat, öncelikle Bostancı-Tüfenkçi Ocağı'na bağlanmıştır. Bu küçük birlik daha sonra kurulacak askeri teşkilatın çekirdeğini oluşturmaktaydı. İlk mevcudu 12.000 kişi olarak tesbit edilen Nizam-ı Cedid'in 1796'da çıkarılan kanunla Anadolu ve Rumeli'de de uygulanması öngörülmüştür. Bu yeni örgütün giderleri için de İrad-ı Cedid adı altında yeni bir

²⁶⁸Ahmet Cevat Eren, *Selim III. 'ün Biyografisi*, İstanbul 1964, s.27-28.

bütçe oluşturulmuştur ²⁶⁹.

Askeri alanda yapılan bu yenilikler, yönetim, siyaset ve ticaret alanlarında da yapılmaya çalışılmıştır. İstanbul'da “*Zahire Nazırlığı*” (Tahıl Bakanlığı) kurularak; tahıl toplamak, saklamak, dağıtmak işi tüccarlardan alınarak, devlet tarafından yapılmaya başlanmıştır. Sarraflar sıkı denetim altına alınmıştır. Avrupalı tüccarların İmparatorluğun iç pazarında ticaret yapması yasaklanmıştır. Ekonomi alanında yapılan bu yeniliklere ek olarak siyasi alanda ise, Avrupa'yı tanımak için devlet tarihinde ilk kez Hristiyan Avrupa devletlerinde elçilikler açıldı²⁷⁰. Ardından pasaport verme yetkilerine sahip konsolosluklar açılmaya başlanmıştır.

Nihayetinde Yakınçağ başlarına kadar, özellikle İslâmî düşüncenin tesiriyle, Avrupa devletleriyle asgari düzeyde tutulan ilişkiler; askeri, siyasi, ticari ve diplomatik alanlarda geliştirilmiştir. Osmanlı Devleti tarihinde görülmemiş ölçüdeki bu yenilikler, kısa sürede olumlu etki yaratmışsa da; bu yeniliklere karşı devletin muhafazakâr kesimlerinden tepkiler gelmiştir.

2.5. YENİLİK HAREKETİNE KARŞI, KABAKÇI MUSTAFA İSYANI VE NİZAM-I CEDİD ORDUSUNUN KALDIRILMASI

Padişah III. Selim döneminde uygulamaya konan Nizam-ı Cedid hareketinde devletin, halkın, aydınların desteği sağlanamamıştır. Ayrıca içinde bulunulan koşullar ve uygulama süresinin darlığı sebepleriyle istenilen sonuca ulaşamamıştır. Yenilikler, topluma ve devlete tam anlamıyla sirayet edememiştir.

Aksine daha ilk dönemden itibaren başta yeniciler olmak üzere, içerisinde devlet adamlarının da bulunduğu birçok çevre yeni uygulamalara karşı çıkmıştır. Devletin içerisinde bulunduğu buhranlı sürecin de etkisiyle 26 Mayıs 1807'de Kabakçı Mustafa İsyanı patlak vermiş ve kısa sürede büyüyerek önü alınamaz hale gelmiştir. İsyancıların Nizam-ı Cedid'in kaldırılması yönündeki talepleri karşısında fazla direnememiş ve Nizam-ı Cedid'i kaldırdığını ilan etmiştir. Buna rağmen isyancılar, 29 Mayıs 1807'de III. Selim'i tahttan indirerek yerine IV. Mustafa'yı

²⁶⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih [1789-1994]*, İstanbul, 1995, Filiz Kitabevi Yay., s.107

²⁷⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C.V (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri)*, s.163. ; Kemal GİRĞİN, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hariciye Tarihimiz*, Ankara 1994, s.41 vd.

(1807-1808) tahta geçirmişlerdir. Böylelikle Nizam-ı Cedid Ocağı son bulmuştur²⁷¹.

İncelediğimiz sicillerde konuyla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin; Dergâh-ı Mualla kapucubaşlarından Karahisar-ı Sahib Mütesellimi'ne, Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda vaki kazaların kadılarına, naiblerine, zabıt ve iş erlerine hitaben Evâhir-i Rebiü'l-evvel 1222/28 Mayıs-6 Haziran 1807 tarihli fermanda, 29 Mayıs 1807 tarihinde Nizam-ı Cedid askerinin külliye kaldırıldığı bildirilmektedir. Bu gelişmenin bütün memleketlerde ve Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda duyurulması için bu ferman çıkarılmıştır. Bundan böyle, Yeniçeri Ocağı vesair eski ocaklara itibar edileceği, ecdâd-ı azâmın kanunları icrâ olunacağı ve eskiden olduğu gibi bu ocakların seferde savaşacağı bildirilmektedir. Ayrıca duyuru konusunun nasıl yapılacağı konusunda da bilgi verilmektedir. Kapucubaşı ve fermanın diğer muhataplarına hitapla, emr-i alinin, mahkeme kayıtlarına geçirilerek, her kasaba ve köydeki cami ve mescitlerde, cuma günü padişahın ismiyle okunacak hutbede duyurulması emredilmiştir. "...kal'a ve kalelerden toplar atturub izhâr-ı şamanî ve meserretle..." ifadesiyle belirtildiği gibi kalelerden top atışlarıyla bu olayın kutlanması istenmiştir. Bu emr-i şerif, Hassa silahşörlerinden Mehmed Emin ile gönderilmiştir²⁷².

Evail-i Rebiü'l-ahir sene 1222/8-17 Haziran 1807 tarihli bir diğer belge de; yine Nizam-ı Cedid'le alakalıdır. Üsküdar'dan Anadolu'nun orta koluyla nihayetine varınca vaki vüzera-ı azama, beylerbeylerine, kadılar ve naiblere, bu hususa mübaşir tayin edilen Serturna-yı Hacı Mehmed'e, mütesellimler voyvodalar, ayan, zabitan, vücuhi memleket ve iş erlerine hitaben yazılmıştır. Belgede, bir müddetten beri Üsküdar ve Levent Çiftliğinde Bostancı Ocağı'na bağlı olarak kurulan Nizam-ı Cedid Ocağı'nın kaldırıldığı, bundan böyle devletin kadim ocakları olan yeniçeri sipah, silahtâr, bölükât-ı erbaa, cebeci, topçu, arabacı, lağımcı, humbaracı ocaklarına itibar edileceği; yeniçeri ve diğer ocaklardan olanların sekbanlık etmeyeceği; herkesin kendi dirliğinde bulunarak ahaliyi koruyacağı ve asayişini sağlayacakları ifade edilmektedir²⁷³.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda da İrad-ı Cedid hazinesi için vergi

²⁷¹ Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1774-1912, (çev. Nilüfer Epçeli) C.V, Yeditepe Yayınları, s.170-173; 180-182 ; Karal, a.g.e., s. 77-85.

²⁷² A.Ş.S., 558, 20a/50.

²⁷³ A.Ş.S., 558, 21b/56.

toplandığına dair bir belgeye rastlamaktayız. Bu belgenin tarihi belirtilmemekle beraber “...iş bu bin iki yüz yirmi iki senesine mahsuben tamamen tahsil olunmak...” ifadesiyle verginin 1222 senesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu seneye mahsuben, halktan ağnam ve keçinin her birinden senede bir defa mart ayı başında birer para resm-i mirisi, tiftik, mazı, ala cehri, kökboya ve fes boyası vergisi alınacaktır. Fakat bu verginin, 1223 senesinden itibaren kaldırılacağı Anadolu’nun orta kolundaki vezirlere ve beylerbeylerine bildirilmiştir. Bu emir çavuşbaşı başçukadarıyla gönderilmiş olup, herkese duyurulması emredilmiştir²⁷⁴.

Anadolu’nun orta kolunun sağ ve solundaki vezirlere, kadılara, naiblere, mütesellimlere, ayanlara, voyvodaganlara, hanedana, vücuhi memleket ve iş erlerine hitaben yazılan belge, Nizam-ı Cedid Ordusu’nun kaldırıldığını tekrar bildiren bir fermanıdır. Fermanda, yeniçeri, sipah ve silahtâr, bölükât-ı erbaa, cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı ve lağımcı ocaklarının devletin kadim ocakları olduğundan, yeni fetihlere ve galibiyetlere mazhar olduklarından bahsedilerek, bundan böyle de itibarlarının korunacağından bahsedilmiştir. Nizam-ı Cedid adıyla icat olunan asker bir önceki yıl kaldırılmışken yakınlarda kanuna aykırı olarak yeniden meydana çıktıkları belirtilmiştir. Nizam-ı Cedid askerinin İstanbul’da tamamen kaldırıldığı, bundan böyle de olmayacağı, haklarında lanet bulunduğu fermanla bildirilmiştir. Fermanın muhataplarından da emirleri altında ve aralarında Nizam-ı Cedid askeri var ise kaldırılması hususuna acele ve gayret etmeleri istenmektedir. Ocağ-ı Amire tarafından serturna-yı Rüstem aracılığıyla gönderilen emir Evail-i Şevval 1223/ 20-30 Kasım 1808 tarihlidir²⁷⁵.

2.6. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA VE SENED-İ İTTİFAK

Alemdar Mustafa Paşa, eski bir yeniçeri olmakla beraber III. Selim’in yenilik fikrini desteklemekte ve ona karşı büyük bir saygı ve muhabbet beslemekte idi. Kabakçı Mustafa isyanı sonucu İstanbul’dan kaçan Nizam-ı Cedid taraftarlarını da himayesi altına almıştı. Rusya ile devam eden muharebede ateşkes sağlanmasını fırsat bilen Alemdar Mustafa Paşa, beraberindeki yenilikçi askerler ile III. Selim’i tekrar tahta geçirmek için İstanbul’a hareket etti. 28 Temmuz 1808’de İstanbul’a

²⁷⁴A.Ş.S., 558, 22a/57.

²⁷⁵A.Ş.S., 558, 53a/ 142.

ulaşan Paşa, III. Selim'in IV. Mustafa tarafından öldürtülmesine engel olamamıştır. Bunun üzerine Paşa, veliaht şehzade Mahmut'u (1808-1839) tahta geçirdi ve kendisi de yeni padişah II. Mahmut tarafından sadrazamlığa getirildi²⁷⁶.

Alemdar Mustafa Paşa, ilk iş olarak III. Selim ve Nizam-ı Cedid karşıtlarını cezalandırdı. Ayrıca bunların yasa dışı yollardan elde ettikleri servetlerine devlet adına el koydu. Savaşlar ve iç karışıklıklar sebebiyle devletin içte ve dışta sarsılan otoritesini kurmak, sıkıntılara çare aramak ve yapılacakları planlamak amacıyla bütün ayanları İstanbul'a davet etti. Ayanlar da, ulema ve diğer devlet adamları gibi bu davete icabet ederek 8 Eylül 1808'de İstanbul'da bir araya geldiler. Alemdar Mustafa Paşa, açılış konuşmasında devletin eğitilmiş ve modern askeri teşkilata ihtiyacının olduğunu belirtti. Aksi halde varlığının zora gireceğini ve aradaki tüm ayrılıkların kaldırılması gerektiğini vurguladı. Tüm katılımcılar Sadrazam Mustafa Paşa'nın düşüncelerini benimsemişlerdir. Görüşmelerin sonunda, hükümet ile ayanlar arasında bir bakıma anlaşmaya benzeyen, "*Sened-i İttifak*" imzalandı²⁷⁷.

Buna göre;

-Âyanlar padişahın emirlerini yerine getirecekler ve ona sadık olacaklar,

-Âyanlar, eyaletlerden asker alınmasına karşı gelmeyeceklerdir. Aksi şekilde hareket eden olursa, bunlardan, tüm âyanlar davacı olacaklar,

-Her yerde hazine gelirlerinin, devletin koyduğu kanun ve hükümlere göre toplanması sağlanacaktır,

-Sadrazamın kanun ve ittifaka uygun olarak vereceği emirlere uyulacak, uygun olmayanlara ise karşı konulacaktır,

-Âyanlar da devlet adamları gibi anlaşmaya uyacaklar, uymayanlar birlikte halledilecektir,

-İstanbul'da Yeniçeri isyanı veya diğer ocaklarda isyan çıktığı takdirde, âyanlar emir beklemeksizin, gelip isyan eden ocağı kaldıracaktır,

-Padişah, eşit ve adil vergi alacak, aşırı vergi koymayacaktır.

Ek bir maddeye göre de her yeni sadrazam ve şeyhülislam bu senedi

²⁷⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942, s.82.

²⁷⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.140-144.

imzalamakla yükümlü olacaktı. Padişah ve diğer devler adamları anlaşmayı imzalarken, toplantıya katılan yedi âyandan yalnız dördü senedi imzalamıştır.

Osmanlı Devlet düzeninde emsali olmayan bu anlaşma, padişah tarafından pek hoş karşılanmadı. Fakat günün koşulları gereği, Padişah bu anlaşmayı zorunlu olarak kabul etti. Alemdar Mustafa Paşa imzalan Sened-i İttifak'a güvenerek, Sekban-ı Cedid ismiyle yeni bir ocağın kurulmasını gerçekleştirdi. Yeniçeriler ve eski düzenin devamını savunanlar, kurulan yeni ocağın aslında Nizam-ı Cedid'in yeniden diriltilmesi olarak değerlendirdiler. Bu yeniliği sonlandırmak için Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar verdiler. Çıkardıkları isyan ile Alemdar Mustafa Paşa'yı katlettiler ve Sekban-ı Cedid'in Padişah II. Mahmut tarafından kaldırılmasını sağladılar²⁷⁸.

Yakınçağ'a girilirken III. Selim döneminde başlatılan yenilik hareketi isyanlarla bölünmüştür. Bu dönemde sürekli değişen Avrupa siyasi iklimi ve uzun süren savaşlar Osmanlı Devleti'ni içte ve dışta zayıflatmıştır. Ayrıca, özellikle askeri alandaki ıslahatlar ile askeri teşkilat ve bu hareketten çıkarları bozulan çevreler direnç oluşturarak ıslahatların başarısız olmasında önemli etken olmuşlardır. Askeri teşkilatın isyanlarda başı çekerek padişahları tahtan indirmeleri, bozulan devlet otoritesinin en bariz göstergesidir. Yine padişah ve âyanlar arasında imzalanan Sened-i İttifak, padişahın otoritesinin ülke içinde zayıfladığının belgesi sayılmaktadır.

3. SİYASİ VE ASKERİ OLAYLARIN SOSYAL HAYATA YANSIMALARI

3.1. 1806-1812 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NIN KARAHİSAR-I SAHİB'E ETKİSİ

1806 yılında Rusya ile başlayan savaş aralıklarla beraber 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile son bulmuştur. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicillerinde pek çok belge bulunmaktadır. Belgelerde önce savaşın durumu

²⁷⁸ Uçarol, *a.g.e.*, s.128.

hakkında kısa bilgiler verilmekte ve ardından sancaktan asker ya da malzeme gönderilmesi talep edilmektedir. Bu talepleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.1.1. Asker Temini Talebi

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı süresince ordunun asker talebinin karşılanması için Anadolu ve Rumelideki sancaklardan ihtiyacı karşılamak üzere asker talebinde bulunulduğu görülmektedir. Asker talebinde bulunan sancaklardan biri de Karahisar-ı Sahib Sancağı'dır. Merkezden gelen asker talepleri, Karahisar-ı Sahib'den çoğu zaman her bir askere karşılık belirlenen nakdi ücret ödenerek yerine getiriliyordu. Sancaktan asker ya da buna karşılık gelen nakit talebi, sancak merkezinin ve kazalarının demografik yapısı göz önünde bulundurulmaktaydı. Ancak asker talebinin tekrarlanması sonucu halkın asker bedelini ödemede yaşadıkları ekonomik güçlük, devletin ve halkın savaş nedeniyle yaşadıkları sıkıntıların boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

İncelediğimiz defterlerde 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaş ile ilgili geçen ilk ferman, evâsıt-ı Zilhicce 1221/ 19-28 Şubat 1807 tarihli dir. Ferman, Anadolu'nun orta kolundaki vezirlere, kadılara ve naiplere, a'yân ve vücûh-ı memleket ve iş erlerine hitaben yazılmıştır. Ferman içeriğinde, Rusya ile ittifak içinde olan İngiltere Devleti'ne ait sekiz – on gemilik bir donanmanın kısa bir süre önce Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul önlerine gelmesini haber alan sancakların idarecilerinin İstanbul'a asker göndermesine ihtiyaç bulunmadığı, İstanbul sahillerine külliyetli top ve humbaralar yerleştirilerek tahkim edildiği, askerlerle dolu Donanma-yı Hümayun gemilerinin yeterli olduğu, Allah'ın yardımıyla muzaffer olunacağı, asker sayısının yeterli olduğu ve başka takviyeye gerek olmadığı hususlar yer almaktadır²⁷⁹. İngiliz gemilerinin yarattığı tehdit, Anadolu'da büyük bir infiale yol açmış, Padişahın ve şehrin güvenliğinin ciddi olarak tehlike altına girdiği algısı meydana gelmiştir. Bunun önüne geçmek için İstanbul dışındaki idarecilere bilgilendirme amaçlı bu fermanın gönderildiği görülmektedir.

Evahir-i Şevval 1221/1-9 Ocak 1807 tarihli bir diğer belgede, Rusya'nın sınırı geçip, Hotin ve Bender Kaleleriyle, Boğdan'ı ele geçirdiği, savaş için ordu-yu

²⁷⁹A.Ş.S., 558, 15b/37.

hümayun'un baharın başlangıcı olan nevrüzda Davut Paşa Sahrası'nda hazır olacağı, bu tarihten önce bütün kazalarda mevcut olan sipâh, silahdar, bölükat-ı erbaa ve sair ocaklı neferatının gerekli bütün savaş levazımatlarını hazır edip belirtilen günden evvel Davut Paşa Sahrası'nda hazır bulunmaları emredilmektedir²⁸⁰.

Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı Mollazade el-Hac Ahmed'e gönderilen Evâsıt-ı Şevval 1221/22-31 Aralık 1806 tarihli bir belgede, askeri şartlara aykırı olarak Rusya'nın üç koldan saldırıya geçerek Hotin, Bender ve Boğdan'ı istila ettiği ve bunun üzerine devlet ricali ve ocak zabitanlarıyla akd olununan meclis-i şura'da sefer kararı alındığı, şeyhülislâmın da seferin lüzumuna ilişkin fetva verdiği, Rusya'nın İstanbul elçisinin memleketine gönderildiği, açılan savaş gereği cümle mü'min üzerine gaza ve cihadın farz-ı ayn olduğu, mutasarrıfın emri altındaki yerlere seferi duyurması ve kendisi de başta olmak üzere 1.000 nefer süvari asker ile İsmail Kalesindeki Osmanlı ordusuna katılması emrolunmaktadır²⁸¹. Ancak Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı Mollazâde el-Hac Ahmed'in 1000 nefer süvarinin yarıya düşürülmesi isteğinin kabul edilmesi üzerine Karahisar-ı sahib ve kazalarına düşen 500 aded süvari askerinin taksimatı şu şekildedir:

Tablo 27. 7 Zilkade 1221/16 Ocak 1806 Tarihli Asker Pusula Defterine Göre, Karahisar-ı Sahib Sancağı ve Kazalarına Düşen Süvari Nefer Taksimatı²⁸²

Kaza-i Karahisar-ı Sahib	200
Kaza-i Sandıklı	150
Kaza-i Şuhud	40
Kaza-i Sincanlı	30
Kaza-i Çay	26
Kaza-i Karamık	24
Kaza-i Bolvadin	30
Cem'an Yekûn	500 nefer

Osmanlı-Rus Savaşı'yla ilgili Evahir-i Şevval 1221/31Aralık 1806-9 Ocak

²⁸⁰ A.Ş.S., 558, 9b/22.

²⁸¹ A.Ş.S., 558, 10a/23.

²⁸² A.Ş.S., 558, 10b/24.

1807 tarihli bir belgede²⁸³ de, Rusya'nın bir müddetten beri Tuna boyunda asker bulundurduğu, Osmanlı şehirlerine ve kalelerine saldırdığı ve Rus elçisinin memleketine gönderildiği, ordunun başında serdar-ı ekrem olarak sadrazam İbrahim Hilmi Paşa'nın kumanda edeceği, Rumeli ve Anadolu'da vâki kazalarda serdengeçdi ve serdar bayraklarıyla yeniçeri neferatının toplanmaları, kazalardaki serdarların bizzat kendi bayraklarını açarak, bütün techizatlarıyla sefere katılacakları, sefere katılacak nefer sayısının her bir kazanın tahammülüne göre belirleneceği, sefere katılacak askerlerin her birisinin tam olarak teçhiz edilip kayıt defterlerine yazılacağı ve askerlerin serdarlarıyla birlikte hareket edecekleri, bayraklarıyla katılmalarına memur oldukları taraf olan İsmail kalesine doğru sevk ve ulaştırılmaları hususundaki emirin Ser-turnâyî Battal Ahmed Ağa tarafından âyan, serdârân ve yeniçeri zabitleri bi'l-cümle ocak ihtiyarları, söz sahibleri ve iş erlerine gönderildiği ifade edilmektedir²⁸⁴.

Yukarıdaki emrin hemen ardından gönderildiği anlaşılan bir fermenda da, ordunun savaş için Davutpaşa Sahrası'nda toplanacağı, askerin içinde orduya katılmakta kusur ve rehabet gösterenlerin cezalandırılacakları bildirilmektedir²⁸⁵.

Zilhicce 1221 (9 Şubat-10 Mart 1807) tarihli bir fermenda, sancaklardan defalarca talep edilen askerlerin Davutpaşa sahrasına gelmedikleri, görevlilerin kar, kış, toz, çamur demeden 18-21 Şubat günlerindeki Kurban Bayramı ertesinde Davutpaşa Sahrası'nda hazır bulunmaları emredilmektedir²⁸⁶. Bu emirlere rağmen Karahisar-ı Sahib sancağından istenen askerler, Evâsıt-ı Safer 1222/ 20-29 Nisan 1807 tarihli belgeye göre Davutpaşa sahrasına ulaşmamıştır²⁸⁷.

Karahisar-ı Sahib Sancağı mütesellimi ve Karahisar-ı Sahib, Sincanlı, Sandıklı, Şuhud, Karamık, Çay, Barçınlı, Nevahi Barçınlı ve Çöle-abad kazalarının kadılarına ve naiblerine, âyan, zabitan, vücuhi memleket ve iş erlerine hitaben yazılmış olan 15 Rebiü'l-ahir 1222/22 Haziran 1807 tarihli bir fermenda, hududa takviye asker olarak kışlada hazır bulunması için talep edilen askerin hala gelmediği, kazalardan gelen talepler doğrultusunda Karahisar-ı Sahib'den istenen asker

²⁸³A.Ş.S., 558, 12a/26.

²⁸⁴A.Ş.S., 558, 12a/26.

²⁸⁵A.Ş.S., 558, 12b/27.

²⁸⁶A.Ş.S., 558, 14b/30.

²⁸⁷A.Ş.S., 558, 17a-b/40.

sayısının 500'e düşürüldüğü, süvari olarak istenen askerlerin piyade olarak değiştirildiği ve tertip edilen askerlerin kış şartlarına uygun olarak acilen gönderilmesi emredilmektedir²⁸⁸. Evâil-i Cemaziye'l-evvel 1222/ 7-17 Temmuz 1807 tarihli fermana da asker talebinin tekrar edildiği görülmektedir²⁸⁹.

Evâil-i Cemaziye'l-evvel 1222/ 7-16 Temmuz 1807 tarihli bir fermana, Rusya ile muharebenin devam etmekte olduğu, dolayısıyla kış için de hazırlıklı olmak gerektiği, kazalardan talep edilen ellışer neferin sayısından kazaların nüfuslarına göre değişikliğe gidilebileceği, tertip edilen askerlerin “rûz-ı Kasım”(9 Kasım)'dan yirmi gün önce kışlarına ulaşmaları emredilmektedir²⁹⁰.

Tablo 28. Karahisar-ı Sahib'den Taleb Edilen Neferlerin Kazalara Göre Taksimi²⁹¹

KAZA ADI	SÜVARİ NEFERİ ADEDİ
Karahisar-ı Sahib	164
Sandıklı	130
Şuhud	40
Sincanlı	30
Çay	28
Karamık	26
Çöleabad	13
Bolvadin	30
Han Barçınlı	22
Nevahi Barçınlı	17
YEKÛN = 500 NEFER	

Evâsıt-ı Cemaziye'l-ahir 1221/15-25 Ağustos 1807 tarihinde Karahisar-ı Sahib Sancağı Mütesellimi Mollazâde Ahmed'e ve Karahisar-ı Sahib naibine hitaben yazılan fermana, Karaman Valisi ve Bahr-i Sefid Boğazı Seraskeri Hafız İsmail Paşa'nın maiyetine asker gönderilmek üzere Karahisar-ı Sahib sancağından güçlü,

²⁸⁸A.Ş.S., 558, 29a/67.

²⁸⁹A.Ş.S., 558, 29b-30a/69.

²⁹⁰A.Ş.S., 558, 30a-b/72.

²⁹¹A.Ş.S., 558,30b/72.

kuvvetli, savaşa hazır beş yüz nefer piyade askeri tertip edilerek gönderilmesi ve buna ilaveten beş yüz nefer süvari askerinin de gönderilmesi istenmektedir. Ayrıca nefer sayısının azaltılması hususunda gelen af taleplerinin kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir²⁹². Ancak Evâsıt-ı Receb 1222/ 14-23 Eylül 1807 tarihli fermanla ise ahalinin durumunun dikkate alınarak beş yüz piyade nefer talebinden vaz geçildiği görülmektedir. Bununla beraber beş yüz süvari neferinin rûz-ı Kasımdan önce İstanbul'a ulaştırılması emredilmektedir²⁹³. Evâhir-i Receb 1222/ 24 Eylül-3 Ekim 1807 tarihli fermanla da beş yüz neferin salimen ve vaktinde İstanbul'a ulaştırılmasına çaba gösterilmesi istenmektedir²⁹⁴.

Şeyhülislam Mehmed Ataullah Efendi tarafından Anadolu'nun orta kolundaki kadınlara ve naiblere hitaben yazılan mektupta, Rusya ile olan savaşta kadı ve naiplere büyük görev düştüğünü, Rusya'nın mütâreke şartlarına riayet etmeyip, Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmediği, oralara asker takviyesinde bulunduğu ve ilkbaharda hücumla geçeceği, İslâm topraklarını ve müslümanları muhafaza etmenin farz olduğu, halkın gaza ve cihada teşvik edilmesi gerektiği, padişahın fermanına aykırı hareket edilmemesi ve talep edilen askerlerin techiz edilerek yola çıkarılmasına gayret etmelerini istemektedir²⁹⁵.

İstanbul'dan Karahisar-ı Sahib'e sık sık asker talebi ile emirler gönderilmesi buna karşın askerlerin bir türlü gelmemesi, merkezin daha zorlayıcı tedbirlere yöneldiği görülmektedir. Evahir-i Şaban 1222/24 Ekim-1 Kasım 1807 tarihli fermanla, talep edilen askerlerin gönderilmediği gibi çeşitli bahaneler öne sürülerek "itizar ilam"ları gönderildiği, bunun önüne geçmek için Karahisar-ı Sahib Sancağı ve Anadolu tarafından Davutpaşa kışlası için tertip edilecek askerin sözcülüğünün Behram Paşa'ya verildiği, Paşa'nın kışla için sancaklardan tertip edilen askerden yola çıkabilecek olanları kendisinin yola çıkarması gerektiği, Anadolu'nun sağ ve sol tarafında olanlara buyruldu ve adamlar gönderip, özür ilamatı gönderen hâkimlerin bulundukları yerden alınıp sürgün edilecekleri, aynı şekilde ayan ve zabitanın içinden kusur işleyenlerinde haklarından gelineceği bildirilmektedir²⁹⁶.

²⁹²A.Ş.S., 558, 31b/75.

²⁹³A.Ş.S., 558, 32a-b/78.

²⁹⁴A.Ş.S., 558, 34b/83.

²⁹⁵A.Ş.S., 558, 35a/84.

²⁹⁶A.Ş.S., 558, 35b-36a/89.

Evasıt-ı Zilkade 1222/ 10- 19 Ocak 1808 tarihli fermanında, Osmanlı Devleti'nin her ne kadar Rusya ile mütarekede olduğu ancak gerekli tedbirleri almanın gerekliliği, bu bağlamda ihtiyat olarak başta kaleler olmak üzere adalar ve sahil taraflarının askeri açıdan istihkâm ve takviye edilmesi gerektiği, kazalardan güçlü, kuvvetli, silahları tam donanımlı ellışer yeniçeri yiğitleri tertip edilip, bizzat serdarları maiyetiyle nevrüz-ı sultani(21 Mart)'de Edirne Sahrası'nda mevcut bulunmaları istenmekte, eski devirlerde olduğu gibi hatır ve gönüle itibar edilmeyeceği, memurlardan kusur işleyenlerin icrâ-yı siyaset (idam) edileceği bildirilmektedir²⁹⁷.

Anadolu'nun orta kolundaki vezirlere, kadılara, naiblere, ayan, zabitan ve iş erlerine evâil-i Cemaziye'l-ahir 1223 / 25 Temmuz- 3 Ağustos 1808 tarihinde yazılan fermanında, Rusya ile savaş halinin devam ettiği, hudud bölgesindeki kalelerin takviye ve istihkâmı ve etraftan asker takviyesinin gerekli olduğu, Sadrazam Mustafa Paşa'ya sefere çıkması için ruhsat verildiği, sadrazamın onayıyla Rumeli Valisi Hurşid Ahmed Paşa'nın tekrar serasker tayin edildiği, kazalardan istenen askerlerin eksiksiz olarak çıkarılıp bir an önce ulaştırılması hususuna dikkat edilmesi gerektiği, “bu beyanı bilmiyorum” diyerek memurlardan özür ve bahane edenler olur ise haklarında cezai işlem uygulanacağı bildirilmektedir²⁹⁸.

Dergâh-ı Mualla kapucubaşlarından Karahisar-ı Sahib Sancağı mütesellimine, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki Karahisar-ı Sahib, Sincanlı, Sandıklı, Şuhud, Karamık, Çay, Barçınlu, Çöleabad ve Bolvadin kazalarının kadıları ve naiblerine, bu defa İstanbul'dan bu hususa mübaşir tayin olunan hassa hasekilerinden Osman'a, ayan, zabitan ve iş erlerine Evahir-i Şevval 1223/ 10-18 Aralık 1808 tarihinde gönderilen fermanında, Rusya ile barış müzakereleri için delegelerin görüşmeler yaptığı ancak barış yapılıp yapılmayacağının bilinmediği, bu nedenle ihtiyatlı olunması zarureti, Rusya ile olan barış müzakerelerinden ancak asker çokluğu ve gücü sayesinde iyi bir sonuç alınacağı, bunun için sınırların asker bakımından dolu olmasının lüzumu, barış olmadığı takdirde de saldırıya uğramamak için hududun asker bakımından takviye edilmesi mecburiyeti hasıl olduğu, Tuna boyunda olan kaleler ve sınırların asker bakımından takviyesi ve istihkâmına yönelik

²⁹⁷A.Ş.S., 558, 36b-37a/91.

²⁹⁸A.Ş.S., 558, 46b/110.

kazalardan savaşa hazır, tam teçhizatlı askerlerin başbuğlar nezaretiyle acelelen sevk edilmesi emredilmektedir²⁹⁹.

Bu ferman üzerine Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan istenen askerlerin kazalara dağılımı şöyledir³⁰⁰:

Tablo 29. Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan İstenen Askerlerin Kazalara Göre Dağılımı

Kaza İsimleri	Nefer Adedi
Karahisar-ı Sahib	72
Sandıklı	69
Şuhud	42
Sincanlı	35
Çay	22
Bolvadin	25
Karamık	17
Çöled abad, Hanbarçınlı ve Nevahi Barçınlı	18
Toplam	300

Evail-i Zilkade 1223/ 19- 28 Aralık 1808 tarihli fermanla ise Karahisar-ı Sahib Sancağı kazalarından savaşa hazır, tam teçhizatlı 120 aded *yeniçeri* göndermeleri ve askerlerin on onbeş gün içinde de İsmail kalesindeki orduya sevk edilmelerinin aciliyeti vurgulanmaktadır³⁰¹. Bir diğer fermanla ise Rusya ile olan muharebeye "...müslüman olan ve kelime-i tevhid'i zikr iden ve Ümmet-i Muhammeddenim diyen namus-ı din-i mübin gayretini çekenlere bundan sonra durup oturacak vakitler olmayup..." herkesin gaza ve cihadı ifa etmesinin farz olduğu, düşmanın İslâm topraklarına hücum ederek kadın, çocuk, mabed ve mescidleri ayaklar altına almak ve İslâmiyeti kaldırmak davasında olduğu, talep edilen askerden başka eli erişen, gücü yeten, kılıç tutabilen her müminin gösterilecek yere göre İsmail, İbrail, Yergöğü ve sâir Tuna havalisine gazâ ve cihâda sevk ve teşvik edilmesi emredilmektedir³⁰². Evâhir-i Zilhicce / 7- 15 Şubat 1809 tarihli fermanla ise

²⁹⁹ A.Ş.S., 558, 52a/138.

³⁰⁰ A.Ş.S., 558, 52b/139.

³⁰¹ A.Ş.S., 558, 54a-b/ 145.

³⁰² A.Ş.S., 558, 60a-b/ 155.

askerlerin bir an evvel İsmail kalesine ulaştırılması istenmektedir³⁰³.

Ayrıca belgeye kaydedilen evâil-i Rebiü'l-evvel 1224/16-26 Nisan 1809 tarihli emr-i ali ile Anadolu'nun orta kolundaki kazalardan asker tahriri yapılarak serdar bayraklarıyla yeniçerilerin ve harp erbabının Silistre'deki Hüsrev Paşa'nın emrine gönderilmesi istenmektedir. Bu husus için de sürücü tayin edilen Dergâh-ı Mualla turnacılarından Ahmet Bey tarafından buyruldu gönderdiği belirtilmiştir³⁰⁴.

Rusya ile olan savaşın gidişatının olumsuz seyretmesi Osmanlı idarecilerinin asker temini için müfti, meşayih ve ulema kesiminden yardım talebinde bulunduğu görülmektedir. Sadrazam Yusuf Ziya tarafından gönderilen buyruldu³⁰⁵da kazalardaki askerlerin bir an evvel cepheye ulaşmalarının lüzümü ifade edilmektedir.

11 Rebiü'l-evvel 1224/ 26 Nisan 1809³⁰⁶ 3 Rebiü'l-ahir 1224/ 18 Mayıs 1809³⁰⁷ tarihlerinde Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi de, Anadolu'nun orta kolundaki kazaların müftüleri, kadıları, ulemâ ve meşâyih efendilere gönderdiği emirlerle onların, halkı gazaya teşvik için birer bayrak açıp, gazalara önderlik etmelerini istemektedir.

Anadolu'nun orta kolundaki kadılar, naibler, ayan, zabitan, atik ağavat, alemderan ve bil-cümle iş erlerine hitaben Evahir-i Cemaziye'l-ahir 1224/3-11 Ağustos 1809 tarihinde yazılan fermanda, gerek idareciler ve gerekse başbuğlar tarafından seçilen askerlerin, serdar ve serdengeçti ile diğer savaş erbabının gönderilmesi, yedi yaşından yukarı ve eli kılıç tutanların gaza ve cihada sevk edilmesinin gerektiği, bu emrin uygulanmasında kusur gösterip tembellik edenlerin dünya ve ahirette gereken cezalarını görecekları ifade edilmektedir³⁰⁸.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan istenen askerin sevkiyle görevli mübaşir tayin edilen Kapucubaşı Mir Mehmed Sadık'a, Karahisar-ı Sahib ayânı Mollazade'ye, Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın sahip olduğu kazaların kadılarına ve naiblerine, zâbitân ve bi'l-cümle iş erlerine hitaben evâsıt-ı Ramazan 1224 / 20-29 Ekim 1809 tarihinde yazılan fermanda, Rusya ile muharebenin gidişatı, Kapucubaşı Mir

³⁰³ A.Ş.S., 558, 60b/ 156.

³⁰⁴ A.Ş.S., 558, 61a/156.

³⁰⁵ A.Ş.S., 558, 61a/157.

³⁰⁶ A.Ş.S., 558, 61a/ 158.

³⁰⁷ A.Ş.S., 558, 61b/159.

³⁰⁸ A.Ş.S., 558, 67 b/ 180.

Mehmed Sadık'ın Karahisar-ı Sahib kazalarından 1.000 nefer süvari ve piyade asker tertib etmesi ve askerlerin başbuğları ile Varna tarafına sevk edilmesi istenmektedir³⁰⁹.

Fermanda, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan istenen 1000 nefer askerin kazalara paylaşımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 30. Evâsıt-ı Ramazan 1224 / 20-29 Ekim 1809 Tarihli Fermanla Karahisar-ı Sahib'den İstenen Asker Sayısı ve Kazalara Göre Taksimatı

KAZA İSMİ	NEFER SAYISI
Karahisar-ı Sahib	400
Sandıklı	300
Şuhud	80
Sincanlı	60
Bolvadin	60
Çay	52
Karamık	48
Toplam	1000

4. ASKERİ VE LOJİSTİK İHTİYAÇ TEMİNLERİ

1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, yalnız halktan asker talebinde bulunmamış ordunun ihtiyacı olan zahire, koyun(ağnam), deve (şütüran) ve beygir (bargir) temininin karşılanması ve kalyoncu bedellerinin ödenmesi hususlarında ihtiyaçlar meydana gelmiştir. Osmanlı idaresi bu ihtiyaçların karşılanması için sık sık emirler göndermiştir. Ordunun ihtiyaçları ve bunların teminine yönelik çalışmaları sırasıyla inceleyelim:

4.1. ZAHİRE TEMİNİ

İncelediğimiz sicillerde hem ordunun hemde İstanbul halkının zahire ihtiyacının karşılanmasının birlikte ele alındığı görülmektedir. İstanbul'a ulaştırılan zahirenin ihtiyaca binaen ordunun gereksinimi için kullanılacağı düşünülmelidir. İncelediğimiz sicillerde konu ile alakalı olarak rastladığımız ilk ferman, Gurre-i

³⁰⁹ A.Ş.S., 69a-b/ 186.

Zilhicce 1221/9 Şubat 1807 tarihlidir. Fermanda, İstanbul'a gelen zahirenin ekserisinin Karadeniz tarafından geldiği, fakat Osmanlı-Rus Savaşından dolayı bu zahirenin öncelikle ordunun gereksinimi için tahsis edilmesi nedeniyle; İstanbul'un zahire ihtiyacının geri kalanının Anadolu'nun zahire yatağı olan *Karahisar-ı Sahib Sancağı ve diğer* mahallerden karşılanması lüzumu, mübayaacı olarak atanan Salih'in tertip edilen hintanın yerlerinden alınıp arabalara yüklenerek Mudanya İskeleyi'ne ulaştırması gerektiği dile getirilmektedir³¹⁰. Karahisar-ı Sahib'den İstanbul'a zahire gönderilmesi ile alakalı olarak 558 no'lu sicilde başka belgelerde bulunmaktadır³¹¹.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazaların kadıları ve naiblerine, Karahisar-ı Sahib Sancağı mütesellim, ayan, zabitan ve iş erlerine hitaben 1 Rebiü'l-evvel 1223/ 27 Nisan 1808 tarihli fermanda, düşmana karşı Çanakkale boğazı ve çevresinin korunması için görev yapan askerlerin un, arpa ve et ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Çanakkale Boğazı seraskeri olan Vezir el-Hac Mehmed Hakkı Paşa'nın maiyetindeki askerin Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazalardan 2.000 kile un (dakik) ve 4.000 kile arpa ve 3.000 koyun (ağnam) talep edilmekte, mütesellimden un, arpa ve ağnamı değiştirme ve düzenleme şartları üzere livanın kazalarına paylaşılması, bunların mübayaasının yapıp güvenli bir şekilde nüzül eminine teslim etmesi istenmektedir³¹².

Yine, Çanakkale Boğazı Seraskeri Ragıp Paşa tarafından Kahisar-ı Sahib kadısına, mütesellim vekili, ayan, zabitan ve iş erlerine 23 Ramazan 1223/ 12 Kasım 1808 tarihinde gönderilen buyrulda, boğazda görev yapan askerin zahire ihtiyacının karşılanmasının önemi, zahirenin zamanında temin edilmesi, ihmal gösterilmemesi ve sekteye uğratılmaması gerektiği vurgulamaktadır³¹³.

4.2. AĞNAM TEMİNİ

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşı devam ederken askerin et ihtiyacının karşılanması önem arz etmekteydi. Lüzumu durumunda sarayın et tayinatının da ordu için tahsis edildiği görülmektedir³¹⁴. Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıfı,

³¹⁰A.Ş.S., 558, 16a/ 38.

³¹¹ A.Ş.S., 558, 19a/ 47, 28a-b/65,37b/93, 47a/ 111.

³¹²A.Ş.S., 558, 45a-b/105.

³¹³A.Ş.S., 558, 51a/134.

³¹⁴ A.Ş.S., 558,31a/73.

Karahisar-ı Sahib sancağı'ndaki kazaların kadıları, naibleri, ayan, zabitan, yeniçeri, süvariler ve iş erleri ve kasabbaşı Osman ve mübaşire hitaben 12 Rebiü'l-evvel 1222 / 20 Mayıs 1807 tarihli fermanla, Yeniçeri, Cebeci, Topçu, Top Arabacı ve Tersane-i amire ocakları ile sarayın erzak ve yiyeceği için hassa kassabbaşı Osman tarafından lüzumlu olduğu bildirilen et(lahm) tayinatı, önceden Rumeli'nin üç kolunda vâki kazalardan tertip olunmakta, fakat bu sene tayinatların Rusya ile denizde ve karada savaş halinde olan orduya tahsis edilmesi nedeniyle saray için hazırlanan et tertibatı eksik kalmış, Anadolu'daki bazı sancak ve kazalardan koyun satın alınması kararı alındığı, bunun için Karahisar-ı Sahib mutasarrıfının görevlendirildiği belirtilmektedir³¹⁵.

Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıfı, Karahisar-ı Sahib sancağı'ndaki kazaların kadıları, naibleri, ayan, zabitan, iş erleri ve kasabbaşı Osman ve mübaşire 7 Zilkade 1221/16 Ocak 1807 hitaben yazılan fermanla, ordunun ve İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması için Karahisar-ı Sahib Sancağından 1000 adet koyun tahsili ve mübayaası için mübaşire gönderilen emir yerine ulaştırılmış olduğu, fakat halen tahsil olunamadığı, 1000 koyunun süratlice ve acilen aynen ve bedelen tahsil edilmesi ve mübaşir tarafından gönderilmesi istenmektedir³¹⁶. Ancak gönderilen fermanlara rağmen istenen ağnamın tahsil edilemediği 2 Receb 1222 / 5 Eylül 1807 tarihli fermanla anlaşılmaktadır³¹⁷. Fermanla, H.1221 ve 1222 senelerine mahsus Karahisar-ı Sahib Sancağı ve kazalarından tertib edilecek ağnamın halen daha tahsil olunamadığı, kazaların iki seneye mahsus ağnamlarının aynen ve yahud beşer kuruştan bedellerinin tahsil edilmesi, 1221 ve 1222 senelerine ait biner re'sten toplam 2.000 re's ağnamın yeniçeri, topçu, top arabacı ocakları ve tersâne-i âmire'nin ihtiyacının karşılanacağı, şimdiye kadar gönderilmemesinin ise muhataplarının işi ağırdan almaları ve tembellik göstermeleri, belirtilen ağnamın bir an evvel tahsil edilmesi, mübaşire teslimi ve İstanbul'a ulaştırılması emredilmektedir³¹⁸.

³¹⁵A.Ş.S., 558,31a/73.

³¹⁶A.Ş.S., 558, 19a-b/48.

³¹⁷A.Ş.S., 558, 31b/74.

³¹⁸A.Ş.S., 558, 31b/74. Bu hususla ilgili başka belgeler için bkz. A.Ş.S., 558, 38a/95, 45b-46a/107, 38b/96, A.Ş.S., 558, 46a/109

Tablo 31. 25 Cemaziye'l-evvel 1223/19 Temmuz 1808 Tarihinde İstanbul Boğazında Görevli Askerler İçin Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan Talep Edilen Ağnamın Kazalara Göre Taksimi³¹⁹

Kaza Adı	Ağnam Adedi
Karahisar-ı Sahib	240
Sandıklı	230
Şuhud	140
Sincanlı	100
Çay	60
Karamık	40
Çöleabad	40
Bolvadin	50
Han Barçınlı	50
Nevahi Barçınlı	50
Toplam	1000

Dergâh-ı Muallâ Kapucubaşlarından Karahisar-ı Sahib Sancağı mütesellimi Mollazade el-Hac Ahmed'e, Karahisar-ı Sahib sancağındaki kazaların kadıları ve naiblerine, ayan, zabitan, vücuhi memleket ve iş erlerine, 4 Cemaziye'l-ahir 1223/ 28 Temmuz 1808 tarihinde gönderilen fermanda, Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin muhafazasında görevli askerin yiyeceğinin karşılanması için Karahisar-ı Sahib'deki kazalardan üçbin beşyüz ağnam mübayaa edilmesinin önceden kararlaştırıldığı, fakat bu ağnamın tek bir tanesi bile gönderilmeyip, boşuna özür ve bahane sunularak, af talebinde bulundukları, boğazın istihkâmı ne derece mühim ve gerekli ise muhafaza için askerin sebatının zahire ve ağnam ile sağlandığı, ağnamın bir tanesinin bile affedilmeyip, indirim yapılmayacağı, bundan böyle ağnamın ulaştırılmasında tereddüt gösterenler her kim olursa olsun hâkim, ayan denmeden cezalandırılacağı, ve ağnamın bir an önce ulaştırılmasına çaba gösterilmesi istenmektedir ³²⁰.

İstanbul'dan gelen emirlere rağmen Karahisar-ı Sahib'den ağnamın bir türlü mübayaasının yapıp gönderilmediği, 558 no'lu sicilin takip eden belgelerinden

³¹⁹A.Ş.S., 558, 46a/109.

³²⁰A.Ş.S., 558, 48a/116.

anlaşılmaktadır³²¹.

Tablo 32.13 Şevval 1223/2 Aralık 1808 tarihi itibarıyla Çanakkale Boğazı'ndaki Askerler İçin Karahisar-ı Sahib'den Bedelleri Tahsil Edilecek 2000 Ağnamın Kazalara Göre Taksimi³²²

Kaza Adı	Ağnam Adedi	Bedeliyyesi (Guruş)
Karahisar-ı Sahib	480	1920
Sandıklı	460	1840
Şuhud	280	1120
Sincanlı	200	800
Çay	120	480
Karamık	80	320
Çöleabad	80	320
Bolvadin	100	400
Han Barçınlı	100	400
Nevahi Barçınlı	100	400
Toplam	2000	8000

27 Rebiü'l-ahir 1224/ 11 Haziran 1809 tarihli ferman ile Karahisar-ı Sahib'den başlıca olarak ordunun ihtiyacını karşılamak üzere H.1224 senesi için talep edilen 1000 adet ağnamın Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki kazalara göre dağılımı şöyledir³²³:

Tablo 33. Ordunun İhtiyacı İçin Taleb Edilen 1000 Adet Ağnamın Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndaki Kazalara Göre Dağılımı

Kaza Adı	Ağnam Adedi
Karahisar-ı Sahib	240
Sandıklı	230
Şuhud	140
Sincanlı	100
Çay	60
Bolvadin	50

³²¹ Bkz. A.Ş.S., 558, 48a/117, 48b/118-120, 50a/128-129.

³²² A.Ş.S., 558, 51b/136.

³²³ A.Ş.S., 68b-69a/ 185.

Hanbarçınlı	50
Nevahi Barçınlı	50
Karamık	40
Çöleabad	40
Toplam	1000

Anadolu Valisi Vezir Osman Paşa'ya, Karahisar-ı Sahib sancağındaki kazaların kadıları, naibleri, âyan, zâbitan ve iş erlerine, 13 Şevval 1223/ 2 Aralık 1808 tarihinde yazılan fermanda Çanakkale Boğazı'ndaki askerin 1222 senesine ait kışlık yiyeceği için gerekli olan 3500 ağnamın 1500'ünün çıkarıldığı, geri kalan 2000 ağnamın her birinin 4 kuruş bedelden tahsil edilip hazine-i amire'ye teslimi hususuna dikkat edilmesi emredilmektedir³²⁴. Buna rağmen ağnam bedellerinin bir türlü tahsil edilemediği 12 Şevval 1224 / 20 Kasım 1809 tarihli fermanan anlaşılmaktadır. Fermana, 8000 gurusun bir an önce İstanbul'a gönderilip, Hazine-i Amire'ye teslim edilmesi istemektedir. Eğer bu seferde vakit geçirilip tahsilinde gevşeklik gösterilirse bu defa önceden af edilen ve düşürülen ağnamın bedelinin de tahsil edileceği bildirilmektedir³²⁵.

Tablo 34.12 Şevval 1224/20 Kasım 1809 Tarihli Fermana Göre Karahisar-ı Sahib'den Satın Alınacak Ağnam ve Bedellerinin Kazalara Taksimi:

Kaza Adı	Ağnam Adedi	Bedeli(kuruş)
Karahisar-ı Sahib	570	2280
Sandıklı	520	2080
Şuhud	320	1280
Sincanlı	230	920
Çay	140	560
Karamık	100	400
Bolvadin	120	480
Toplam	2000	8000

³²⁴A.Ş.S., 558, 51a-b/135.

³²⁵A.Ş.S., 71a/188.

4.3. ŞÜTÜRAN TEMİNİ

Şütüran, deve anlamına gelip, dayanıklılığı nedeniyle Osmanlı ordusunda erzak ve mühimmat nakli için kullanılmaktaydı. Ordunun ihtiyacı hasıl olduğunda, uygun yerlerden şütüran talebinde bulunulmaktaydı. Şütüran teminine dair 558 no'lu sicilde belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerin ilki, Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıfı, Karahisar-ı Sahib sancağındaki kazaların kadı, naibleri, Sadrazam çukadarlarından Lâdikli Ahmed, a'yân, zâbitân ve iş erlerine hitaben yazılan 12 Şevval 1221/23 Aralık 1806 tarihli fermanıdır. Fermanda, Rus ordusunun saldırıya geçmesiyle "...ordu-yı hümayûnum'da mevcut bulunup zahîre ve mühimmat nakli hizmetinde ve hidemât-ı sairede de istihdâm olunmak..."³²⁶ üzere Karahisar-ı Sahib sancağının kazalarından 150 şütüran talep edilmekte, şütüranın güçlü ve kudretli olanlarından seçilmesi, nevrüz vaktinde(21 Mart) Davutpaşa sahrasında hazır bulunmaları emredilmektedir³²⁷. Taleb edilen şütüranın, Karahisar-ı Sahib'in kazalarına göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 35. 12 Şevval 1221/23 Aralık 1806 Tarihli Fermana Göre Karahisar-ı Sahib Sancağının Kazalarından Talep Edilen 150 Şütüran ın Kazalara Göre Taksimi

Kaza Adı	Şütüran Adedi
Karahisar-ı Sahib	36
Sandıklı	34,5
Şuhud	21
Sincanlı	15
Çay	9
Karamık	6
Çöleabad	6
Bolvadin	7,5
Han Barçınlı	7,5
Nevahi Barçınlı	7,5
Toplam	150

³²⁶A.Ş.S., 558,9b/21.

³²⁷A.Ş.S., 558,9b/21.

Evâhir-i Zilkade 1221/30 Ocak-8Şubat 1807 tarihli bir başka fermanda, Anadolu'daki kaza yöneticilerinin kendilerinden talep edilen şütüranı bir an önce göndermeleri, Muharrem ayına kadar tamamen göndermeyip cihâda sekte veren kazaların hâkimleri ve zabitlerinin dünya ve ahirette cezalarını görecekları bildirilmektedir ³²⁸. Bu uyarı ve emirlere rağmen istenen şütüranın gönderilmediğı Evasıt-ı Cemaziye'l-ahir 1222 / 16-25 Ağustos 1807 tarihli³²⁹ ve 20 Zilhicce 1222 / 18 Şubat 1808 tarihli ³³⁰ belgelerden anlaşılmaktadır.

Tablo 36. 20 Zilhicce 1222 / 18 Şubat 1808 tarihi itibarıyla Karahisar-ı Sahib'den Taleb Edilen 150 Adet Şütüranın Kazalara Göre Taksimi³³¹

Kaza Adı	Şütüran Adedi
Karahisar-ı Sahib	36
Sandıklı	34,5
Şuhud	21
Sincanlı	15
Çay	9
Karamık	6
Çöleabad	6
Bolvadin	7,5
Han Barçınlı	7,5
Nevahi Barçınlı	7,5
Toplam	150

Yukarıdaki tabloda talep edilen şütüranla ilgili olarak gönderilmiş bir diğer fermanda, talep edilen 150 mehar şütürandan 22,5'ü İstanbul'a ulaştığı, geri kalan 127,5'unun ücreti olan 19.125 gurusun toplanarak Hazine-i amire'ye teslim edilmesi emredilmektedir ³³². Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Vezir Paşa'ya, Dergâh-ı Mualla Kapucubaşlılarından Karahisar-ı Sahib Sancağı Ayânı Mollazade'ye, Karahisar-ı Sahib sancağındaki kazaların kadıları ve naiblerine, zabitan ve iş erlerine hitaben 10 Safer 1224 / 27 Mart 1809 tarihli yeni bir fermanda, Rusya ile başlayan

³²⁸ A.Ş.S., 558, 14/31.

³²⁹ A.Ş.S., 558, 27a/61.

³³⁰ A.Ş.S., 558, 37a/92.

³³¹ A.Ş.S., 558, 37a/92.

³³² A.Ş.S., 558, 49a/122.

barış müzakerelerinin sonuçsuz kalması sebebiyle yeniden savaşın başladığı, Rusya'nın hücumlarına karşı koymak amacıyla kalelerin ve şehirlerin istihkâmı ve korunmasına özen göstermenin her müslüman için bir farz olduğu; bu sebeple askerin zahiresi ve mühimmatının nakli hizmetinde istihdam olunmak üzere Karahisar-ı Sahib Sancağındaki kazalardan yüz elli mehar mekkari şütüranı alınmasının kararlaştırıldığı ve herkesin mali gücüne göre alınarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir³³³. Aynı minvalde 17 Rebiü'l-âhir 1224 / 1 Haziran 1809 tarihli fermanın daha gönderildiği görülmektedir. Fermanda şüturan talebi yenilenmekte ve şütüranın aynen ve tamamen ayın sonuna kadar Davutpaşa'daki karargâhta bulunmak üzere bir an önce İstanbul'a ulaştırılması emredilmektedir³³⁴.

Tablo 37. M.1 Haziran 1809 Tarihli Fermanla (Tekrar İstenen), Rus Zahire ve Mühimmat Naklinde Kullanılmak Üzere, Karahisar-ı Sahib'den Taleb Edilen 150 Adet Şütüranın, Kazalara Göre Taksimatı:

KAZA ADI	ŞÜTÜRAN
Karahisar-ı Sahib	36
Sandıklı	34,5
Şuhud	21
Sincanlı	15
Çay	9
Karamık	6
Çöleabad	6
Bolvadin	7,5
Han Barçınlı	7,5
Nevahi Barçınlı	7,5
Toplam	150

Padişah II. Mahmut tarafından gönderilen fermanlara rağmen istenen şütüranın aynî ve nakdî bedeli bir türlü İstanbul'a gönderilmemekte, bu nedenle de İstanbul'dan tekrar tekrar fermanlar sadır olmaktaydı³³⁵.

³³³ A.Ş.S., 558, 59b-60a/154.

³³⁴ A.Ş.S., 558, 64a-b/ 169.

³³⁵ Bu hususta bkz.: A.Ş.S., 558, 66b/ 177.

4.4. KALYONCU BEDELLERİ

Osmanlı Devleti, donanma sefere çıkacağı zaman kalyonlarda görev alacak levendleri, sahil kazalarda yaşayan ve denizcilikten anlayanlar arasından temin ederdi. Talep edilen bu levendler, sefer süresince "kalyoncu levendi" olarak donamaya katılırlardı. Denizcilikten anlamayan ve sahillerden uzak yerlerden levend neferatı aynen talep edilmemekte, nakdi olarak "kalyoncu bedeli" talep edilmekteydi. İncelediğimiz yıllarda Karahisar-ı Sahib Sancağın'dan da kalyoncu bedeli talep edildiği görülmektedir. 19 Şevval 1221/ 30 Aralık 1806 tarihli fermanda, sancaktan 130 adet kalyoncu neferi için on üç bin guruş ücret istenmektedir. Her bir nefer için talep edilen miktar 100 guruştur. *Talep edilen toplam meblağın* her kazaya düşen nefer sayısının hesaplanıp, taksim edilmesi ve ardından da kazalardan toplanan bedelin Tersane-i amire hazinesine gönderilmesi emredilmektedir³³⁶.

6 Rebiü'l- evvel 1222/ 14 Mayıs 1807 tarihli fermanda, Karahisar-ı sahib sancağının 1222 senesine ait olmak üzere 130 nefere mahsuben alınacak 13.000 guruş ile 1219 senesinden 13.000 ve 1219 senesinden kalan 1341 guruşun da bir an evvel Tersane-i amire hazinesine teslim edilmesi istenmektedir³³⁷. Gurre-i Rebiü'l- ahir 1224/16 Mayıs 1809 tarihli fermanda, 1223 senesinden arta kalan miktar ile 1224 senesinin ait ödenecek 10000 guruşun tersane-i amire hazinesine gönderilmesi istenmektedir³³⁸.

Tablo 38. 1221 ve 1224 Senelerine Mahsus Kalyoncu Bedelinin Karahisar-ı Sahib Kazalarına Taksimatı:

	1221 Senesi Taksimatı ³³⁹		1224 Senesi Taksimatı ³⁴⁰	
Kaza Adı	Nefer Adedi	Bedeli (Guruş)	Nefer Adedi	Bedeli (Guruş)
Karahisar-ı Sahib	34	3400	43	4300
Kaza-i Sandıklı	31	3100	31	3100
Kaza-i Şuhud	19	1900	19	1900
Kaza-i Sincanlı	14	1400	14	1400

³³⁶A.Ş.S., 558, 15b/37(mükerrer numaralanmış).

³³⁷A.Ş.S., 558, 19b/49.

³³⁸A.Ş.S., 558, 64b-65a/ 170.

³³⁹A.Ş.S., 558, 15b/37(mükerrer numaralanmış).

³⁴⁰A.Ş.S., 558, 55a/ 147.

Kaza-i Çay	9	900	9	900
Kaza-i Karamık	9	900	6	600
Bolvadin	7	700	7	700
Hanbarçınlı	6,5	650	6,5	650
Nevahi Barçınlı	3,5	350	3,5	350
Toplam: 133 Nefer ve 13300 Guruş			Toplam:139 Nefer ve 13900 Guruş	

4.5. MENZİL BARGİRLERİ

Eyaletlerle olan haberleşme ve nakliye işleri belli aralıklarla kurulan menziller üzerinden, ulaklar vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Karahisar-ı Sahib Sancağı da önemli bir menzil yolları üzerinde yer almaktaydı. Şehre uğrayan ulaklara menzil atı ve kılavuz ücretleri verilmekteydi. Özellikle savaş zamanlarında menziller haberleşmenin kısa zamanda sağlanması bakımından önem arz etmekteydi. Evasıt-ı Safer 1222 / Nisan 1807 tarihli fermanla, bazı kişilerin menzil ahkâm-ı şerifesini alıp Rumeli ve Anadolu taraflarına geçtikleri, bargirleri kendi işlerinde kullandıkları, menzilhanelerdeki bargirlerin tam yük üzere kullanılmadıkları ve telef oldukları, Rusya ile olan savaş devam etmekte iken işlerin acil ve yoğun olduğu zamanda hizmetlilerin, Tatarânın ve memurların bundan dolayı geç kalmalarının ya da tutulmalarının caiz olmadığı, bargirleri kendi işleri için kullananların araştırılması, mühim işlere memur kılınanlara derhal gerekli olan menzil bargirinin verilmesi ve kendi işi için kullanacak kim olursa olsun bargir verilmemesi emredilmektedir³⁴¹. Aynı minval üzere Evâil-i Rebiü'l-Evvel 1224 / 16-25 Nisan 1809 tarihinde Anadolu'nun orta kolundaki kadılar ve naiblere, voyvodalar, mütesellimler, ayan, zabitan ve menzilcilere hitaben bir ferman daha gönderilmiştir. Fermanla, bazı memurların ellerinde olan menzil bargirlerini boş yere ellerinde tutarak hizmetlerin aksamasına sebep oldukları, menzil kanunu gereğince bargirlerin bulunup memurlara teslim edilmesi emredilmektedir³⁴².

³⁴¹A.Ş.S., 558, 17a/ 39.

³⁴² A.Ş.S., 558, 66b/ 176.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki toprakları idari bakımdan eyalet, sancak ve kazalara ayırmıştır. Osmanlı Devleti'nde merkezden atanan ve atandığı yerde halifenin adına hüküm veren, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözen, adaletin uygulayıcısı niteliğindeki devlet görevlisi olan Kadılar, merkezden gönderilen fermanlara gerekli cevapları arz eder, zahire ve amele tedariki, hayvan sevkı, asker toplanması gibi bütün devlet işlerini yürütürlerdi. Kadıların bütün bu işleri yerine getirirken tuttukları kayıtlar olan şer'iyye sicilleri, özellikle yerel tarih araştırmaları için büyük önem arzeder. Belirli bir zaman diliminde, belirli bir yerleşimin idari yapısı, ticari ve iktisadi durumu, meslek gurupları, dini ve demografik yapısı, görevliler, kentte kullanılan gündelik eşyalar, şer'iyye sicillerinden öğrenilerek analiz edilebilmektedir. Bilhassa merkez ile kadılar arasındaki yazışmalar, devletin siyasi, iktisadi, askeri bakımdan durumu ve bu durumun taşraya yansımalarını içermesi bakımından ayrı bir hususiyet arz etmektedir.

558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicillerine göre 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı sahib şehri, idari bakımdan merkezi Kütahya olan Anadolu leti'ne bağlı bir sancak merkeziydi. Karahisar-ı Sahib Sancağı, merkez kaza dahil olmak üzere, Sandıklı, Şuhut, Sincanlı, Çay, Karamık, Çöle Abad, Bolvadin, Han Barçınlı (Bayat), Nevahi Barçınlı ile birlikte toplam on kazadan oluşmakta idi.

İncelediğimiz 558 ve 560 no'lu Karahisar-ı Sahib sicilleri, çok sayıda merkezden gönderilen kayıtlarla doludur. Bu kayıtlar çoğunlukla asker talebi ile vergi ve zahire temini gibi hususlardır. 1806-1812 yılları arası Osmanlı-Rus savaşı münasebetiyle merkezden gönderilen zahire, ağnam, deve teminine dair talepler, sicillerde sık sık geçmektedir. Ayrıca halk, vergilerin ağırlığı ve sıklığından dolayı, bu vergilerde indirim ya da af talebinde bulunmuştur. Bu durum tıpkı devlet gibi halkında ekonomik sıkıntı içerisinde olduğunu göstermektedir. Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatına dair şehirde kurulan pazarlardan yetiştirilen ürünlere, meslek guruplarından canlı hayvan fiyatlarına, kullanılan günlük eşyalardan kişisel eşyalara kadar birçok husus ele alınmıştır.

Ayrıca 1806-1812 yılları arasında Karahisar-ı Sahib Sancağı, İstanbul halkının ve sefere çıkan ordunun hububat ve et ihtiyacının karşılanmasında önemli

merkezlerden birisiydi. Özellikle Balkanlarda toprak kayıplarıyla beraber oradan karşılanan hububatın kesilmesi üzerine Karahisar-ı Sahib gibi Anadolu'daki sancaklara yönelmiştir.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

Afyon Şer'iye Sicili: 558, 560.

2- KİTAP VE İNCELEMELER

ACEHAN, Abdullah, “Osmanlı Devletinin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* (The Journal of İntenational Social Research) C. I, Sayı: 5, 2008, s.12-27.

AÇIKGÖZ, Ömer, “Osmanlı Para Politikasında Reform Çalışmaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VI, Sayı: 12, 2010, s.374-375.

AFYONCU, Erhan ve AHISKALI, Recep, “Kâtip”, *DİA*, C. XXV, s.53-55.

AHISKALI, Recep, “Muhzır”, *DİA*, C. XXXI, s.86

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Ankara, 1974.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası, Celali İsyamları*, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1992.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Şeriye Sicilleri*, C. I., Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları İstanbul, 1988.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1998.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam ve Çevre Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2009.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Osmanlı Hukuku'nda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2014.

AKKOYUN, Turan, *Ömer Fevzi Atabeg ve Afyon Vilayeti Tarihçesi*, AKÜ Yayınları, Afyonkarahisar, 1997.

ALAN, Gülbadi, “19. Yüzyılda Osmanlı’da Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar”, *Belleten*, C. LXXVII, Sayı: 281, Nisan 2014, s.245.

ARSEVEN, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, MEB. Yay, İstanbul 1983, C. III., s.1076.

AYDIN M. Akif, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma (Tefrik)”, *Osmanlı Araştırmaları* C. V, İstanbul, 1986, s.1-2.

AYDIN, M. Akif, “Aile Hayatı”, *İlmihal II, İslam ve Toplum*, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, s.246.

AYDIN, M. Akif, “Mehir”, *DİA*, C. 28, İstanbul, 2003, s.389-390.

- BARKAN, Ömer Lütü, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, İstanbul, 1942.
- BARKAN, Ömer Lütü, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I, Kanunlar*, İstanbul, 1943.
- BARKAN, Ömer Lütü, “Edine Askeri Kassamına Ait Tereke Defteri (1545-1659)” *TTK Belgeler*, C. III, Sayı: 5-6, Ankara, 1968, s.20.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988.
- BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, *DİA*, C. XXV, İstanbul, 2002, s.19-20
- CEZZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alay Yayınları, İstanbul, 1986.
- CİN, Halil ve AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Kamu Hukuku ve Anayasa İdare Hukuku, Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 2011.
- CİN, Halil ve AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi II*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ÇADIRCI, Musa, “II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu”, *Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi*, Sayı: 3-4, Ankara, 1970, s.287-296.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1997.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim 1826-1839*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.
- ÇAKIR, Coşkun. “Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Mali Boyutları”, *Osmanlı*, C.III, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s.362-370.
- DEMİREL, Ömer. “1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niteliksel Yapısı”, *Belleten*, C. I, Sayı: 209-211, Ankara, 1991, s.945.
- DARKOT, Besim, "Afyonkarahisar", *Yurt Ansiklopedisi*, C. I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981,s.261.
- DARKOT, Besim, "Karahisar", *İ.A.*, C. VI, Meb Yayını, Ankara, 1990, s.278.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (23. Basım)*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh." *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 2, 2006, s.41-60.
- EMECEN, Feridun M., "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", Güler Eren(Ed.), *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.91-97.
- EREN, Ahmet Cevat, *Selim III.'ün Biyografisi*, İstanbul, 1964.
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 4, İstanbul, 1984, s. 69-73.

- ERGİN, Osman Nuri, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, 1939.
- GİRGİN, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hariciye Tarihimiz*, Ankara, 1994.
- GÜNEŞ, Mehmet, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar-ı Sahib Menzilleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, Sayı: 3, Afyonkarahisar, 2008, s.35-63.
- GÜNEŞ, Mehmet, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Karahisar-ı Sahib Sancağı*, Gazi Ün. Sos. Bilimler Ens, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Karahisar-ı Sahib A’yanı Molla-zade Hacı Ahmed Ağa’ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, Sayı: 2, Aralık 2006, s.66-68.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Halkının Kullandığı Eşyalar”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2009, s.269-289.
- GÖKBİLGİN, M. Tayip. “Nahiye”, *İA.*, C. IX., s.36-37.
- GÖNÇER, Süleyman, *Afyon İli Tarihi*, Afyon Valiliği Yayını, Ankara, 1971.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar),” *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1986, s.82.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar’da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1991.
- HÜLAGÜ, M. Metin. “Osmanlı Devleti’nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 11, 2001, s.73-93.
- İLASLI, Ahmet, “Afyonkarahisar’da Yer Adları”, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayın No:10, Afyonkarahisar, 2002, s.416.
- İLASLI, Ahmet, “İlk Yerleşiminden Türk Egemenliğine Kadar Afyon”, *Anadolu’nun Kilidi Afyon*, Afyon Valiliği Yayını, Afyon, 2004, s. 4960.
- İNALCIK, Halil, "Eyalet", *DİA*, C. XI., s.548-550.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V. Cilt, 1774-1912*, (Çev. Nilüfer Epçeli) C. V, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.
- KALLEK, Cengiz, “Okka”, *DİA*, C. XXXIII, 2007, s.338-339.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara 1961.
- KARAMAN, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İstanbul, 1987.
- KARAMAN, Hayrettin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, C. II, İstanbul, 1990.
- KAZICI, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1991.

- KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- KENANOĞLU, M. Macit, “Vergi”, *DİA*, 2007, s.52.
- KENDİRLİ, Sefa, *Temettuat Defterlerine Göre Nevahi-i Barçın Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, AKÜ, Sos. Bil. Ens. Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2008.
- KOPARAL, Kadir, *Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar*, AKÜ Sosyal Bilimler Ens. Tarih ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2011.
- KUBAN, Doğan, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler – Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler*, İstanbul, 1982.
- KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1980.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Katip”, *DİA*, C. XXV, Ankara, 2002, s.41.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı'da Narh Müessesesi, 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul, 1983.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Baruthane-i Amire”, *DİA*, 1992, C. V, s.96-98.
- OĞUZ, Gülser. “Tereke Kayıtlarının Güvenirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, C. IX, Sayı: 1, 2014, s. 409-426.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara, 1994.
- ÖNCÜ, Faruk, *Tarihi Balıkesir Evleri*, TMMOB Balıkesir Şubesi Yayını, Balıkesir, 2010.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Çukadar”, *DİA*, C. VIII, s.381-382.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *DİA*, C. XXXI, İstanbul, 2006, s.377-379.
- ÖNGE, Yılmaz, “Vakıf Müessesinde Su ve Önemi”, Birinci Vakıf Haftası, Ankara, 1983, s.26.
- ÖZKAYA, Yücel, “XVIII. Yüzyıl'da Mütessesimlik Müessesesi”, *DTCFD*, Ankara, 1977, s.370-371.
- ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplumunu*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Belleten*, C. LVS, Sayı: 112, Ankara, 1991.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, *Türkler*, C. X, Ankara, 2000, s.434.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C. I-II-III, İstanbul, 1983.

- SARICAOĞLU, Mehmet Esat, “2. Mahmut Döneminde Para Politikaları”, *Türkler*, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.407.
- SAMİ, Şemsettin, *Kamus-u Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s.1453.
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarihi Lugatı*, İstanbul, 1986.
- SEVİM Ali ve YÜCEL, Yaşar, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989.
- SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 21, Ankara, 2006.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Barut”, *DİA*, 1992, cilt: 5, ss. 92-94.
- ŞENTÜRK, Şennur ve JOHNSON, Brain, “Saltanat ve İki Yüzü” Yazı ve Tura, C. IV, İstanbul 1995.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara, 1988.
- TANERİ, Aydın, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı*, Ankara, 1978.
- TORUN, Sadık Fatih, *Tanzimat'tan Meşrutiyete Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara, 2005, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Ens. Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Müşir", *DİA*, C.XXXII, s.160-161.
- UÇAROL, Rifat. *Siyasi Tarih [1789-1994]*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1995.
- UĞUR, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *DİA*, C.XXXIX., s.8-11.
- ULUÇAY, M.Çağatay. Sürgünler-Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C.XV, Sayı: 60, [Ekim-1951’den ayrı basım], Ankara,1951.
- ULUSAL, Şemsettin. “Uluslar Arası Hukukta İnsan Onuru Fikrinin Gelişmesine İslam’ın Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, Konya, 2014, s.211.
- UYAN, Muzaffer (Haz.), *Anılarda Afyonkarahisar*, AKÜ Yayınları, Ankara, 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul, 1942.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1982.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1984.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 9,

- İstanbul, 1971, ss.30.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara, 1989.
- ÜNAL Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kalender Kitabevi, Isparta, 1998.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devletinde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.114.
- VARLIK, M. Çetin, “Anadolu Eyaleti”, *DİA*, C.III, s.143-144.
- YAKUT, Esra, “Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu (Position of Woman in Ottoman Family Law of The Classical Period)”, *Anadolu Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, Sayı: 1, Eskişehir, 2015, s.7; <http://andhd.dergi.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/20-published.pdf>.
- YILDIRIM, Mehmet Zahit, *Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı(1720-1750)*, Ankara 2003, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Ens. İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Vakıf”, *İA*, C.42, İstanbul, 1986, s. 479-486.
- YÜCEL, Hasan. “Türk Toplumunda Vakıf- Aile İlişkisi”, *Türkler*, C.X, Ankara, 2000, s.461.
- ZUHAYLİ, Vehbe. “Aile”, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev. Abdülrahim Ural-Ahmet Efe), Risale Yayınları, İstanbul 1994, C. IX., s.27-29.